ناسیۆنالیزم لە رۆژهەڵاتی نزیک

ناسیۆنالیزمی عەرەب، کورد، تورک

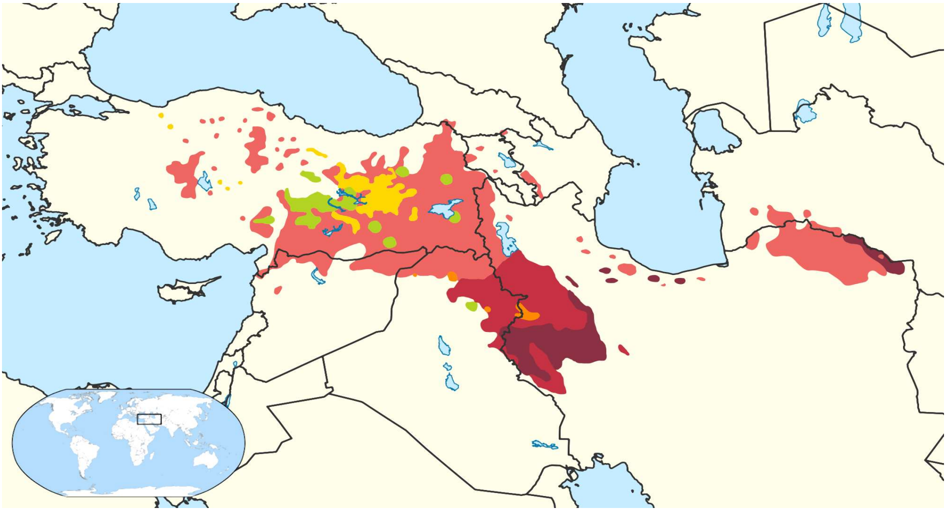

میخاییل سیمۆنویچ لازاریڤ

وەرگێر: مەنسور سدقی

٢٠١٦

ناسیۆنالیزم لە ڕۆژهەڵاتی نزیک

ناسیۆنالیزمی عەڕەب، کورد، تورک

میخاییل سیمۆنویچ لازاریڤ
وەرگێڕ: مەنسور سدقی

٢٠١٦

تێبینی وەرگێر

دەقی رووسی ئەو بابەتەی پرۆفیسۆر میخاییل لازاریڤ لە پەڕتووکی "خۆیندنەوەی لازاریڤ" لاپەڕەکانی ٢٦ تا ٦٤ وەرگیراوە.

ئەو پێشەکییەش کە لێرەدا هاتووە، بەشێکی سەرەکی نووسینەکەی پرۆفیسور "ئۆلگا ژیگالینا"یە کە وەک پێشەکی لە پەڕتووکی "خۆیندنەوەی لازاریڤ"دا هاتووە.

لە ژیانی ئاکادێمیکی رووسیا نەریتێک بۆتە باو بۆ رێزگرتن لە کەسایەتییە زانستییە پایەبەرزەکانی ئاکادێمیک کە خزمەتی بەرچاوییان بە پێشکەوتنی زانستی لە بوارە جیاوازەکان کردەوە. بەپێی ئەو نەریتە، سالانە و یان چەند ساڵ جارێک و بەردەوام، کۆنفرانس و کۆبوونەوەی زانستی بەناوی "خوێندنەوە"ی ئەو زانایانە دەبسترێ.

"خوێندنەوەی لازاریڤ" لە ٢٦ی مای ساڵی ٢٠١٠ یەکەم کۆنفرانس پاش مەرگی[1] ئەو زانا بەلیمەتەیە بەبۆنەی ٨٠مین ساڵی لەدایکبوونی و بۆ بەرز راگرتنی یاد و رێز لێنانی کە لە لایەن بەشی کوردناسی و

---

1 لە ٧ی مارچی ٢٠١٠ کۆچیدووایی کرد. -. وەرگێر.

کێشە ناوچەییەکـــانی سـەر بە ناوەنـــدی لێکـــۆڵینەوە لە وڵاتـــانی ڕۆژهەڵاتی نزیـک و نێوەڕاسـت و هاوکـاران و قوتابیـانی بەڕیـوە چـووە و پاشـانیش چەنـد وتـارێکی میخاییـل لازاریـڤ لەگەڵ ئەو بابەتـانەی لەو کۆنفرانسـەدا پێشـکەش کرابوون وەک بەرهەمـی یەکەم "خوێنـدنەوەی لازاریڤ" چاپ و بڵاو کراوەتەوە.

بەپێی ئەو ئاماژانەی کە لە دەقی ئەو نووسراوە بەنرخەی پرۆفیسـۆر لازاریڤ دەردەکەوێ، ساڵی نووسـینی دەبـی ٢٠٠٨ بـێ. واتە ٨ سـاڵ لەمەوبەر ئەو زانایە هێندێک هەڵسـەنگاندن و پێشبینی کردووە کە لەم چەنـد سـاڵەی رابـردوودا وەدی هـاتوون. هەروەهـا ئامـاژەی پرۆفیسـۆر ژیگالینـا (ڕوانە ل. ١٣) بە بۆچـوونەکەی میخاییـل لازاریـڤ لە وتـاری "بـــارودۆخی نەتەوەیـــی لە رۆژهەڵاتـــی مۆدێرن (بۆچـــوونێکی مێتۆدۆلۆژیکی)" چـاپکراو لە سـاڵی ١٩٧٧دا، تێگەیشـتن و پێشـبینیی زانسـتیانەی پرۆفیسـور لازاریـڤ بـۆ رەوتـی رووداوەکـانی ئێسـتاش دەسەلمێنێ.

پێشەکی

ئەو بەرهەمە[2] کە لە ساڵی ٢٠١٠ و بەبۆنەی ٨٠مین ساڵی لەدایکبوونی مێژوونووسی زانا و بەناوبانگ، کوردناس، دوکترای زانستە مێژووییەکان، پروفیسۆر میخاییل سیمۆنیویچ لازاریف (١٩٣٠-٢٠١٠) ئامادەکراوە، هێندێک نووسراوە مێژوویی تەواونەکراوەکانی و هەروەها گەلێک بابەتەی ئاڕاستە جیاوازی هاوکاران و قوتابیانی سەبارەت بە بەرهەمە زانستییەکانی ئەو مێژووناسە لەخۆ دەگرێ.

م.س. لازاریف نزیک ٦٠ ساڵی تەمەنی خۆی لەسەر رۆژهەڵاتناسی دانا و پشکێکی مەزنی هەیە لە گەشەکردنی بوارە جیاوازەکانی ئەو زانستە وەک: تیۆری ناسیۆنالیزم، سەرچاوەناسیی و مێژوونووسی، مێژوو ، تورکناسی و ئێرانیناسی [Iranistics]، پەیوەندە نێونەتەوەییەکان لە رۆژهەڵاتی نزیک و نێوەڕاست، کوردناسی و هتد. میخاییل لازاریف سرنجی تایبەت و سەرەکی خۆی تەرخان کردبوو بۆ بواری پرسە نێونەتەوەییەکان لە رۆژهەڵاتی عەڕەبی و تورکیا، و

2 پەڕتووکی "خۆیندنەوەی لازاریف". -. وەرگێڕ.

لێکۆڵینەوەکانی لەسەر بنەمای سەرچاوە و ئارشیڤە باوەڕپێکراوەکان، سەلمێنەری ئەو راستییەن.

میخاییل لازاریڤ لە سالانی ٦٠دا سرنجی زانستیانەی خۆی بۆ لێکۆلێنەوە لەسەر کێشەکانی کورد تەرخان کرد. ئەوەش بەهەڵکەوت نەبوو. چۆنکو لێکۆڵینەوەکانی ن.ئا. خەلفین[3]، ئۆ. ل. ڤیلچێڤسکی[4]، م.ب. روودینکۆ[5]، ک. ک. کوردۆیڤ[6] و زۆر لێکۆلەری دیکە لە مۆسکۆ و لێنینگراد سەبارەت بە کوردناسی بڵاوبوونەوە. هەر لەم سالانەدا لە پەیمانگاکانی رۆژهەڵاتناسیی لێنینگراد، یەرەڤان، و تفلیس دەستە و بەشگەلی کوردناسیی بۆ لێکۆڵینەوەی بنەڕەتی مێژوو، زمان و کولتووری گەلی کورد دامەزرابوون کە لەنێویاندا کۆمەڵێک پسپۆری کوردیش بەشداربوون. هەر لەم کاتەوە لێکۆڵینەوەی بەرنامە بۆ داڕێژراو و سیستێماتیک سەبارەت بە کێشەکانی کوردناسیی دەستی پێکرد.

---

3 نافتوولا ئارۆنۆڤیچ خەلفین (١٩٢١-١٩٨٧) دوکترا لە زانستە مێژوویەکان و هاوکاری زانستی پەیمانگای رۆژهەڵاتناسی ئاکادێمیای زانستەکانی یەکێتی سۆڤیەت. ویکیپێدیا. -.وەرگێر.

4 ئۆ. ل. ڤیلچێڤسکی نووسەری کتێبی "کوردەکان: پێشەکییەک لەسەر مێژووی ئێتنیکی گەلی کورد، مۆسکۆ-لێنینگراد، ١٩٦١" -.وەرگێر.

5 مارگاریتا (سێدا) باریسۆڤنا روودێنکۆ (١٩٢٦-١٩٧٦) دوکترای زانستە زمانناسییەکان، کوردناس، بۆ یەکەمجار کاتاڵۆگی دەستنووسە کوردییەکانی پەڕتووکخانەی گشتی لێنینگرادی ئامادەکرد. بۆ یەکەمجار لە مێژووی کوردناسی جیهانیدا وەرگێران و لێکۆڵینەوەی رەخنەگرانەی بۆ گەلێک بەرهەمی هەڵبەستوانانی کورد وەک، "شێخ سەنعان"ی فەقێ تەیران (سەدەی ١٤)، "مەم و زین"ی ئەحمەدی خانی (سەدەی ١٧)، "لەیلی و مەجنوون"ی حارس بتلیسی (سەدەی ١٨)، "یۆسف و زۆلەیخا"ی سەلیم سلێمان (سەدەی ١٧) و هتدی ئەنجام داوە. یەکەم نووسەرە لە ئاست جیهاندا (تا ئێستا لە ئاست رووسیاش) کە زنجیرە وانەیەک سەبارەت بە مێژووی وێژەی کوردی نووسیوە و یەکەمجار دەستنووسی مێژوونووسی کورد، مەلا مەحمود بایەزیدی، "دەاب و نەریتی کوردان"ی چاپ و بڵاوکردەوە. ویکیپێدیا. -.وەرگێر.

6 قەنات کالەشویچ کوردۆ (کوردویف ١٩٠٩-١٩٨٥) زانای مەزنی رۆژهەڵاتناس و کوردناس کە بۆ ماوەی ٢٥ ساڵ سەرۆکایەتی دەستەی کوردناسی لە پەیمانگای رۆژهەڵاتناسی ئاکادێمیای زانستەکانی یەکێتی سۆڤیەت لە لێنینگرادی دەکرد. نووسەری "رێزمانی زاراوەکانی کرمانجی و سورانی" دەیان وتار سەبارەت بە مۆرفۆلۆژی، رێزمان و وشەناسی زمانی کوردی، فەرهەنگەکانی کوردی-رووسی (کرمانجی)، کوردی-رووسی (سورانی)بەهاوکاری لەگەڵ زارا یۆسوپۆڤا و هەروەها ئامادەکردنی گەلێک پەڕتووک بەزمانی کوردی بۆ قوتابخانەکوردییەکان، بەرهەمەکانی قەنات کوردۆ پێکدێنن . ویکیپێدیا. -.وەرگێر.

میخاییل لازاریڤ لەو سەردەمەدا خۆی بۆ ئامادەکردنی بابەتێکی تازەوە خەریک کرد، ئاڕاستەی نێونەتەوەیی پرسی کورد لەسەرەتای ٩٠ەکانی سەدەی ١٩ تا ساڵی ١٩١٧، و پێش هەموو شتێک لێکۆڵینەوە لە ئاڕشیڤەکان و نووسراوە بەردەستەکانی خستە بواری کاری خۆی. تا ئەو کاتە لە لێکۆڵینەوە رۆژهەڵاتناسییەکانی رووسیادا هێشتا ئاڕاستەی نێونەتەویی پرسی کورد شوێنێکی شایستەی نەگرتبوو.

لە ساڵی ١٩٦٤دا، میخاییل لازاریڤ پەڕتووکی "کوردستان و پرسی کورد"ی لەچاپ دا. نووسەر لەو بەرهەمەی خۆیدا بەتایبەت جەخت دەخاتە سەر پرسی کورد لە ئێران لەسەردەمی شۆرشی مەشروتیەت لە ساڵانی ١٩٠٦-١٩١١ و هەروەها قۆناخی دەسپێک و درێژەی شەڕەی یەکەمی جیهانی و ئاماژە بە هەوڵی هێندێک لایەنی کوردی ئێران بۆ راکێشانی پشتیوانی ئیمپراتووریای رووسیا بۆ لای خۆیان دەکات کە تا رادەیەک لاوازیی دەستەڵاتی شا پێشاندەدات، "ئەو دەستەڵاتەی کە بۆ بەربەرەکانی کردن لەبەرامبەر مەترسی هێرشی دەرەکی و دابینکردنی سەرەکیترین پیداویستییەکانی ئاسایشی هەوڵاتیانی خۆی بەتەواویی متمانەی کۆمەڵانی خەلکی لەدەست دابوو".

ئەو بەرهەمەی میخاییل لازاریڤ داهێنانێکی تازە و پڕانی پشتی بە رادەیەکی زۆر بەڵگەنامە بەستووە و لەسەر بنەمای گەلێک سەرچاوەی سەلمێندراو نووسراوە کە یەکەمجار بوو لە گۆرەپانی زانستیدا کەڵکیان لێ وەردەگیرا. لەم بەرهەمەدا لێکۆڵەر سرنجی سەرەکی خۆی تەرخانکردووە بۆ کێشە نێونەتەوییەکانی بواری

پەیوەنـــــدییەکانی تورکیـــــا و ئێـــــران لەسەر کێشەی کـــــورد، دەســـتێوەردانەکانی زلهێزانـــی رووســـیا، بریتانیـــا و ئاڵمانیـــا، و لەم پەیوەندییەدا ململانییەکانی ئەو زلهێزانە لەپێنـاو کـاریگەری سـەربازی و سیاسـی لە کوردسـتان، تێکۆشـانی تـاقمە سـیخورەکانیان لەنێـو هـۆزە کوردەکـــانی ئیمپراتووریـــای عۆســـمانی و ئێـــران و سـەرئەنجام، ئەو جموجوڵە سـەربازییانەی کە پێش شـەری یەکەم تورکیـا و لە کـاتی ئەو شـەڕانەدا، رووسیا و بریتانیا لەنێو خاکی کوردسـتانەکانی تورکیا و ئێران ئەنجامیان دەدا.

ئەو بەڵگە و سـەرچاوە بەرفراوانانەی میخاییل لازاریڤ کۆیکردبوونەوە، پاشـان هەوێنی سـەرەکی تێزی دوکتوراکەی پێکدێنن.

ئەو پرسانەی کە میخاییل لازاریڤ بەرزیکردبوونەوە،رۆژهەڵاتناســـانی ئەو کاتی یەکێتی سۆڤیەت بە هەوڵێکـی فـرە "شـۆڕشـگێرانە" هەڵیـان دەسـەنگاند، چۆنکو لێکدانەوەکانی بۆ ئەو پرسـانە سـەربەخۆیانە بـوون و رەنگـدانەوەی سرشـت و جەوهەرەی زانسـتیانەی میخاییـل لازاریڤـی پێوەبوو.

میخاییـل لازاریـڤ بەو دەسـتکەوتانەی وەدسـتیهێنا رازی نەبـوو و لە ئاســتێکی بەرزتـری پسـپۆریدا ئەو بەڵگە و سـەرچاوانەی خســتە بەر لێکـۆڵینەوە و لە سـاڵی ١٩٧٢دا بەرهەمـی تـازەی ئەو زانـایە بە نـاوی "کوردســـتان و پرســـی کـــورد لە ٩٠ەکـــانی سەدەی ١٩ تـــا ١٩١٧" لەچاپـــدرا کە بەپێـــێ ئامـــاژەی خـــۆی، بـــوو بە یەکەم بەرگـــی لێکۆڵینەوەیەکی بەرفراوانی لەسـەر ئاستی نێونەتەوەییدا سـەبارەت بە پرســـی کـــورد و مێـــژووی بـــزووتنەوەی نەتەوەیـــی کـــورد لە وڵاتـــانی رۆژهەڵاتـــی نزیـــک و نێوەڕاســـت کە ٣ بەرگـــی لەخـــۆ گرتـــووە. دوو

بەرگەکەی دیکە بریــتیین لە "ئەمپریــالیزم و پرســـی کـــورد (١٩١٧-١٩٢٣)" (چــاپکراوی ١٩٨٩) و "کوردســـتان و پرســـی کـــورد (١٩٢٣-١٩٤٥)" (چاپکراوی ٢٠٠٥).

نووسـەر لەم بەرهەمانەدا پرسـی کورد لە قۆناخەکانی پـاش کۆتـایی شـەڕی یەکەم تـا کۆتـایی شـەڕەی دووەمـی جیهـانی خســتووتە بەر لێکۆڵینەوە. نووسـەر ئەو قۆناخەی کە سـەرتاسـەری رۆژهەڵاتی نزیـک و نێوەڕاســـت و هەروەهــا کوردســـتانی ئێتنیکـــی رووبەڕوی قەیـــران کربــووەوە، وەک سـەردەمی تێکڕووخـانی سیســتەمی کۆلۆنیـالی نـاو دەبات و دەڵێی "هۆدەی باکووری" رۆژهەڵاتـی نزیـک و نێوەڕاســت واتە وڵاتـــانی تورکیـــا، ئێـــران و ئەفغانســـتان، رێگـــا بەرەو سـەربەخۆیی هەڵـــدەبژێرن. بەڵام ژلهێزەکـــان دەکەونە هەوڵـــی راگرتـــن و پـــتر سـەقامگیرکردنی پێگەکـانی خۆیـان و جموجـۆڵی سیاســی بەربڵاو لە نـاوچەکە دەســت پێـدەکەن. بەتـایبەت پـاش دۆزینەوەی پاشــکۆیەکی مەزنی نەوت و دەرهێنانی، ئەو پێگەیە لەرووی ئابـووری و سیاسـییەوە گرینگییەکی گەلێک مەزنی پەیدا دەکات.

هەلـــومەرجە ژێئۆپۆلیتیکییەکـــانی ئەو کـــاتی لەسـەر بنەمـــای سیستەمێکی نەریتی کۆلۆنیالی پێکهـاتبوون. لە رۆژهەڵاتـی عەڕەبیـدا دەوڵەت و نــاوچەگەلی ژێـر سـەرپەرەشـتی (وەک عێـراق، ســووریا و فەلەســـتەین) و هەروەهــا دەوڵەتگەلێکـــی بەڕواڵەت سـەربەخۆ بەڵام لەژێر کۆنـتڕۆڵی تەواو سـەربازی و سیاســی و ئابـووری بریتانیـای مەزن پێکهێنـــدران (وەک ئەوپەڕی ئۆردەن و میســـر). باشـــوور و رۆژاوای کوردســتان بە عێـراق و ســووریا لکێنـدران. سـەرەڕای ئەوە، دەوڵەتـی بریتانیا کە پێگەیەکی بەربڵاویی لە رۆژهەڵاتی نزیک هەبوو، لەقۆناخی

ڕێکەوتنەکانی پاش شەڕ بۆ ئاشتی، هەوڵی دا تا پێگەیەکی ڕاستەوخۆ لەنێو کوردیشدا بۆخۆی دەستەبەر بکات و بەفەرمی درۆشمی سەربەخۆیی کوردستانی بەرزکردەوە. بە بۆچوونی میخاییل لازاریف،لەم قۆناخەدا ناسیۆنالیزمی کورد درەوشاوەترین هەڵکشانی بەخۆیەوە دیت کە لەژێر ئاڵاکەیدا، لە تەواوی ناوچەکانی کوردستانی دابەشکراوە بەسەر وڵاتانی ڕۆژاوای ئاسیا (ئێران، عێراق، سووریا و تورکیا)، بزووتنەوەی کۆمەڵانی ڕاپەڕیوی گەلی کوردی لێکەوتەوە.

وەک میخاییل لازاریف ئاماژەی پێدەکات، لە قۆناخی پاش تەواوبوونی شەڕی یەکەمەوە تا واژووکردنی ڕێکەوتنامەی لۆزان لەساڵی ١٩٢٣، بۆ گەلی کورد سەردەمی وەدیهاتنی ئاواتە مەزنەکی بوو، مخابن ئەو ئاواتە وەدی نەهات. ئەگەرچی ڕێبەڕانی ئانتانت بەفەرمی و زۆر ڕاشکاوانە پشتیوانیان لە بڕیاری دیاریکردنی مافی چارەی خۆنووسینی گەلانیان دەکرد، بەڵام کورد نەیتوانی ئەو دەرفەتە مێژووییە بقۆزێتەوە و ئەو مافە بۆخۆی دابین بکات. دیارە بارودۆخەکە لەدژی کورددا بوو. چ فاکتەرە دەرەکییەکان و چ هەلومەرجی سیاسی نێوخۆیی لەو وڵاتانەی کورد تێدا دەژیان، بۆ گەلی کورد گۆنجاو نەبوون. وا دەردەکەوێ کە کوردەکان توانای بەرەنگاریکردنی هێرشی هێزە دوژمنکارەکانیان نەبوو و بەرەوڕووی شکست بوونەوە و ئەو بەڵێنیانەی بۆ سەربەخۆیی پێیان درابوو، بەئەنجام نەگەیشت.

لێرەدا میخاییل لازاریف ئاماژیەکی فرە مانادار بەو ئاکامە دەکات و دەڵێ، "هیواداربوون بە ستمکاری بیانی بۆ ئازادکردنی کوردستان و دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی کورد لەسەر ئەو خاکە وەڕاست نەگەڕا. بارودۆخی ئەو سەردەمە ڕێگای بە داڕژتنی بناخەیەکی

ئابووری، سیاسی و سەربازی پڕێک سەقامگیرش بۆ دامەزراندنی سەربەخۆیی کورد نەدەدا" [7].

دووایین بەرهەمی میخاییل لازاریف، واتە "کوردستان و پرسی کورد (١٩٢٣-١٩٤٥)" کە لەساڵی ٢٠٠٥ چاپکرا، لەباری نێوەڕۆک و کاتی ڕووداوەکان درێژەی دوو بەرگەکەی دیکەیە، بەڵام لێرەدا نووسەر پرسی کورد کەمتر لەروانگەی نێوخۆیی و پتر لەگۆشەنیگای دەرەکی، هەم وەک کێشەیەکی ناوچەیی (ڕۆژهەڵاتی نزیک و کوردستانی) و هەم لە ئاست سیستەمی جیهانی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکانی ئەو کات دەخاتە بەر باس و لێکۆڵینەوە. لەلایەک ئاماژە بە جیاوازی ناسیۆنالیزمی تورک و ناسیۆنالیزمی فارس لەو قۆناخە دەکات و لە لایەکی دیکە ناسیۆنالیزمی عەڕەب دێنێتە بەرباس. میخاییل لازاریف دەڵێ: "ناسیۆنالیزمەکانی تورک و فارس لەنێوەڕاستی ٢٠ەکان بەهۆی هێندێک دۆخی ئۆبژێکتیف، نێوەڕۆکی دژە ئەمپریالیستی خۆیان وردە وردە لەدەست دەدەن و تەنیا لە پەیوەندییە سیاسی و ئابوورییە دەرەکییەکانیاندا لەگەڵ ڕۆژاوا تا ڕادەیەکی کەم دژایەتییە دەبیندرێ. بەڵام ناسیۆنالیزمی عەڕەب هەر لەسەرەتاوە ئاڕاستەی دژە ئەمپریالیستی لەئاستی نێوخۆییدا لەخۆی پێشاندەدات و بۆ سەربەخۆیی نەتەوەیی عەڕەبەکان خەبات دەکات و تەنیا ماوەیەکی درەنگتر، کاتێک حکۆمەتەکانی ژێرسەرپەرشتیاریی ناچاربوون هێندێک خۆدمۆختاری بدەنە هێزە نەتەوەییەکان، ئینجا ئەو ئاڕاستەیە بەرەوە دەرەوە دەگۆڕی" [8] .

---

7 م.س. لازاریف، ئەمپریالیزم و پرسی کورد (١٩١٧-١٩٢٣)، مۆسکۆ، ١٩٨٩، ل. ٢٨١.
8 م.س. لازاریف،کوردستان و پرسی کورد (١٩٢٣-١٩٤٥)، مۆسکۆ، ٢٠٠٥، ل. ٥.

هاوکات میخاییل لازاریف ئاماژە بە تایبەتمەندیی ناسیۆنالیزمی کورد لە سەردەمی پاش شەڕ دەکات و دەڵێ، ناسیۆنالیزمی کورد پێشانی دا کە "لاوازە و سەربەخۆ نییە، توانایی پەرەپێدانی تێکۆشانی نەتەوەیی و ئازادیخوازانەی لەنێوخۆی کوردستان نییە و لەکاروباری کورددا باوەڕ بە هێندێک ساختەچییە سیاسی دەبەستێ و بە سەختی فریو دەدرێ. بۆ جیلی یەکەمی ناسیۆنالیستە کوردەکان هەرەس هێنانی پرۆژەی کوردستانی سەربەخۆ دەبێتە وانەیەکی نموونە. لۆزان، ناسیۆنالیستە کوردەکانی رووبەڕووی ئەو راستیە کردەوە کە دەبێ بۆخۆیان لەسەر پێی خۆیان راوەستن. بەڵام وادیارە ئەوە ئەرکێکی دژوار بوو، چۆنکو بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد پاش سەردەمی لۆزانیش دوچاری گەلێک کۆسپ و تەگەرەی جیددی دەبێتەوە"[9].

کەواتە، میخاییل لازاریف توانی بۆ کۆڵەبارێک لە پرسەکانی پەیوەست بە مێژووی کێشەی کورد لە رۆژهەڵاتی نزیک و نێوەڕاست بەدرێژایی نزیک بە ٥٠ ساڵ، هەڵسەنگاندن بکات.

میخاییل لازاریف بە لێکۆلینەوەیەکی بیرمەندانە و گەلێک وردبینانە لە رەهەندی نێونەتەوەیی پرسی کورد لە رۆژهەڵاتی نزیک و نێوەڕاستدا، پشکێکی مەزنی لە پەرەپێدان بە تیۆری ناسیۆنالیزم بۆخۆی تومار کردووە. لە ٧٠کاندا، میخاییل لازاریف کار لەسەر بنەما مێتۆدۆلۆژیکییەکانی ناسیۆنالیزم دەستپێدەکات کە بۆ لێکۆڵینەوە لە پرسە نەتەوەییەکانی وڵاتانی پەرەئەستێنی ئاسیا و باکووری ئەفریقا سودمەندن. ئەو زانایە، لە زۆربەی وتارەکانی خۆیدا جەخت لەسەر

9 هەمان سەرچاوە.

پێویستی پەرەپێدان بە کاری بەربڵاوی لێکۆڵینەوە بۆ خوێندنەوەی دیاریکراوی دۆخی نەتەوەیی وڵاتانی رۆژهەڵات لەسەر بنەمای سەرچاوە خۆجێییەکان دەکات و دڵنیایی دەدا کە سەرکەوتن لەو ئەرکە و بەو شێوەیە تا رادەیەکی یەکجار زۆر پەیوەندی بە هەڵبژاردنی گۆنجاوی پێوەرە تیۆریکییەکانەوە هەیە.

بە ڕوای من لەم بارەدا، وتاری "بارودۆخی نەتەوەیی لە رۆژهەڵاتی مۆدێرن (بۆچوونێکی مێتۆدۆلۆژیکی)"[10] نموونەیەکی بەرچاوە کە لە ساڵی ١٩٧٧ لەچاپ دراوە. میخاییل لازاریڤ لەم وتارەدا باسی جیاوازی بنەڕەتی لە زانستی سۆڤیەت و بیانییەکان سەبارەت بە تیۆری پرسی نەتەوەیی دەکات و پێی وایە زۆربەی رەهەندەکانی گفتوگۆ هەڵدەگرێ و هەروەها باسی نیشانەکانی دەستپێکی بۆژانەوەیەکی بەپەلە دەکات کە قەومانی "راستەوخۆ گۆڕانێکی زەبەلاح لەسەر تەواوی بنەماکانی جیهانی مۆدێرن و هەروەها وڵاتانی رۆژهەڵات دادەنێ"[11]. ئەو بۆچوونەی میخاییل لازاریڤ بەڕاستی لەم سەردەمەش لەجێی خۆیدایە کاتێک دەڵێ، "لەو شوێنانەی کە دەسەڵات مەیلی شۆڤینیستی هەیە، زانست مەودای نابێ نەتەنیا بەنەرمی، تەنانەت لەرووی ئێتنۆگرافیش باسی کەمایەتییە نەتەوەییەکان بکات، جا ئیتر باسی لێکۆڵینەوەکانی کۆمەڵناسیانەی بنەڕەتی هەر ناکەین"[12].

لەنێو کۆمەڵێک پرس کە لەم وتارەدا نووسەر ورووژاندوویە، کێشەی بەزۆر پارچەپارچەکردنی ئێتنیکی سەردەمی کۆلۆنیالیزم

10 ڕوانە: کێشە نەتەوایەتییەکانی رۆژهەڵاتی مۆدێرن. مۆسکۆ، ١٩٧٧.
11 هەمان سەرچاوە ل. ١٣.
12 هەمان سەرچاوە ل. ١٤.

سرنجڕاکێشـــترە. بەپێــی بۆچــوونی میخاییــل لازاریــڤ، لەتــوپەتکردنی ئێتنیکەکـان کـاردانەوەی نەرێنـی هەبـوو بـۆ ئەو گەلانەی کە ئەو کـاتی ئاســـتێکی ڕێژەیـــی بەرزییـــان لە گەشـەی کـــــۆمەڵایەتی-ئابووری و سیاســی و کولتووریـدا هەبـوو. لەکاتێکـدا بـۆ ئەو گەلانەی کە هێشــتا یەکگرتــوویی نەتەوەییــان وەدەســت نەهێنــابوو و نەبــوون بە نەتەوە، ئاکــامێکی ئەرێنــی هەبــوو و ڕەوتێکــی گەشــانەوەی خۆدمۆختارانەی نەتەوایەتـی بە ئاسـتی جیـاواز لەرووی نێوەڕۆک و خیراییـدا لەژێـر ئەو دابەشکاریانەدا تێیاندا دەست پێدەکات.

ئەو بۆچوونــانەی نووســەر ئێســـتاش زۆر کــارایە، چمــا کــورد وەک نەتەوەیەکـــی دابەشـــکراو نەیتوانیـــوە گەشەسەندنێکی هـــاوتەریب وەدەســـت بهێنێــت. ئەگەرچـــی ئێســـتاکە چارەسەرکردنی کێشـەی یەکگـرتنەوەی دەوڵەتـی نەتەوەیـی دژوارە، بەڵام کـورد لە یەکێـک لە پارچەکـانی کوردســتان، واتە لە کوردســتانی عێـراق لەژێـر کـاردانەوەی گەلێک فاکتەری ناوخۆیی و دەرەکییدا هەلی یەکگـرتنەوەی نەتەوەیـی وەدەست هێناوە. لە بەشـەکانی دیکە (بـۆ نمـوونە لە کوردسـتانەکانی ئێران و تورکیا) بەهۆی هێندێک هۆکار ئەو یەکگرتنەوە رووی نەداوە.

پێویســــــت بە ئامــــــاژەیە، بــــۆ لێکــــدانەوەی سەرئەنجامەکانی دابەشــکردنی ئێتنیکــی، دەبــێ لێکــۆڵینەوەی ئەو کێشـەیە وەک چــۆن میخاییل لازاریڤ جەختی لەسـەر کردووتەوە "لە چوارچێوە دورنمـایەکی بەرفراوانــی مێژووییــدا ئەنجــام بــدرێ. بــێ ئەوە، نــاتوانین سـەرجەم فاکتەرەکــان لە هاوپەیوەنــدییەکی دیالیکتیکیــدا بــبینین و ڕەچــاوی بگرین"[13].

---

13 هەمان سەرچاوە ل. ٢١.

میخاییـل لازاریـڤ بەئامـازەکردن بە کۆمەڵێـک بەڵگەی زینـدوو، زۆر بەوردی تایبەتمەنییەکانی ستروکتوری کۆمەڵایەتی گۆنـدەکانی ئاسـیا و شـارەکانی رۆژهەڵات وەک ناوەنـدی یەکگـرتنەوەی نەتەوەیـی هەڵ دەسـەنگینێ. ئەو لێکدانەوەیەی کە بۆ ستروکتوری سیاسـی نێوخـۆیی کۆمەڵگـا جیاوازەکـانی رۆژهەڵات کردوویەتـی، هێشـتا لە رۆژەڤـدایە و زینـــدوویە. لێـــرەدا نووسـەر ئامـــاژەی بە نەخشـــی "کەسە بەرزە" نەریتییەکـان و ژێرخـانی فیۆدالی-ئایینـی لە رەوتە ئێتنۆپۆلیتیکییەکـانی وڵاتانی رۆژهەڵاتی دەکات.

نووسـەر هەوڵیـــداوە بە لێکـــدانەوەیەکی قـــوڵ بـــۆ تایبەتمەنـــدییە نەتەوەییەکـــان ئەو دۆخە، مێـــژووی پەیـــدابوونی دۆخـــی نەتەوایەتـــی سـاڵانی ٧٠ی رۆژهەڵات پێشـان بدات. بەرهەمەکانی میخاییل لازاریـڤ ئەگەرچی روانگەیەکی دیاری ئیدیۆلۆژیکی پێـوە دیـارە، بەڵام ئێسـتاش زینـدووبوونی خـۆی لەدەسـت نەداوە. بـۆ نمـوونە، پسـپۆڕانی بـواری کێشـەی کورد کەلک لە گەڵیک لەو واتا و پێناسـانە دەکەن کە میخاییـل لازاریڤ لە گۆڕەپانی زانستیدا داهێنەری بووە.

میخاییل لازاریڤ ئاکامی لێکۆڵینەوەکانی خۆی لە گەلێـک کـۆنفڕانس و سمیناری نێونەتەوەیی و رووسیدا پێشکەش کردووە. پێویستە ئاماژە بکەم بە نەخشی گرینگی میخاییل لازاریڤ لە پێکهێنان و بەڕێـوەبردنی کۆبـــوونەوەی نێوزانکـــۆیی بـــۆ کوردناســـی لە لێنیگـــراد لە ١٦-١٧ی نۆڤەمبری ١٩٨٢, بۆ رێکخستنی ئەو کۆبوونەوەیە هەروەهـا کورسـیی کـــورد لە پەیمانگـــای رۆژهەڵاتناســـی لێنینگـــراد سەربە ئاکادێمیـــای زانســـتەکانی رووســـیا پشـــکدار بـــوو و پســـپۆڕانی مۆســـکۆ، لێنیگـــراد، تفلیس، یەرەڤان و سەمەرقەندیش بەشداربوون.

لەو کۆبوونەوەیدا، میخاییل لازاریف لە وتارەکەی خۆیدا ئاماژەی بە کێشەی لێکۆلینەوەی مێژووی کورد و کوردستان دەکات. لەبەرامبەر بەشدارانی ئەو کۆبوونەوەدا پرسی پێویستی دامەزراندنی بەرهەمێکی بنەڕەتی بۆ مێژووی کورد و کوردستان دێنێتە گۆڕێ کە نەتەنیا پرسێکی مەزنی زانستی بوو ، بەڵکو مانایەکی سیاسی زیندووی هەبوو. سەرئەنجامی ئەو پێشنیارە پێکهاتنی بەرهەمێکی هاوبەش بەناوی "مێژووی کوردستان"[14] ی لێکەوتەوە (١٩٩٩).

پاش نووسینی چەند وتار سەبارەت بە ناسیۆنالیزم، تیۆری ناسیۆنالیزم شوێنێکی سەرەکی و گرینگی لە تێکۆشانە زانستییەکانی میخاییل لازاریف لەسالانی ٨٠دا گرتەوە. لە وتاری "سەردەمی مۆدێرنی گەشەی ناسیۆنالیزم لە ولاتانی رۆژهەلاتی"[15]چاپکراو لە سالی ١٩٨٢، میخاییل لازاریف تایبەتمەنییەکانی ناسیۆنالیزمی رۆژهەلاتی دیاری دەکات و ئاماژەی بە جیاوازبوونی لەگەل ناسیۆنالیزمی رۆژاوایی دەکات. لێرەدا دەگاتە دەرخستەیەکی زۆر گرینگ کە ناسیۆنالیزمی رۆژهەلاتی (لەڕووی سروشتی هزری و سیاسییەی خۆیەوە) وەپێش چاوڕووانییە کۆمەلایەتی و ئابوورییەکان دەکەوێت. بەپێی پێناسەی میخاییل لازاریف، ناسیۆنالیزمی رۆژهەلاتی "وادیارە لەسەردەمی ئێستادا جەوهەرێکی گشتچینایەتیی (بەلام بەڕواڵەت، ئەوپەڕی چینایەتی و

---

14 ئەو پەرتووکە بەزمانی فارسی لەبەر دەستە. "تاریخ کردستان، م.س.لازاریف، ش.خ.محوی، ی.ای.واسیلییەوا. م.آ.حسرتیان. او.ای.ژیگالیان، مترجمان: منصور صدقی، کامران امین آوه، نشر فروغ، آلمان، ٢٠٠٧"

15 پروانە: پرسی نەتەوایەتی لە ولاتانی رۆژهەلاتی. مۆسکۆ، ١٩٨٢.

یان بەدەر لە چینایەتی) پەیدا دەکات کە کـاردانەوە خێراکـانی و زۆرجـار هەڵکشانی بەرەو توندوتیژیی، ئەوبۆچوونە دەسـەلمێنیٚ"[16].

ساڵەکانی ٨٠ بۆ میخاییل لازاریف زۆر بەرهەمدار بوون. لە نووسینی نـامیلکەی "کوردەکـان و کێشەی کـورد" چـاپکراوی سـاڵی ١٩٨٣ هـاوبەش بـوو، یەکێـک بـوو لە نووسەرانی گۆڤـاری لێکـۆڵینەوە تایبەتەکـانی پەیمانگـای رۆژهەڵاتناسـی ئاکادێمیـای زانسـتەکانی یەکێتی سۆڤیەت، پەڕتووکی "ئەمپریالیزم و پرسـی کـورد"ی نووسـی، هەروهـا لە کەنـار ئەوانەدا کاروبـاری مامۆسـتا و خوێنـدکار و قوتابییەکانیشی جێبەجی دەکرد. پێویستە بڵێین کە میخاییل لازاریف لە کاتی مامۆستایەتی لە "پەیمانگای وڵاتـانی ئاسـیا و ئافریقـا" سەر بە زانکـۆی دەوڵەتـی مۆسـکۆ، بەوپەڕی دڵسـۆزییەوە لەگەڵ خوێندکارەکانی هەڵسوکەوتی دەکرد.

بەشـداری لە بەڕێـوەبردن و پێکهێنـانی پرۆژە گەورە زانسـتییەکانی سەبارەت بە پرس و کێشەی کـورد و لەسەرووی هەموویـان، بەرهەمە هاوبەشەکانی "بـزووتنەوەی کـورد لە سەردەمی نـوێ و مۆدێرنـدا" (چاپکراوی ١٩٨٧) و "مێژووی کوردستان" (چـاپکراوی ١٩٩٩)، بەشـی هەرە گرینگی تێکۆشانی میخاییل لازاریف پێکدێنن.

تایبەتمەنـدیی جیـاکەرەوی ئەو دوو بەرهەمە لەوەدایە کە کوردسـتانی ئێتنیکـی وەک پانتـاییەکی یەکگرتـووی ئێتنۆپۆلیـتیکی لێکدراوەتەوە.

---

16 هەمان سەرچاوە ل. ١٩.

سەرەڕای ئەوانە، هاوکاری پرۆژەکانی زانکۆکانیشی دەکرد، میخاییل لازاریڤ بەشی "پرسی نەتەوەیی" لە کاری هاوبەشی "رۆژهەڵات و مۆدێرنیتە"(چاپکراوی ١٩٧٤) ی نووسیوە و هتد.

هەروەها دەبێ ئاماژە بە هاوکاری لەگەڵ گەلێک پەیمانگا و زانکۆش بکەین. بە هەوڵی میخاییل لازاریڤ "پەیمانگای کوردستان و رۆژهەڵاتی نزیک" چەند بەرهەمی گرینگ لەچاپ دەدات وەک، وەرگێڕدراوی بیرەوەرییەکانی مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستانی عێراق، کۆمەڵێک بەڵگەنامە بەبۆنەی سەد ساڵەی لەدایکبوونی مەلا مستەفا بارزانی و هتد. گەلێک بابەت و وتاری میخایل لازاریڤ لە بڵاوکراوەکانی رووسیا وەک گۆڤاری "درووژبا" و رۆژنامەی "کوردستانی ئازاد" بڵاو بوونەتەوە.

بەرهەمەکانی میخاییل لازاریڤ بۆ کوردان بۆتە مۆژدەهێنەری ئاسۆی یەکگرتنەوەی دەوڵەت-نەتەوەی کورد، هەر بۆیە لە کوردستان پێشوازییەکی یەکجار زۆری لێکراوە و نەتەنیا بە زاراوەکانی کوردی، بەڵکو بە زمانەکانی تورکی و فارسیش وەرگێڕدراون. خۆدی کوردەکان و لەوانە، دەیان کەس لەو خوێندکارە کوردانەی کە میخاییل لازاریڤ پەروەردەی کردوون و بەشێکیان ئێستا لە زانکۆکانی هەرێمی کوردستان کار دەکەن، بۆنە هۆی بڵاوبوونەوەی بەرهەمەکانی. کارەکانی میخاییل لازاریڤ هەر زیندوون و لە لایەن دەستپەروەردەکانی کە بێوچان لەبواری کوردناسییدا تێدەکۆشن، هەر زیندوو دەمێنن. بۆ نموونە، هەر ئێستا ئەو پرسانەی کە میخاییل لازاریڤ لە بەرهەمەکانیدا زەقی کردوونەتەوە، لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکرێ. میخاییل لازاریڤ لە کۆبوونەوە کوردناسییەکاندا، بۆ نموونە

باسی پێویستی نووسین و پێکهێنانی مێژووی کۆمەڵایەتی-ئابووری کورد و هەروەها ئامـاژەی بە کـارکردن لەسەر بـابەتی "رووسـیا و کوردستان" دەکرد. لەم کاتەدا ئەو پرسانە گرینگی هەرە سەرەکییان هەیە.

بەرهەمەکـانی ئەو نووسەرە بەڵگەن بـۆ ئەوەی بڵێین، میخاییل لازاریـف یەکێـک لە پسـپۆرە هەرە درەوشـاوەکانی رۆژهەڵات و لێکـۆڵەرێکی بەناوبـانگی کێشە نەتەوایەتییەکـانی رۆژهەڵاتـی نزیـک و نێوەڕاستە.

بەشـی کوردناسـی و کێشە ناوچەییەکـانی سەر بە ناوەنـدی "لێکـۆڵینەوە لە وڵاتـانی رۆژهەڵاتـی نزیـک و نێوەڕاسـت" لە ٢٦ مـای ٢٠١٠ بە بۆنەی ٨٠مین ساڵی لەدایکبـوونی میخاییـل لازاریـف، کـۆڕی "خوێنـدنەوەی لازاریـف" و کۆنفڕانسـێک سەبارەت بە پرسـی کـوردی بەڕێـوەبرد. دوکتـورای زانسـته ئابوورییەکـان، پرۆفیسـۆر ڤ.ب.بێلۆکرێنیتسـکی سەرۆکی ئەو ناوەنـدە گۆتی، ئەو کۆنفڕانسە لەژێـر نـاوی "خوێنـدنەوەی لازاریـف" ئاڕاسـتەیەکی تـازە بـۆ کاروبـاری بەشی کوردناسـی و کێشەکانی ناوچەیی واڵا دەکـات و لە پەیمانگـای ئێمەدا نێـو بە نێـو بەردەوامـی دەبـێ و کوردناسەکان دەتـوانن بەرهەمەکـانی خۆیـان لە بـواری کوردناسـییدا ئاڵۆگـۆڕ بکەن. هەروەهـا بەشـی کوردناسـی و کێشەکانی رۆژهەڵاتی نزیـک و نێوەڕاسـت کـۆی بەرهەمەکانی هەریەک لەو کۆنفڕانسـانە بەهـۆی ئەو خزمەتە مەزنەی کە میخاییل لازاریـف بـۆ کوردناسـی لەسەر ئاسـتی رووسـیا و جیهـان ئەنجامی داوە، لە زنجیرەیەک پەڕتووکدا بەناوی "خوێندنەوەی لازاریف" چاپ و بڵاو دەکاتەوە.

لەم بەرگەدا سـێ نووسـراوەی میخاییـل لازاریـڤ گونجێنـدراوە کە لێکـۆڵینەیەکی قـوڵ و هەمەلایەنە سەبارەت بە ئاڕاسـتە سەرەکییەکانی پرسی کورد لە گۆشەنیگای خۆجێی و نێونەتەوەییەوە پێکدێنێ.

ئەو پەڕتووکە هەروەها وتارەکانی هاوکارانی بەشی کوردناسی پەیمانگای رۆژهەڵاتناسی ئاکادێمیای زانستەکانی رووسیا و چەند نووسەرێکی لاو و تازەکار لەخۆ دەگرێ کە هێندێک لە ئاڕاستەکانی بەرهەمە زانسییەکانی میخاییل لازاریف بەرجەستە دەکەنەوە.

پرۆفیسۆر ئۆلگا ژیگالینا
دوکتورای زانستە مێژووییەکان

١- دیاردەی ناسیۆنالیزمی ڕۆژهەڵاتی نزیک

ناسیۆنالیزم یەکێک لە ئاڕاستە گرینگەکانی چاخی گەشەی مێژوویی و ئێتنیکی ژیانی مرۆڤایەتییە کە لە سەردەمی نوێ و مۆدێرندا دەستپێدەکات (لە نێوەی دووەمی هەزارەی [پێشوو]، کاتێک دابەشبوونی نیشتەجێیی "Ecumene" [17] بەپێی پێناسەی قەومی لەسەرئەنجام نزیک دەبێتەوە) و کاتێک سازوکارێکی مێژوویی پێکهێنەری لایەنە ئۆرگانیکەکانی لەگەڵی هاوتەریب دەبێ و تایبەتمەندییەکی گڵۆباڵ لەخۆ دەگرێ. هەر لەو کاتەوە بەلانی کەم سەرجەم دانیشتووانی گۆی زەوی بەسەر کۆمەڵگا ئاست جیاوازە ئێتنیکییەکاندا دابەش دەبن (واتە، یەکگرتوویی ئێتنیکی پێکدێ) . لەم ڕەوتەدا کۆمەڵگاکانی خێلە ماڵباتی و خێلە ئێتنیکی (زۆرتر لە ئەفریقا، ڕۆژاوا، باشووری ڕۆژئاوا و باشووری ئاسیا، لە باشووری ئامازۆن، ئۆستڕالیا و دوڕگەکان "Oceania") و نەتەوە کەمتاکورت پێشکەوتووکان

---

17 Ecumene بە مانای نیشتەجێبوون، چەمکێکی جوگرافیای هاوچەرخە بۆ پێناسەکردنی ئەو بەشە لە گۆی زەوی کە بەردەوام ئاوەدان بووە و دانیشتووی هەبووە. ویکیپێدیا. -. وەرگێر.

له کـاته جیاوەزەکانـدا سـەرهەڵدەدەن (رۆژهەڵات و باشــوور و رۆژاوای ئوروپـا، باشــووری ئافریقـا، ئەمریکـای بـاکوور و ئەمریکـای لاتیـن) که پاشــان دەبنه بنەمـای زۆربەی دەوڵەتـانی هەنـووکەیی. سـەجەم ئەو کۆمەڵگا ئێتنیکی-کۆمەڵایەتی و پێناسـەجیاوازانه که بەپێی بنەماکانیان بنکەیەکــی ئێتنیکــی و ریشـەیەکی قــوڵی ئتنۆپســـیکۆلۆژییان هەیە، بیگۆمان هەوڵییان داوه تا بەشـێوەیەک له شێوەکان "خۆیان پێشـاندەن" که رەنگدانەوەی هاوکاتی هەموو لایەنه هزری و سیاسـی و هەروەهـا پسـیکۆلۆژییەکانی خۆیـان بـن و زۆرجـاریش هەموویـان بـێ لێکـداپڕان و لەسـەر بنەمای پەیوەنـدییەکی ئۆرگـانیکی لەگەڵ یەکـتر، و داڕێـژراو له شـکڵه جیاوازەکاندا، و له فـۆرم و نـاوەرۆکی: نووسـراوەیی و زاراوەیـی، ئایینی و زانسـتی، فۆلکلۆریی و وێژەیی خۆیـان پێشــان داوه و هەمـوو ئەو لایەنه جیــانەکراوه و لێکگرێــدراوانه، چەمکــی زۆر ئاڵــۆزی هــزری نەتەوەیی[18] ئەو کۆمەڵگایانیان پێکهێناوه. سـەرجەمی هەمـوو ئەوانه له چەمکی ناسیۆنالیزمدا خۆیان دەبینەوه.

کەوابوو، ناسیۆنالیزم که چەمکێکی کۆمەڵایەتی پڕلایەن و هەڵگری "ســترووکتوورێکی هزرناســانەیە"[19] و دەبــێ به شــێوازێکی رێکۆپێــک لێکبدرێتەوه، بریتییە له کەرەسـەیەک بۆ لێکۆڵینەوەی کۆمەڵایەتی چ له روانگەی زانسـتی و چ له روانگەی سیاسـی-هەنووکەیدا و بەتایبەتیش ئێســتا که ئەوپەری گرینگــایەتی پەیــدا کــردووه و له گشـــت گۆشـه و کەنارەکان و بەتایبەت له رۆژهەڵاتی نزیک ئامادەی تەقینەوەیە.

لێکۆڵینەوەی زانستیانه له ناسیۆنالیزمی تایبەت به رۆژهەڵاتی نزیک زۆر دژواره. سـەرەکیترین لایەنــــــی ئەو دژوارییە لەوەوە سـەرچاوە

---

18 National Mentality -. وەرگێر.
19 Epistemology Structure -.وەرگێر.

دەگرێ کە بۆ هەموو ناوچەکە پێوەرێکی گشتگیر لەبەر دەستدا نییە تا تایبەتمەنییەکانی دەرکەوتنی ناسیۆنالیزم لە وڵاتە جیاوازکانی ئەو ناوچەیە لێکگرێبدا و یان لێکتریان نزیک بکاتەوە. ئایا ئەوە بەو مانایا نییە کە وڵاتانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست لەسەر بنەمای ناسیۆنالیزم بەهیچ شیوەیەک وەک یەک ناچن و لەیەکتر نزیک نیین؟

بۆ دەستپێکردنی لێکۆڵینەوەی زانستی ئەو چەمکە کۆمەڵایتییە پێویستە رێک لە پلەی یەکەمدا دیاری بکەین کام یەک لە روخسارەکانی ناسیۆنالیزم دەبێ جیا بکەینەوە. ئەوەش دەبێ بێگۆمان ئەو لایەنە بێ کە سەرەکیترین و بەرزترین مانای بەرژەوەندییەکانی یەک گرۆپی دیاریکراوی ئێتنیکی بەرجەستە دەکاتەوە و ئەو لایەنە لەسەرووی لێکۆڵینەوەکەمان دابنێین. بەڵام دیاریکردنی ئەو لایەنەی کە لەو رادەیەدا بێ، پەیوەندی بە کۆمەڵێک پرسیاری ئاڵۆز و وردبوونەوە هەیە و ئەوەش بۆخۆی پێکهاتە سەرەکییەکانی ئەو باس و لێکدانەوەیەە پێکدێنێ کە راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ پەیوەندی بە کێشەی لێکۆڵینەوەی پرسی ناسیۆنالیستی و ناسیۆنالیزم بەتایبەتی لە باشووری رۆژاوای ئاسیا (بەدیاریکراویی رۆژهەڵاتی نزیک) و رۆژهەڵاتی "مەغرب"ەوە دەبێ.

هۆکارەکانی هەڵکشان و گەشەکردنی ناسیۆنالیزم بە رەهایی ئۆبژێکتیڤن و بەستراونەتەوە بە نایەکسانی دۆخی ئابووری و سیاسی-کۆمەڵایەتی "ئێتنۆس"ەکان لە دەوڵەتە جیاوازەکاندا. پەیدابوونی ئەو نایەکسانییە پەیوەندیی بە پرسگەلێکی جوراجور هەیە کە کاردانەوەیان لەسەر ژینگەی ژیان و چالاکی کۆمەڵایەتی خەڵک

دادەنــێ و لە پرۆسەی ناهــاوتەریبی "ڕەوتــی گەشەی ئێتنیکــی"[20] لەسـەر ئاسـتی گـۆی زەوی و کشـوەریی و نـاوچەییدا ڕەنگـدانەوەی دەبــێ. ئەگەر بەپێــی ڕەوتــی گەشەکردنی نەتەوەیــی و ئاســتی دەســتکەوتەکەی لە مــاوەی گەشەکەیدا، هەڵسەنگاندنێک بکەیــن، هەر لە دەسـتپێک و سـەرەتای سـەرهەڵدانی ئێتنۆسەکاندا هەسـت بە ســــازبوون و جیــــابوونەوەیەکی "پێشـــــڕەو" و "بێگــــانە[21]" لەنێــــو "ئێتنـــــۆس"ەکاندا دەکەیــــن. پێکهــــاتەی ئەو دوو بەرەیە چ لە بــــاری "چـۆنییەتیی" (بەپێـی رادەی گەشەی یەکگرتـوویی ئێتنیکییەوە)، و چ لەبـاری "چەنـدایەتی" (بەپێـی ژمـارەی کەسـانی هەڵگـری پێناسـە ئێتنیکییە سـەرەکییەکە) و چ بە هەڵسەنگاندنێکی هـــــاوتەریب لەگەڵ ئێتنۆسـە دیاریکراوەکــانیتر و چ لە پانتــایی گلۆباڵــدا (بەپێــی ئەو پلە ئابــووری و سیاســـی و کولتـــوورییەی کە لە جیهانـــدا هەیەتـــی)، هەمیشـەیی و نەگــۆڕ نەبــووە. کەوابــوو، هاوپەیوەنــدییەکانی نێــوان ئێتنۆسـە جیاوازەکــان کە لە یەک سـەرزەمین و لە زۆربەی نموونەکانــدا لەژێــر دەسـەڵاتی یەک دەوڵەتــدا دەژیــن، تەنــانەت لە نمــوونەیەکی ئیدەئاڵیشــدا (کە بە کـردەوە بـوونی نییە) نـاتوانن لەهەمـوو بـارێکەوە مــافی یەکســانیان هەبــێ، جــا زوو یــان درەنــگ ناتەبــایی ئێتنیکــی لەنێوانیاندا دەردەکەوێت و دەبێتە هۆی سـازبوونی پێکدادانی نەتەوەیی بەئاسـتی جوراجـور، لە ئاڵـۆزیی و دەمـارگرژیی بگـرە تـا تێکهەڵچـۆن و گرژیــی سیاســـی و سـەرئەنجام پێکــدادانی سـەربازیی و لێکپرژانــی

---

20 Ethnogenesis بریـتییە لە ڕەوتـی پێکهـاتنی کۆمەڵگـای ئێتنیکـی یەک ئێتنـۆس (Ethnos) لەسـەر بنەمای پێکهاتە ئێتنیکییە جیاوازەکان. ویکیپێدیا -. وەرگێر.

21 outsider -. وەرگێر.

دەوڵەت و تەنـانەت ئیمپراتووریـا فرەنەتەوەییەکـان (بەپێـی واتـای ئەم سـەردەمە، زلهێزەکان).

کەوابـوو، مێـژووی هـاوڵاتیبوونی مرۆڤ، هاوکـات بریـتییە لە مێـژووی پێکهـــــاتە ئێتنیکییە کۆمەڵایتییەکــــانی، واتە بریــــتییە لە مێژووییە "ئتنۆس"ەکان و بەبـێ رەچـاوکردنی نەخشـی فـاکتەرە ئێتنیکییەکـان، نـاتوانین سـەبارەت بە رەوتـی مێژوویـی بۆچـوونی تەواو و یەکگرتوومـان هەبی.

هاوکات، بۆ لێکۆڵینەوەی ئەو پرسـانەی کە راستەوخۆ یان ناراسـتەخۆ پەیوەندیان هەیە هەم بە لایەنی ئێتنیکی ژیانی گەلان و دەوڵەتانەوە و هەم بە پرســی نەتەوەیــی بەگشــتی، شــێواز و تەکنیکێکــی تـایبەت پێویسـتە. واتە پێویسـت بە لێکۆڵینەوەیەکی Interdisciplinary[22] هەیە و نــاکرێ ژێــدەر و چاوگەکــانی: ئتنۆلــۆژی (هەروەهــا ئانــترۆپۆلۆژی)، زماناســــــی، جوگرافیناســــــی، کولتووریناســــــی، ئاییناســــــی، سیاسەتناســــی، کۆمەڵناســــی و هەروەهــــا فەلسەفەی مێــــژوو و پســـیکۆلۆژی – نەخەینە بەرچــاو. بەکــورتی، چەمکــی "ناســیۆنالیزم" هەنـــاو و نـــاوەرۆکی سـەرەکی "پرســـی نەتەوەیـــی" و گشــــت وردەکارییەکان و لێکەوتووکانی پێکـدێنێ. دەکـرێ بڵێیـن، ناسـیۆنالیزم و کێشـەی نەتەوەیـــــی چ لە رۆانگەی فەلسـەفییەوە و چ بەپێــــی ئەو نێوەڕۆکە پراکتیکییەی کە هەیەتی، "هەمبیز"ن [دووانەن].

لێکۆڵینەوەی ناسیۆنالیزم بەپێی لۆژیکی کۆمەڵایەتی- سیاســی ئەو چەمکەوە، دەبێ لە دوو رەهەندی: جـوگرافی و کرۆنۆلـۆژییەوە (کـات)

22 شێوازێکی هەمەلایەنە و هەمەزانستیی زانستە کە شێواز و ئەزموونی دوو یان چەند لەزانستەکان بۆ لێکۆڵینەوە لە پرسێکی ئاڵۆز و فرەرەهەندی سرووشتی یان کۆمەڵایەتی لێکگرێ دەدات. -. وەرگێر.

ئەنجام بدرێ. ڕەهەندی یەکەم سەروکاری هەیە لەگەڵ پانتایی دیاریکراوی جوگرافی پرسەکە و "چۆنایەتیی" ئەو پرسە پێکدێنێ، هەروەها پەیوەندە هەیە بە ئتنۆسەکان بەگشتیی، بە نەتەوەکان، بە کەمەنەتەوەکان، بە گرۆپە ئێتنیکییەکانی دیکە و لقوپۆکانی و نیشانە سەرەکییەکانیانەوە، ڕەهەندی دووەم سەروکاری لەگەڵ کارکردی ئەو لایەنانەی ڕەهەندی یەکەم هەیە لە ڕەوتێکی مێژوویی و چوارچێوە دیاریکراوەکانی مێژووی جیهانیدا و پەیوەندی هەیە بە کاردانەوەی هاوبەش و هاوکاری و هاوپەیوەندیی مەرجدارانەی ئەو لایەنانە لەگەڵ یەکتر. لە هەردوو لەو ڕەهەندانەدا ناچار ڕووبەڕوو دەبینەوە لەگەڵ کەموکورتی زانیارییەکان کە کاردانەوەی لەسەر دەرئەنجام و ئاکامەکانی لێکۆڵینەوەکەمان دەبێ. کەوابوو، پرسی ئتنۆ-ناسیۆناڵ تایبەتمەنییەکی گشتگیری هەیە و لێکۆڵینەوەیەکی زۆر سەرنجڕاکێش و زیندوو و بەرهەمدارە و هاوکاتیش پرسێکی گەلێک دژوارە. ئەوەش ڕوون و ئاشکرایە کە هەر هەوڵێک بۆ لێکۆڵینەوەی لەو چەشنە، لێکۆڵەر ناچار دەکات پانتایی ئەرکەکەی سنووردار بکات.

ئەو لێکۆڵینەوەی بەردەست، پانتاییەکی بەرفراوان دەگرێتەوە لە باشووری ڕۆژاوای ئاسیا و باکووری ئافریقا لە ڕۆژاوای دەریای ناوەڕاستەوە تا کەنارەکانی ڕووباری سیند. ئەو ناوچانە لەسەر نەخشە، پێوەرێکی جوگرافی و یان ناوێکی پەسەندکراوی گشتگیر و دیاریکراوی نییە و بە گەلێک ناو ئاماژەی پێدەکرێ وەک: "ڕۆژهەڵاتی نزیک"، "ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست"، "ڕۆژهەڵاتی نزیک و نێوەڕاست" و یان ناوێکی کۆن و گۆماناویی: "ڕێڕەوی ئاسیا[23] [ڕۆژئاوای ئاسیا]"

23 Передняя Азия

(ئەگەرچی ئێستاش ئتنۆگرافەکان جارجار ئەو واتا کۆنە بەکاردێنن)، هێندێکجاریش لە نووسراوە نێونەتەوەییە ڕۆژاواییەکاندا ئاماژە بە ناوی زۆر سەیری "باشووری ڕۆژئاوای ئورووپا" دەکرێ (کە زۆرجار باڵکانیش دەگریتەوە). ئەو ناڕوونییە مخابن کێشە نییە و مەبەست لە هەمان ناوچەیە لە باشووری ڕۆژئاوای ئاسیا و باکووری ڕۆژهەڵاتی ئەفریقا کە بەهۆی هەڵکەوتنی لە ڕۆژهەڵات و باشووری ئورووپا بۆتە باو بە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست ناوی لێبەرین و ئێستا بریتییە لە دەوڵەتانی ڕۆژهەڵاتی عەربی ، ئیسراییل، قوبرس، تورکیا، ئێران، ئەفغانستان، بەمەرج قۆبرسی دابەشکراو و هێندێکجاریش پاکستان و بەتایبەت بەشی ڕۆژهەڵاتی ئەو وڵاتەش بە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست دەلکینن. لەهەمو ئەو وڵاتانەدا ناسیۆنالیزمی نەتەوە جیاواز و دابەشکراو بەسەر وڵاتە جیرانەکان، لە گەشەکردن دایە (واتە لە یونانییەکانەوە لە ڕۆژئاوا بگرە تا ئتنۆسە هیندووستانییەکان لە ڕۆژهەڵاتی ئەو ناوچەیە)[24].

پێکهاتەی ئتنۆ-ناسیۆنالی وڵاتانی ئاماژە پێکراو هەرچی زۆرتر یارمەتیدەری پەیدابوون و گەشەسەندنی گەلێک گرژیی دەبێتەوە کە لەسەر بنەمای نەتەوەیی ئێستای ئەو وڵاتانە سەرهەڵدەدەن و تەنانەت تا بکارهێنانی هێز پەرەدەستێنن و بۆ ئەوەش هۆکاری ئۆبژێکتیف هەن.

24 لە نووسراوە سیاسەتناسییەکانی [Political science] مۆدێرن سەبارەت بە کێشە نێونەتەوەییەکان زۆرجار تۆشی واتای "ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستی مەزن" و یان تەنانەت "ڕۆژهەڵاتی بەرفرەی نزیک و نێوەڕاست، و باکووری ئەفریقا" دەبین کەزۆر کەمتەرخەمانە و نابەرپرسانە لە لایەن برژینسکی ئەمریکییەوە بۆ گشت ڕۆژهەڵاتی ئاسیا بەکار هاتووە. ئێمە هەمان واتای باو بەکار دێنین تاکو دوچاری شەرمەزای نەبین لەئاست "داڕشتنی چەمکی نۆێ"ی جوگرافی بۆ ئەو ناوچانەی مەبەستمانە. -. نووسەر

هۆکـاری هەرە سـەرەکی و هەرە بنەڕەتی ئەو کێشـانە دەگەڕێتەوە بـۆ تایبەتمەنـدییەکانی پێکهـاتن و سـازبوونی نەتەوە و دەوڵەتە مۆدێرنەکانی نـاوچەی رۆژهەڵاتـی نزیـک. ئەوەش لەقـوڵایی کەونـارەوە سـەرچاوە دەگرێ و دەبێتە داێکی باو و کـۆنی چەنـدین هەزار سـاڵەی پێکەوەژیـانی هاوکـات و تـارادەیەک لێنەپڕاوانە و بەردەوام لە دەوڵەت و دەسـەڵاتداریی لە پانتایی یەک خاکـدا کە هێنـدێکجار پێکهـاتووی چەنـد پێکهاتەیەک بوون و تا ئێستا لە هزری گەلدا مـاوەتەوە و تەنـانەت بـۆتە تۆپۆنوومی[25] هاوچەرخ (بۆنموونە: میسـر، ئێران-پـارس و هتـد.). ئەگەر بە قـوڵایی سـەدەکانی رابـردوو چاوبخشـێنین، لە رۆژهەڵاتـی نزیـک لەگەڵ ناوی دەیان دەوڵەت و دەستەڵات رووبەڕوو دەبینەوە کە هەرگیـز سـەربەخۆ نەبـوون و تەنیـا وەک دەسـتکەوتی شـوێنەوارناسـی و مێژوونووسـی ماونەتەوە و نەخشێکی بەرچاویان نەبـووە لە نـاوچەکەدا، ئیـتر باسـی ئیمپراتـووریە مەزنەکـانی وەک هیـتی، ئاسـووری، مێـدیا و بـابیلۆنی نـوێ و هتـد، و خەلیفەکـانی ئەمەوی و عەباسـی و ئیمپراتووریای عۆسـمانی نـاکەین. هەمـوو ئەوانە شـوێنپێیەکی قـووڵ و حاشـالێنەکراویان لەپێـش هەمـوو شـتێکدا لەسـەر "رەوتـی گەشـەی ئێتنیکـی"[26] گەلانـی نـاوچەی رۆژهەڵاتـی نزیـک دانـاوە و دوواتریـش کاردانەوەیان لەسـەر مێـژووی شـارومەندی، سیاسـی و یـان سـەربازی وڵاتانێک کە ئەو گەڵانەی لەخۆ گرتووە، داناوە.

یەکگرتنەوەی نەتەوەکانی رۆژهەڵاتی نزیک لەژێـر کـاردانەوەی دۆخە دەرەکییە ناسـازگارەکان روویـداوە (شـەڕە درێژخایەنەکـان، پێکـدادانە

25 Toponymy ناو-شوێن. لێرەدا مەبەست ئەو ناوانەی کە لەکەونارەوە ئێستاش باوە و ماونەوە . -. وەرگێر.

26 Ethnogenesis، بڕوانە ژێرنووسی 4. -. وەرگێڕ.

خوێناوییەکان، هێرش و وێرانکارییەکانی تورک-مەغۆڵەکان و زۆری دیکە لەشکرکێشـــــییە داگیرکـــــارانە و دەســـــتدرێژییە سەربازییەکانی کلۆنیالیستە رۆژئاواییەکـان و هتـد) کە لە رۆانگەی مێـژووییەوە گەلێـک لەسەرەخۆ و بگرە سەدان سـاڵی خایەنـدووە. تەنانەت ئێسـتاش ئەو یەکگرتنەوەیە زۆری ماوە تا بە سەرئەنجام بگـات و نـاوچەکەی کردووتە تــــابلۆیەکی رەنگـــــاورەنگی ئێتنۆسەکان بە ئاســــتی جیــــاواز لە پێشـکەوتوویی و گەشە، و مەودا و قەڵەشـتی نێـوان پێشـڕەوەکان و "بێگانەکــــان" لە گەشەی نەتەوەییــــدا دەتــــوانێ گەلێــــک مەزن و بەرفراوانتـر بێتەوە. ئەو مەترسـییە هەروەهـا سەبارەت بە ئاســتی راستەقینەی بارودۆخی کۆمەڵایەتی-ئابووری و کـۆمەڵایەتی-سیاسی و حقـوقی هێنـدێک لە ئێتنۆسەکانی رۆژهەڵاتـی نزیـک کە بەهـۆی سنوورەکانی دەوڵەتان لێکداپڕاون (بۆ نموونە، عەڕەبەکـان و کوردەکـان) و سەبارەت بە هەلــومەرجی کەمــایەتییە نەتەوەییەکــانی وڵاتــانی دیکەی ناوچەکە، دەبیندرێ.

کەوابوو، لەپانتایی رۆژهەڵاتی نزیکدا بەستێنێکی ئۆبژێکتیڤ ئامادەیە بۆ شیمانەی هەڵگیرساندنی واقعیانەی گرژییەکـان کە بە شـێوەیەکی شــاراوە هەمیشە لە نێــو پرســی نەتەوەییــدا خــۆی حەشــارداوە و رەنگـدانەوەی ناتەبـایی نێـوان گرۆپە ئێتنیکـی خـۆجییە جیاوازەکـانی نـــاوچەکەیە. ئەوانە بەســـتێنێک بـــوون بـــۆ تەقینەوەی هەســـتە نەتەوایەتییەکان کە لە رابردوو لە وڵاتانی رۆژهەڵاتـی نزیکـدا روویانـداوە و لەم سەردەمەشدا هەرچی زۆرتر دووبارە دێنەوەبیر.

ناســـیۆنالیزم لەم نــاوچەیە، فــرە روخســـار و ئاڵـــۆزە و بە روونـــی رەنگدانەوەی ئێتنیکی پێوەدیارە و پێویست دەکـات بەپێـی رەچـاوکردنی

بـارودۆخی شـوێن و کـات، بەشـێوەیەکی جیـا و دیـاریکراو لێکبـدرێتەوە. ئەو ناسـیۆنالیزمە بەئاشـکرا خـۆی لە نمـوونە "کلاسـیکەکانی" پێشـوو جیا دەکـاتەوە و زۆر خێـرا خـۆی لەگەڵ کـاردانەوە تازەکـان دەگـونجێنێ، ئەوەش دژوارییەکـــی بەرچـــاو بـــۆ لێکـــۆڵینەوە ســـاز دەکـــات. ئەو ناسیۆنالیزمە بەخیرا و زۆر بەتوندی لەئان و سـاتدا کـاردانەوەی دەبـێ، بـۆیە لە سیاسـەت و ئیدیۆلۆژیـدا بەرەو کـرداری بەتـایبەت زێـدەڕۆیانە و توونداژووانە دەکێشرێ. ئەو ناسیۆنالیزمە گەلێکجـار دیـاردە شـاراوەکان نـابینێ و توانـای بڕیـاردانی هوشـیارانەی نییە و بەکـورتی، لە هەمـوو بوارەکاندا گوڕوتین لەسەرووی کاردانەوەکانی دادەنێ.

ناسـیۆنالیزم، لەڕادەبەدەر کارایە و زۆر خێرا بڵاودەبێتەوە، بەتـایبەت لە وڵاتـانی رزگـارکراوی "جیهـان سـێەم"دا بـۆ گشـت سـەرخان و بنخـانی کۆمەڵگـا پەلـدەهاوێژێ و پـاش شـەڕی جیهـانی دووەم، یارمەتیـدەری گۆڕانە شـۆڕشـگێرییەکان بووە.

ژیانی کۆمەڵایەتی بەگشتی لە باشووری رۆژاوای ئاسیا، لە وڵاتانی "مەغریبی [عەڕەبی]"، هەروەها لە ولاتانی دیکەی پێشـوو کۆڵۆنیـالی و وابەســتە لە تەواوی کشــوەرەکانی گــۆی زەویــدا، هەنگــاوی بەرەو گــۆڕان نــاوە و لە نێــوەی دووەمــی سەدەی بیســتەم و لە سـەرەتای سـەدەی بیسـت و یەکەمـدا، ئەو نەتەوە و دەوڵەتـانەی کە یـان مـافی سـەربەخۆیی یاسـایی و یان سـەربەخۆیی رواڵەتیان وەدەســت هێنـاوە، رووبەڕووی ئەرک و پرسـی تازە بۆنەتەوە.

سـەردەمی نـوێ، پرســی نـوێ لێـدەبێتەوە. چاکســازیی سیســتەم- ئەویـش چاکســازییەکی بنەڕەتـی، لە تەواوی رووبەر و لـق و پۆکـانی ژیانی دەوڵەتەکاندا، بۆتە رۆژەڤ و ئەرکی سـەرەکی. ئەو چاکســازییانە

دەبــووا وڵامــدەرەوەی بەرژەوەنــدی گشــتگیرانەی خەڵــک بــا و ڕەنگدانەوەی هەبووبا، هەم لە ئاواتەکانی چین و تـوێژە نەریـتی و بەرەو لەنێوچووکـانی کۆمەڵگـا کە هیوایـان بەم سـەردەمە نـوێیە بەسـتبۆوە، و هەمیش چاوەڕووانی و هیواکانی هێـزە سیاسـی- کـۆمەڵایەتییە تـازە پێگەیشــتووەکانی وەدیهێنابــا. کەواتە، ئەم ناســیۆنالیزمە نــوێیەی کە وڵاتـانی ئەم سـەردەمەی رۆژهەڵاتـی رزگـار کـردووە، ئیـتر بەئاشــکرا روخسارێکی بەتەواویی تازە لەخۆی پێشان دەدات.

هــزری رزگــاریخوازیی نەتەوەیــی ئەو ناســیۆنالیزمە کاتێــک بە روخساری ئایینی دەردەکەوێ، ئیتر هێدی هێدی رۆاڵەتی کۆنی خـۆی لەدەسـت دەدات. ئەم وێنەیە، تـایبەتە بە رۆژهەڵاتـی نزیـک کە زۆربەی هەرە زۆری دانیشتووانی ئیسلامیزە بـوون. لە دەرەوە و بەشـێوەیەکی رووکارانە ئایین تـا ئەمڕووشـی لەگەڵ بێـت لەلایەن مۆسـڵمانانەوە لەم ناوچەیە زۆر بەبەربڵاویی وەک پـاڵنەر و وروژێنەری هێـز و پروپاگانـدە و هانــدان لەدژی مەترســییە ئاشــکرا و شــاراوەکانی چەوســێنەر و کۆڵۆنیالیستەکانی پێشوو، واتە دژی هێزە ئەمپریالیستەکان (رووسیای کــۆن و تــازە)، زایۆنیســـتەکان، "خاچپەرەســـتانی"[27] سەردەم، کۆمۆنیســـتەکان، گلۆبالیســـتەکان و هەمـــوو هێـــزە "شـەیتانییە" دوژمنکارەکانی هاوشێوە بەکار هاتووە.

بەزەقــی دیــارە کە ئەو شــێوازە لە بیرکــردنەوە، بەتــایبەت بەو تێگەیشـتنەی کە لە ناسـیۆنالیزم هەمـانە، ئەگەر راسـت بیـن لەگەڵ خۆمـان، هیـچ پەیوەنـدییەکی راسـتەوخۆی بە ناسـیۆنالیزمەوە نییە، چونکو ئەو رق و کینەیەی هەڵیگرتووە، بێگۆمـان لە بنەمـای ئێتنیکییەوە

27 مەبەست "شەڕی خاچپەرستان"ە. -. وەرگێر.

سەرچاوەی نەگرتووە. ئەوە زۆرتر بنەمایەکی قـوڵی مێژوویـی هەیە کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمە سەرەتاییەکانی "رەوتی گەشەی ئێتنیکـی"، کاتێـک خێـڵ و گرۆپە ئێتنیکییە جیاوازەکـان بەیەکەوە ژیـاون و هێنـدێک لەوانە هێشــتا گەشەی بەرچــاو و نیشــانەی (Attribute) پێویســتیان نەبووە تا بگەنە ئاستی "ئتنۆس"ێکی دیاریکراو، بـۆیە رێـک لەسەر ئەو بەســتێنە ئێتنیکییە، ئەو دوژمنکــاری و نــاکۆکییەی ئێســتای لــێ پەیدابوووە.

ئەو شتەی کە ئێمە بە ناسیۆنالیزم نـوێ لە رۆژهەڵاتـی نزیـک نـاوی دەبەین، ناسیونالیزمی راستەقینە نییە و بەلانی زۆر تەنیا کۆپییەکە لە ناسـیۆنالیزمی راسـتەقینە. ناسـیۆنالیزم لەپلەی یەکەمـدا، بەرهەمـی نــاکۆکی نێوخـــۆیی و نێـــوئێتنیکییە و لەسەر بەســـتێنی ناتەبـــاییە ئۆبژێکتیڤە لەئارابووەکانی نێوان چەنـد "ئتنـۆس"ی جیـاواز کە بەیەکەوە لەسەر یەک خاکی دیاریکراودا دەژین، پێکدێت. رێـک ئەو ناسـیۆنالیزمە لە نمـــوونەی "کلاســـیکی" خۆیـــدا بڵاوکەرەوەی زۆرتریـــن "بیگـــانە هەڕاسـی"[28] وەک تایبەتمەنـدی هەرە قرێـژی خـۆی، بـۆ هەمـوو کەس ناســراوە و بێگۆمــان لەلایەن کۆمەڵگـای شارســتانی سەردەمیانەوە رەتکــراوەتەوە. شـــیکردنەوەی هۆکــارە سەرەتاییەکانی پەیــدابوون و گەشەی ناسـیۆنالیزمی "رۆژهەڵاتـی نزیـک" کەڵکـی نییە. چونکـو ئەو هۆکـــارانە بەگشـــتی جیـــاوازییەکی ئەوتوویـــان نییە لە هـــی وڵات (دەوڵەت) و ناوچەکـانی دیکەی گـۆی زەوی کە لەرووی سرووشــتی و مێـــژووییەوە ناهاوسەنگی ئێتنیکیـــان لە پێکهـــاتەی نەتەوەیـــی دانیشـــتووانیاندا هەیە. پرسەکە بریـــتییە لە دەستنیشـــانکردن و

28 Xenophobia وروژاندنی ترس لە خەڵکانی بێگانە. -. وەرگێر.

شیکردنەوەی ئەو فاکتەرە زۆر تایبەتانەی ڕێک پەیوەستن بە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی نزیک، کە لەنێوەی دووەمی سەدەی بیستەمیشدا ئەو ناوچەیەی وەرچەرخاند بە سەرەکی‌ترین پاشکۆی ناسیۆنالیزم لە ئاسیا لە بیچمی هەرە شۆڤینی خۆیدا و کردی بە "ناوچەی داغی" هەمیشەیی گۆی زەوی و سەرچاوەیەکی بەردەوامی گرژی سیاسی-سەربازی و تێکهەڵچوونە پەیتا پەیتا چەکدارییەکان.

دەبێ هۆی سەرەکی پەیدابوونی ئەو ناسیۆنالیزمە پڕ لە قڕێژییەی ڕۆژهەڵاتی نزیک، لە ژێئۆپۆلیتیکدا بدۆزینەوە. ڕاست لێرەدا گرێی بەرژەوەندییە ژێئۆپۆلیتیکییەکان، باشترە بلێن ژێئۆئێکۆنۆمیکی و ژێئۆستراتێژیکییەکانی نەتەنیا دەوڵەتانی ناوچەکە، بەڵکو زۆرتر لەهەمووان، هی وڵاتەیەکگرتووەکانی ئەمریکا، بریتانیا، ئاڵمانیا، فەڕانسا، ئیتالیا، ژاپۆن، ڕووسیا، کانادا کۆبوونەتەوە. دەبێ بەوانە، دەوڵەتانی کەم پێشکەوتوو و نیوپێشکەوتوو و زۆر پێشکەوتووی یەکێتی ئورووپا و هەروەها وڵاتە خێراگەشەکراوەکان لە کشوەرەکانی دیکەی گۆی زەویش زیاد بکەیەن، وەک وڵاتە زەبەلاحەکانی چین، هیند و برازیل کە بارودۆخی ڕۆژهەڵاتی نزیک (پتر ئابووری) لە بەرژەوەندییاندایە. دەبێ دان بەوەدا بنێین کە لەم سەردەمەدا بەهۆی سامانە مەزن و حاشالێنەکراوەکەی (لەسەرەوی هەمووانیش: پاشکۆی کەرەسەی سەرەتایی هیدرۆکاربۆنی کە بەهۆی شوێنی هەڵکەوتنەکەی، گێرەوکێشەی هەناردەکردنی گەلێک کەمترە و زۆر هەرزانتر تەواو دەبێ، هەروەها پاشکۆیەکی لەبڕ نەهاتووی وزەی ئاو و سەرچاوەی ئاوی شیرین بەهۆی ڕووبارەکانی نیل، دیجلە و فورات و

لـق و پۆکـانی) ژینگەی ڕۆژهەڵاتـی نزیـک بـۆتە ناوەنـدی سیاسـەت و ئابووری جیهان.

هاوکـات، ئەگەرچـی ڕۆژهەڵاتـی نزیـک لەرووی ئابـوورییەوە یەک لە ناوچە هەرە سـامانداره‌کانی گـۆی زەوییە و داهـاتوویەکی پرشـەنگداری هەیە، بەڵام لەرووی سـیاسـییەوە یەکێـک لە نـاوچە هەرە ناسـەقامگرتووەکان پێکـدێنێ. لە نێوەڕاسـتیی سـەدەی بیسـتەمەوە، ئەو نـاوچەیە گۆڕەپـانی سـەرەکی زۆربەی هەرە زۆری گرژییە نێونەتەوەییەکانی پێکهێناوە. تایبەتمەنییەکانی ئەو گرژییـانە بریـتین لە: درێژخایەنییان، بەردەوام دووپاتبوونەوەیان، داگیرکردنی مەودایەکی پـان و بەرینی جۆگرافی و دانانی کـاردانەوەی بەربڵاو لەسـەر کۆمەڵگاکـانی ئەو پانتـاییە و ڕەنگـدانەوەی لە ئامرازەکـانی گشـتیی ڕاگەیانـدن (لەسـەرەتا لەئاسـت نـاوچەکە و پـاش پەلکێشـانی بـۆ وڵاتـانی دیکە و تەنانەت دورترینیان) و ناچار بڵاوبوونەوەیـان لە ئاسـتی نێـونەتەوەیی تـا ئاسـتی بەرژەوەنـدیی و دەسـەڵاتی ڕێکخـڕاوی نەتەوە یەکگرتووکـان و ڕێکخـڕاوە نێونەتەوەییەکـانی دیکە. هەر دۆخێکـی قەیرانـاوی لە ڕۆژهەڵاتـی نزیـک کە هەڵگـری پرسـی نەتەوەیـی و زوڕنـاکەی، واتە ناسـیۆنالیزم، بەهەمـوو روخسـارەکانی بێـت، بەناچـاریی دەنگـدانەوەیەکی بەربڵاوی نێـونەتەوەیی لێـدەکەوێتەوە و دەبێتە فاکتەرێکی کـاریگەر لە پەیوەنـدییە نێونەتەوەییەکـانی ئەم سـەردەمەدا. کەواتە، ژێئۆپۆلیتیـک ناچارمـان دەکـات هەم لە ڕوانگەی سیاسـەتی نـاوخۆیی و هەم لە ئاسـتی سیاسـەتی نێونەتەوەییـدا، هەڵـۆمەرجی گشـتیی ئێتنۆ-ناسـیۆنالیسـتی لە ڕۆژهەڵاتی نزیک و تایبەتمەندییە دیـار

و بەرچاوەکانی بـزووتنەوە ناسیۆنالیسـتییەکانی ئەو نـاوچەیە بە بەشـە جیاوازەکانیەوە، بخەینە بەر سرنج و لێکۆڵینەوە.

٢- ڕەوتی دوورکەوتنەوەی ئێتنیکی لە ڕۆژهەڵاتی نزیک "ئتنۆس"ەکان و "سوپەرئتنۆس"ەکان

بنەچەی ئێتنیکی "ئتنـۆس"ە هینـدوئەرووپییەکان و "ئتنـۆس"ە بچۆک و مەزنەکـــانی دیکەی ڕۆژهەڵاتـــی نزیـــک (عەڕەکـــان، تورکەکـــان، پارسـەکان، کوردەکـان. ئیزراییلییەکـان، ئاسـوورییەکان، ئەرمەنەکـان، گەڵەکـانی دیکەی ئێرانـی زمـان، سـامی و تـورک) کە لە سـەردەمە کەونارەکانەوە بناغەیـان لەم نـاوچەیە داکوتـاوە و پاشـان لە سـەردەمی هێرەشـــکانی عەڕەبە مۆسـڵمانەکان و تـورکە مەغۆڵەکانـدا (نێـوەی یەکەمـــی هەزارەی یەکەم تـــا نێـــوەی دووەمـــی هەزارەی دووەمـــی زایینـــی)، یەکەم هێڵەکـانی جیـاکردنەوەی ئێتنیکـی و ژێئۆپۆلیـتیکی نەخشـەی ڕۆژهەڵاتی ئاسیایان داڕشتووە.

پێــش هەمــوو شـــتێک، پێویســـتە کـۆمەڵە ئێتنیکییە یەکپـــارچە و مەزنەکان (نەتەوەکان[29]) جیابکەینەوە کە ئێستا بە سـنووری دەوڵەتـان دابەش بوون و دانیشتووانی چەندین دەوڵەتـی سـەربەخۆی دراوسـێی نـاوچەکە پێکـدێنن و لە هەر یەک لەم دەوڵەتـانە و بۆنمـوونە لەیەکێـک لەوانە، لەلایەک زۆرینەیەکـــی زاڵ (عەڕەبەکـــان) و لە لایەکـــی دیکە کەمـــایەتییەکی پەرشـــوبڵاو (کوردەکـــان) پێکـــدێنن. دیـــارە بە هۆکارەگەلێکی ئاشکرا، ڕێک ئەو ناوچانەی ئەو ئتنۆسانە تێیـدا دەژیـن،

29 Nations

بــــۆته لانکه و بنکەی هەڵگیرســـــاندنی تونــــدوتیژترین و بەربڵاوتریــــن کێشەی ئێتنیکــی کە بەرەو تونــداژووترین شــێوازەکانی ناســیۆنالێزم پەلکێشبووە.

دەکرێ **عەڕەبەکان** بە "سـۆپەرئتنۆس" نـاوبەرین کە لە ٢٠ وڵاتـی سەربەخۆ و یەک ئۆتۆنۆمی رواڵەتـی و دانپـێ نەنـراو (فەلەسـتین کە کەنــاری رۆژاوای [رووبــاری] ئۆردۆن و بــاریکەی غەزەش دەگــرێتەوە) دەژیــن و سەرجەمی ئاپۆڕاکەیــان دەگــاتە ٢٠٠ ملیــون. بەڵام ئەگەر تەنـانەت بە یەک پێـوەریش، واتە هەبـوونی یەک دەوڵەتـی سەربەخۆ، عەڕەبەکان هەڵسەنگێنین، ناکرێ وەک "Titular nation"[30] هەژماریان بکەین و **بە تاق** ئاماژەیـان پێبکەیـن. هەر عەڕەبێـک دوو تایبەتمەنـدی هەیە: "وشیاریی دوونەتەوەیـی" هەمەعەڕەبـی و خـۆجێیی. بەو پێیە خاوەن "پێناسەی نەتەوەیی دووانە"ن (وەک: "عەڕەبی" و "میسـری"، "عەڕەبـی" و "سـووری" و هتـد.). بە پێـی زانســتی چەشنناســی[31] دەکــرێ عەڕەب بە نەتەوەکــانی ئامریکــای لاتیــن بشـــۆبهێنین. وەک زۆربەی نەتەوەکانی ئەمریکای نێوەندیی و باشوور، ئەگەرچی بەهــۆی کــارابوونەوەی بەرچــاوی چیــن و توێژەکــانی خەڵکە خــۆجێییە "ســوور پێستەکان" کە هێشتا دوچاری توانەوە نەبوون و لەو دووایانەدا تەنانەت گەشانەوەیەکی سیاسییان دەستپێکردووە بەڵام بەشێکی‌تر لەوانە بەتــایبەت باشـــوورییەکان زۆر بە روونــی بە پێناسەیەکی سیاســی-حکومرانی خۆتەوەرانە، خۆیـان جیـادەکەنەوە (مەکزیکـی، کۆلوومـبی، پێرووانی، بۆلێڤیایی و هتـد.). پرسـی نەتەوایەتـی عەرەبـی بە مانـای

---

30 Titular nation بەشێک لە دانیشتوانی وڵاتێک کە لە ناوەکەیان، ناوی هەمان وڵات پێکدێنێ. ویکیپێدیا. -. وەرگێر.

31 Typology

گەورەترەکەی، واتە ناسیۆنالیزمی عەرەبی، وەک بەشێکی هزری-سیاسی جیانەکراوە و سەرەکی ئەو پرسەیە کە تەواو پەیوەندییە نێوعەڕەبییەکان و نێوخۆییە عەرەبییەکان لەخۆیدا کۆدەکاتەوە، لەوانەش: مشتومڕێکی هزری-سیاسی سەد ساڵی رابردوو لە جیهانی عەرەبدا لەگەڵ دەوڵەتە دراوسێ ناعەرەبەکان و زلهێزە رۆژاواییەکان (بەتایبەت کۆلۆنیالیستەکانی پێشوو). ئەو پرسە بۆتە خاڵێکی سەرەکی و سیاسی لە "مەغربی عەڕەبی" (لە لیبیاوە تا مۆریتانی) و لە "مەشرقی عەڕەبی"(بەشی عەرەبی باکووری ئەفریقا). زۆرتر لەهەر شتێک جەوهەرەی ناسیۆنالیزمی عەڕەبی هەڵگری سرشتی توندڕەوانەی داگیرکارانەیە و بەردەوام لەهەوڵی بەرفرەکردنی پانتایی کاردانەوەی خۆی دایە.

ناسیۆنالیزمی عەڕەبی وەک بزووتنەوەیەکی هزری-سیاسی لە نێوەی دووەمی سەدەی ١٩ و لەسەردەمی ئیمپراتووریای عۆسمانێدا سەری هەڵداوە و چەندین جار نەیارە سەرەکییەکانی خۆی گۆڕیوە. لەسەرتادا ئەو نەیارە دەزگای سەرەرووی سەربازی-میریی تورکەکان بوو کە بەناوی دەسەڵاتی مەزنی سوڵتان، راستەوخۆ بەڕیوەبردنی ویلایەتە عەڕەبەکانی بەدەست گرتبوو (بۆ یەکەمجار لەسەدەی ١٦، ناوچەکانی ئێستای سووریە، لوبنان، فەلەستین، میسر و هێندێک دوواتر، تەواویی وڵاتانی دیکەی عەڕەبی، جگە لە مەراکیش). دژبەرایەتی و ناکۆکی نێوان عەرەب و تورک لەسەر بەستێنی بەڕێوەبردنی دەزگای میری و بەهۆی سەرەڕۆیی و گەندەڵکاری کارمەند و کاربەدەستە تورکەکان و بەتایبەت لە بوارەکانی ماڵی، دادوەری و پۆلیسدا دەستیپێکرد.

بەکەڵـک وەرگرتـن لە چەمکێکـی مارکسیسـتی، دەتـوانین بڵێیـن "نـامۆیی نەتەوەیـی"[32] لەنێـوان عەرب و تـورک لە ئیمپراتووریـای عۆسمانیدا چەندە سرشتی ژێرخانی هەبوویێت، ئەوەندە پتر هەڵگری جەوهەرەیەکـی سەرخانی بـووە، چونکـو ئەو پرسە بەروونـی لەسەر بنەمای ئابووری-کۆمەڵایەتی نەبـووە. پـاش شکسـتی ئیمپراتووریـای عۆسـمانی لە شەڕی یەکەمـی جیهانیـدا، سەروەریی تورکەکـان لە ویلایەتە عەرەبییەکانـدا نەمـا بەڵام لەهەمـوو ئەو ناوچـانەدا، بنەمـای چەقبەستوو و نەریتییەکانی ژیـانی کۆمەڵگـایەکی داسەپاوی فیۆدالی (باشتر بلێین، فیۆدالی-عەشیرەتی) هەر تێدا بەردەوام دەبێ[33].

ئەو کەسـانەی پێیانـدەگوتن سەرچاوەی بـاج و لە گۆنـدەکان دەژیـان (کە زۆربەی هەرە زۆری دانیشـــــتووانیان پێکـــــدەهێنا) و ئەوانەی نیشـــتەجێی شـارەکان بـوون (وردە بازرگانەکـان، پیشەوەرەکان وەک تـۆژێکی نـزم، و لە شـارە ڕۆژهەڵاتییەکـان دەژیـان) هەر وەکـوو پێشـتر لەلایەن "کەسە خۆماڵییەکـان"ی وەک کارمەنـدانی میریـی، سەرۆک خێل و عەشـیرەتەکان کە بە زمـانی خۆیـان دەگەڵیـان دەئاخـافتن (واتە بە زاراوەیەکی نزیک لە زمانی فەرمی قورئان) و بازاریان بەدەسـت بـوو و بازرگانی زەبەلاح بوون و دەوڵەمەندە مەزنەکانی دیکە، لەژێر رەکێفی چەوسـانەوەی فیۆدالیـدا بـوون و هەسـتیان بە زوڵـم و سـتەمێکی زۆر دەکـرد. لەسەرتا ژمـارەی تـورک و بە گشـتی کەسـانی بیـانی لەنێـو ئەوانەدا زۆر کەم بوون.

32 National Alienation -. وەرگێر.

33 مەبەست وڵاتانی عەڕەبی ئاسیایە (واتە رۆژاوای ئاسیا، یان وڵاتانی شام Levant). بەڵام ئەوە دەکری بۆ وڵاتانی عەڕەبی ئافریقاش (مەغریبی عەڕەبی) راست بێت. -. نووسەر

سەرەڕای زەبر و زۆریی و تاڵان و ملهۆریی کە بەردەوام لەلایەن داگیرکاران و پاشان دەستنیشاندە و لاساکەرەوەکانیان ئەنجام دەدرا، باڵادەستی چوار سەدساڵەی تورک (لە سەرەتای سەدەی ١٦ەوە تا ساڵی ١٩١٨ لە رۆژهەڵاتی عەڕەبی، هێندێک کەمتر لە رۆژاوای عەڕەبی) تەنیا کاردانەوەی رووکارانەی دانابوو و نەچووبووە نێو قوڵایی ژیان و سامان و ئابووری خەڵکییەوە، بەتایبەت کولتووری ئەوانی نەگرتبۆوە. سرنجڕاکێشە کە داگیرکارەکان و داگیرکراوەکان هاوئایین بوون (بە باڵادەستی داگیرکاری سونە) و زمانی پیرۆزی ئیسلام کە گشت بنەماکانی ژیان و سامانی هەدووک لایەنی دیاری دەکرد، زمانی عەڕەبی بوو. ماوەیەکی دور و درێژ بوونی کەمایەتی شیعە و نەیارە موسڵمانەکانی دیکە کە بەگشتی لە لوبنان، سووریە، عێراق و یەمەن (زەیدی، عەلەوی، دروزیی و هتد.) دەژین، تا رادەیەک بێ کێشە و یان کەم کێشە بوون و نەببوونە مایەی کاردانەوەی بەرچاو و نەرێنی زۆربەی سونە، چ دەگا بە دژمنایەتیکردنی ئاشکرا لەگەڵیان. سەرەڕای ئەوەش، بەڕاستی ئەو موسڵمانە "لادەرانە" بەگشتی لەئاست دەسەڵاتی بەرزی وڵاتدا وەفادار و گوێڕایەل بوون، ئەگەرچی دەسەڵات، حکومڕانی خۆی بەهەموو چەشنێکی ناراستەوخۆ یان وەلایی بەسەریاندا سەپاندبوو (زۆربە ئیماراتی نیمچە دوڕگەی عەربستان). بەڵام هەڵسوکەوتی ئایینی سوڵتان-خەلیفە لەگەڵ جیهانی عەڕەب و موسڵماندا زۆرتر پشوودرێژانە بووە.

کەواتە، تا نێوەڕاستی سەدەی ١٩، بەهۆی کۆمەڵگایەکی نەریتیی کە وڵاتانی "مەشریق" و "مەغریبی" عەربی تەنیبووە، هەلۆمەرجێکی

ئۆبژێکتیف نەڕەخسابوو تا ناسیۆنالیزمی عەرەب بتوانێ چ لەرووی هزرییەوە و چ لەرووی سیاسییەوە سەرهەڵدا و گەشە بستێنێ.

کورد ئەگەرچی هێشتا دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی دانەمەزاندووە، بەڵام ناوچەیەکی بەرینی مێژوویی (نزیک بە ٤٥٠ هەزار کیلومیتری چوارگۆشە) بە "کوردستان" دەناسێ کە لەلایەن تەواوی جوگرافیناسانەوە دانی پێنراوە و لە تەواوی نەخشەکانیشدا ئاماژە بەو ناوە کراوە، و ماوەیەکیشە بەشی عێراقییەکەی، خۆدمۆختارییەکی فراوانی وەدەستهێناوە. بەگشتی و بەپێی ئامارێکی خەملێندراو ژمارەی ئاپۆراکەی پتر لە ٣٠ میلیۆن کەس دەکات. تایبەتمەندی پەیکەرەی ئێتنۆ-ناسیۆنالیستی داڕێژاوی رۆژهەڵاتی نزیکە (هەبوونی سۆپەر "ئێتنۆس"ی عەڕەب بە ئیدیعا هێژمۆنیخوازنەکانی و "ئێتنۆس"ی کورد بە کێشە چارەسەرنەکراوە دەرەکی و ناوخۆییە مافخوازانەکانییەوە - کوردستانی عێراقی لێدەرچێ، لەسەر بەستێنی گەلێک پرسی تری چاوەڕوانی چارەسەریی بەپەلە لە ناوچەکەدا) هەلومەرجی عەڕەب و کورد دەخاتە بەرەی پێشەوەی ژێئۆپۆلیتیکی هەنووکەیی باشووری رۆژاوای رۆژهەڵاتی نزیک. لە کاتێکدا هەریەک لەوانە بەستێنی کولتووری خۆیان سازکردووە و بە یەکەوە رەسەنایەتی شارستانیەتی بێوێنەی ئەو ناوچەیان پێکهێناوە. نێوەڕۆکی بەنرخ و جیانەکراوە و ئۆرگانیکی ئەو شارستانیەتە، بیر و هزرێکی مێژوویی داڕشتووە کە لە زۆر بواردا پێناسەی روخساری پسیکۆلۆژی، خودئاگایی و "خوباوەڕی"[34] نەتەوەکانی ئەم ناوچەیە و

34 پڕوانە: پوشکین ا. س.، دیوانی هۆنڕاوەکان، چاپی چوارەم، بەرگی ٣، لێنینگراد، ١٩٧٧، ل. ٤٢٥, -, نووسەر. (مەبەست ئەو دێرەیە: "خوباوەڕی مرۆڤ، مزنایەتی ئەو دەستەبەر دەکات. Self-identity of man – the pledge of his greatness -. وەرگێڕ.)

کاردانەوە بەردەوام لەسەر هەڵسوکەوتی سیاسی تەواوی گرۆپە کۆمەڵایتییەکان دادەنێت. ئەم بیر و هزرە مێژووییە هەروەها بەشێوەیەکی سەرەکی بناخەی گەشەی بەردەوامی کولتووری نەتەوەیی بۆ تورک، فارس، عەڕەب لە ئاسیا و ئەفریقا، کورد، ئەفغان، پووشتوون لە ئەفغانستان و پاکستان و یەهودیی لە ئیسڕاییل داڕێشتووە. بێ ڕەچاوگرتنی ئاپۆرا و کاتی پەیدابوونیان لە پانتایی ڕۆژهەڵاتی نزیکدا، ڕێک "Titular nation"[35]ە ڕەسەنەکان هەڵگرانی سەرەکی ئەو بیر و هزرەن کە پاراستن و گەشەکردنی نەتەوە و کولتوورەکانی ناوچەکەی دەستەبەرکردووە.

بەشێوەیەکی بەرچاو بەستێن و زەمینەی پەیدابوونی ناسیۆنالیزمی ئێتنۆپۆلیتیکی لە پانتایی جیهانی عەڕەبدا، درەنگ سازبووە، ئەویش وادیارە تا ڕادەیەک بەهۆی جێگیربوونی پارتیکولیاریزمی[36] ئایینی لەچوارچیوەی شێواز و دەستە جیاوازەکانی ئایینی ئیسلام لەدەرەوونی دوو ئایینزای داسەپاوی سونە و شێعەدا بوویێت، و تاڕادەیەکی دیکە بەهۆی بوونی نەریت و باوی لەمێژینەی گەلێک باوەرمەندانی کلیسای مەسیحیەتی چەشن جیاواز لە وڵاتانی "شام"[37] و هەروەها ئەو یەهودیانەی کە لە "ئاسیای بچۆک" جێگیر ببوون و لەژێر سایەی "سیستەمی میللەت"[38] (سیستەمێکی داڕێژراو لەلایەن "بابی

---

35 پروانە ژێر نووسی ١٣, -.وەرگێر.

36 Partikularismus لەسیاسەتدا بە مانای ناوچەگەرایی دێت لەبەرامبەر ناوەند گەراییدا. جیاخوازیی ئەوپەڕی پارتیکولیاریزمی سیاسییە. -. وەرگێر.

37 Levant یان شام، وڵاتانی سووریا، لوبنان، ئوردن، فەلەستین، ئیسرایيل، بەشێک لە سعودیا، بەشێک لە باشووری تورکیا تا دەگاتە چیاکانی تۆرۆس، دەگرێتەوە. ویکیپێدیا. -. وەرگێر.

38 شێوازێکی دادوەری لە ئیمپراتووریای عۆسمانی کە هەریەک لە موسوڵمان و مەسیحی و یەهودی سیستەمی دادوەری سەربەخۆی خۆیان هەبوو. -. وەرگێر.

عالی”[39] بۆ ناموسڵمان و ناتورکەکان) هاوبەرژەوەندییەکی ئابووریyان لەگەڵ دەستەڵاتدا پەیداکردبوو.

بەلانیکەم لە چلەکانی سەدەی ١٩ەوە، نەخشەی ئابووری-کۆمەڵایەتی، دیارە پاشان، ئێتنۆپۆلیتیکی رۆژهەڵاتی نزیک (هەروەها رۆژهەڵاتی عەرەبی) دەستی بە گۆڕان کرد. نیشانەکانی لاوازیی و دارمانی تەواوی سیستەمی کۆنی فیودالی-ئایینی و سەربازی-بیرۆکراتی عۆسمانی دەبیندرا کە لەبەرامبەر زێدەخوازییە سەربازی و ئابوورییەکانی زلهێزە کاپیتالیستەکانی روژاوای ئورووپا (لەسەرەتا بریتانیا و فەرانسا) و تزاریسمی رووسیا، توانای بەرەنگاربوونەوەی نەمابوو. لە مێژووی وڵاتانی عەرەبیدا بەهۆی سەردەمی سەرمایەداری و تێکەڵاویی راستەوخۆی ئەو وڵاتانە لەگەڵ سیستەمی بنەرەتی و پێشکەوتووی رۆژاوا، ئاسۆیەکی نوێ پەیدا دەبێ. قۆناخێکی تازە دەست پێدەکات و لەپێناوی خزمەتکردن بە سەرهەڵدانی نەتەوە عەرەبە تازەپێکهاتووەکان، ناسیۆنالیزمی عەرەبی چ وەک ئیدیۆلۆژی (لەسەرەتا) و چ وەک سیاست (دواتر) لە گۆڕەپانی ناوچەکە دێتە ئاراوە.

لەروانگەی مێژووییەوە پەیدابوونی ناسیۆنالیزمی عەرەبی وەک چەمکێکی سیاسی-ئیدیۆلۆژیک لە رۆژهەڵاتی نزیکدا، هاوکات دەبێ لەگەڵ هاتنی فەرانسا و بریتانیا بۆ ئەو ناوچەیە (لە ساڵانی ٣٠ی سەدەی ١٩ەوە دەستپێدەکات) کە دەستدەکەن بە قۆرخکاری هەموو مافە ئابووری و سیاسییەکان، لەسەرەتا لە وڵاتانی شامی عەرەبی (سووریا، لوبنان، فەلەستین) و پاشان لە میسر و “مەغریبی

39 مەبەست کۆشکی سوڵتانی عۆسمانییە لە ئیستامبوڵ. -. وەرگێر.

عەڕەبی" کە لەژێر دەسـتەڵاتی ئیمپراتووریـای عۆسـمانیدا بـوون (جگە لە مەراکیـش). بەواتـایەکی دیکە، رێـک ئەو کـاتەی کە عەڕەبەکـان راسـتەوخۆ لەگەڵ کۆلۆنیـالیزمی کلاسـیکی ئورووپییە رۆژاواییەکـان رووبەڕوو بـوونەوە. تایبەتمەنـدی یەکەم رووبەڕوو بـوونەوەی راسـتەوەخۆی عەڕەب و زلهێـزە ئورووپییە روژاواییەکـان لە خۆحەشـاردانەوەی ئەو وڵاتـانە لەژێـر نـاوی دژایەتیکـردن لەگەڵ تورکیـا (ئیمپراتووریـای عۆسـمانی)دا بـوو. ئەو نـاوچە عەڕەبییـانەی لەژێـر دەسەڵاتی تورکیـادا بـوون تـا کۆتـایی شـەڕی یەکەمـی جیهانیـدا هیـچ کـاردانەوەیەکی سـەربەخۆیانەیان لە رووداوەکانـدا نەبـوو. واتە لەسـەرەتادا ناسـیۆنالیزمی عەڕەبـی لە گۆڕەپـانی رۆژهەڵاتـی نزیکـدا بەشـێوازێکی پارادۆکسـاڵ هەڵسـوکەوتی دەکـرد. بەفەرمـی دژایەتـی دەکـرد لەگەڵ داگیرکـاریی تورکیـا کە بەرەو لێـک بڵاوبـوون دەچـوو، و بە کـردەوەش پشـتی بەسـتبوو بە پشـتگیریی ئاشـکرا و نهێنییەکـانی فەرانسا و بریتانیا (و لە فەلەسـتین، بە رووسـیا) کە هەوڵـی کۆلۆنیـاڵ کردنـی وڵاتـانی عەڕەبـی شـامیان دەدا و بـۆیەش بەشـێوازێکی ئۆبژێکتیف دژایەتـی هـزری رزگـاریخوازانەی سـەرهەڵدانی ("النهضە"[40]) عەڕەبیان دەکرد [41].

40 بزووتنەوەیکی رێفۆرمخوازیی کولتووری لە وڵاتانی عەڕەبی لە سەدەی ١٩ تا سەرەتای سەدەی ٢٠ کە رافع الطهطاوی، جمال الدی اسد آبادی و شیخ محمد عبدە لە دامەزرێنەرانی بوون. ویکیپێدیا -. وەرگێر.
41 پڕوانە: لێکۆڵینەوەیەکی بنەڕەتی عەڕەبناسی بەناوبانگی رووس، ل. ن. کۆتلۆڤ کە بۆ سەرهەڵدانی ژیانەوەی عەڕەب نووسراوە و بەداخەوە تا ئێستا لەنێو هۆگرانی وێژەیی ئێمەدا [رووسیا] جێگای بەرزی خۆی نەدۆزیوەتەوە، کۆتلۆڤ ل. ن. بزووتنەوەی رزاریخوازانە و ناسییۆنالیستی لە رۆژهەڵاتی عەڕبەی (ناوەڕاستی سەدەی ١٩ تا ١٩٠٨)، مۆسکۆ، ١٩٧٥، هەوەها: نیکیتین ڤ. کوردەکان. وەرگێردراو لە فەرانسی، مۆسکۆ، ١٩٦٤، ل. ٤٣، ٧١. -. نووسەر

لەسەرەتادا و لە شەپولی یەکەمــــی خۆیــــدا، ناسیۆنالیســــتە عەڕەبەکــان چ لەرووی ئاڕاســـتەی هـــزری و سیاســـی و چ لەرووی پرســی ســتراتێژی و تـاکتیکی خەباتـدا، هـاودەنگی لەنێوانیانـدا نەبـوو، چونکــو لەرووی سیاســـی وکولتــوری و ئایینـــی و تەنــانەت لەرووی ئێتنیکییشـەوە لە کەســایەتی یەکجــار جیــاواز پێکهــاتبوون. ســۆپەر ئێتنۆســـی عەڕەب هەرگیـــز بریـــتیی نەبـــووە لە یەک گەل، بەلکـــو سـەرجەمی هێنـدێک لە ئێتنۆسـە لێکنزیکە هاوخوێنەکـانە (و بەگشـتی هەر بەو شــــێوەیەش دەمێنێتەوە) کە بەهـــۆی گەلێـــک نەریـــتی ئێتنۆکولتــووریی پتەو و بنەڕەتـی ئیسـلامی لێـک نزیکبـۆنەتەوە. لەوانە زمــانی وێژەیــی عەڕەبــی (زمــانی قــورئان) لە پلەی یەکەمــدایە و کۆگایەکی بەهێـز و مەزن لە کولتـووری نووسـراوەیی [کتێـبی] دارێـژراو لەسـەر بنـــاخەی میتۆلـــۆژی ئیســـلامی و کۆمەڵێـــک لە ئاســـۆ مێژووییەکـــانی چارەنووســـی عەڕەبەکـــان بە هەمـــوو جیـــاوازی و ناتەباییەکانییەوە، لایەنەکانی دیکەی ئەو نەریتەن. ئەو کۆمەڵە ئاسۆیە بەهۆی پێکهاتە سـەرەکییە بزونەرەکانی، سـەرەڕای گەشـەی مێژوویـی و دەســـکەوتە سـەردەمیانەکانی دەوڵەتـــانی عەڕەبەوە، نەیتوانیـــوە سیســـــتەمێکی دەوڵەتـــی و سیاســـــی هێمـــۆژێن [یەکپـــارچە و هاوئاهەنگ] لە شێوازی ئیمپراتووریا پێک بهێنێـت. بەپێچەوانە، گەلێـک کۆمەڵگای تەواو خۆدمۆختار بە سـەربەخۆیی خۆجێیی‌یەوە بەڵام لەژێر مەتـاڵی عەڕەبیزمـی زاڵ و وەک رەهەنـدێکی "ئەوپەڕ دەوڵەتـی"[42] بە سرووشتی ئێتنیکییەوە بۆتە تایبەتمەنیی ئەو کۆمەڵگایانە.

---

42 Supra state وەک شێخ نشینەکان و یا ئیمارات و شێخنشینەکانیی عەڕەبی -. وەرگێر.

ئەو تایبەتمەندییانەی جیهانی عەرەب بوونەتە هۆی لێکداپڕان و پارچە پارچەبوونی بە گەلێک دەوڵەتی بچکۆڵەی خۆدمۆختار (ئیستا بەپێی ئەندامبوون لە کۆمکاری عەرەبی، گەیشتووتە ٢١ دەوڵەت) و هەر یەکەش ئیتر خاوەنی سالانێک لە مێژووی "پۆست کۆلۆنیالیزم"ن. بۆیە لیکۆڵینەوە لە ناسیۆنالیزمی عەرەبی نەتەنیا دەبێ بەشێوازی " grosso modo بێ، بەڵکو دەبێ تایبەتمەندی گەشەسەندنی ناسیۆنالیزم لەهەریەک لەو وڵاتە عەرەبە جیاوازانەش لەبەرچاوبگرین.

نموونەیەکی دیارە لە "ناسیۆنالیزمەکانی" پارتیکولاریی عەربی، ناسیۆنالیزمی پانعەرەبی سەردەمی "النهضە"یە کە ئێستاشی لەگەڵ بێت، لە جیهانی عەرەبدا گەلێک لایەنگری هەیە. پانعەرەبەکان باوەڕیان بە بوونی یەک نەتەوەی عەرەب لە پانتایی دەوڵەتە عەرەبەکانی ئێستادا هەیە و گۆیا ئەو سنوورانی کە لەسەردەمی داگیرکاری عۆسمانی و کۆلۆنیالیزمی ئورووپییە رۆژاواییەکاندا (بریتانیا، فەرانسا و ئیتالیا) کێشراون تەنیا "هێڵی نمایشی"ن[43] و پێویستە هەرچی زووتر لەنێو بچن. ئەو روانگەیە وەک لەرابردوو دیتمان، هیچ بنەمایەکی بەجێ و لۆژیکی تێدا نییە و پەیوەندی نییە بە واقیعی هەلومەرجی ئێتنۆپۆلیتیکی جیهانی عەرەبەوە کاتێک ئاراستەی رەوتی ناسیۆنالیستییەکەی بەرەو سازدانی نەتەوە عەرەبە خۆدمۆختارەکان و دامەزراندنی گەلێک سیستەمی ئیدیۆلۆژیکی و کۆمەڵایەتی-سیاسی پارتیکولیاریی دەچێ، با پەیوەندی ژێنیتیکی خۆشیان لەگەڵ هزری پانعەرەبی راگرتبێ. لیرەدا پەیوەندییەکی چەشنناسانە[44] لەنێوان پانعەرەبیزم و

43 Demarkation Line -. وەرگێر.
44 Typology-. وەرگێر.

پانئیسلامیزم بەدی دەکەین کە ئێستا تەنیا بۆ مێژوناسە سڵاڤەکان (بەتایبەت ئەوانەی بەرەو رۆمانتیزم و نۆستالژی لاربوونەوە) سرنجڕاکێشە.

چەمکی ناسیۆنالیزمی سەردەمیانەی عەڕەبی دەبێ لە دوو رووەوە هەڵسەنگێنین: یەکەم لەرووی سیاسییەوە واتە "مانا هزرییە کاتییەکەی"[45]، دووەم لەرووی زانستییەوە بۆ دیاریکردنی واقیعی ئۆبژێکتیفی ئەو چەمکە، هەڵبەت بە دانی بەهای سەرەکی بە لایەنی کولتووری. رووی یەکەم بەئاشکرا هەڵگری تەوەژمێکی هەستیاری‌یە (هێندێکجار بە "عەڕەبیزم" ناوی لێدەبەن) و رۆمانتزمێکی بەهێزی تێدایە کە پشت بە نەریتێکی دەوڵەمەندی مێژوویی دەبەستێتەوە. رووی دووەم، لەسەر پێوەرە باوەڕپێکراوە زانستی و ئۆبژێکتیڤەکان دارێژراوە، و تەنیا رێگای پێکەوەژیانی سەردەمیانە و بێ توندوتیژییە، بۆیە زانست بێ سڵدانەوە ئەو شێوازە لە پلەی یەکەم دادەنێ. مخابن بە رەچاوگرتنی رووی یەکەم، ناسیۆنالیزمی عەڕەب بۆتە کەرەسی سەرەکی و زۆربەکارهاتووە لە سیاسەتی دەرەکی و ناوخۆیی گشت دەوڵەتانی عەڕەبی.

عەڕەبیزم نەتەنیا بەشێکی جیانەکراوە و سەرەکی فۆلکلۆر و داهێنانی هونەری پێکهێناوە، بەڵکو بەگشتی بۆتە کولتووری سیاسی و کۆمەڵایەتی جیهانی عەڕەب. هزری عەڕەبیزم رخنەی کردووتە نێو گشت ئاستەکانی ئاگایی کۆمەڵایەتی، زانستە کۆمەڵایەتییەکان، بەرنامەی گشت حیزبەکان بێ جیاوازی، چاپەمەنییەکان، نێو

45 Conjunctures, subjective connotation -. وەرگێر.

کەرتەکـــانی راگەیانـــدن و بەرهەمهێنـــان و ئامرازەکـــانی راگەیانـــدنە ئەلکترۆنییەکانی بینراو و بیسراو.

بەتێڕوانینێکـــــی وردبینـــــانە بۆمـــــان دەردەکەوێ کە ئەو دوو رووی ناسیۆنالیزمی عەرەبی لەم سەردەمەدا، بەهیچ شـێوەیەک لێکـتر جیـا ناکرێنەوە و لەرووی سرشتی دژایەتییـان لەگەڵ یەکـتر نییە. جیاوازیـان تەنیـا بەنـدە بە هەلومەرجەکـان و پەیوەنـدی هەیە بە بەکارهێنانیـان لە هەلـومەرجە جیاوازەکانـدا و تەواکەر و جێگـرەوەی یەکـترن. بەگشـتی، ئەو دوو روویە، وێنـایەکی یەکگرتـوو و پڕبەپێسـتی چەمکـی رواڵەتیـی "خۆاگایی نەتەوەیـی عەڕەبـی" یـان "عەقڵیەتـی نەتەوەیـی عەڕەبـی" پێکـــدێنن و بە تێکەڵکبـــوون لەگەڵ بەســـتێنی پارتیکۆلیـــاریی (وڵاتە جیاوازەکـــان) و هەروەهـــا پـــانعەڕەبی (عەرەبیـــزم)، نێـــوەڕۆکی راستەقینەی چەمکی کۆمەڵناسیانەی "ناسیۆنالیزمی عەڕەبـی" پێـک دەهێنن.

ناســـیۆنالیزمی عەڕەبـــی خـــۆی بە هەمـــوو رژێمە سیاســـییەکانی جیهانی عەڕەب تەیار کردووە، بەڵام بەشێوازی جوراجور بەکاری دێنـێ و دەکرێ بڵێین کە بەشێوازێکی پارتیکۆلیـاریی بەنـدە بە شـوێن و کـاتە جیاوازەکـان. لەو وڵاتـانەی کە ئێسـتا دابونەریـتی کـۆنی عەڕەبـی لە شـێوازی ژیـانی کۆمەڵاتیـدا بەهێـزن، ناسـیۆنالیزم بەچـڕی تێکەڵاوە و لێکبەستراوە لەگەڵ ئیسلامیزم (پاشایەتی سعۆدی، لیبیا، مەراکیش) و تـا رادەیەک وێنـای ئایینـی هەیە. لە وڵاتە پیشـکەوتووترەکانی شـام Levant ، واتە لە میســـر، ســـووریا، و هەروەهـــا لە لوبنـــای نیمچە مەســـیحی و لە ئوردن و عێراقـــدا، ئیســـلامیزم بەگشـــتی لەبـــاری سیاسـی و حقوقییەوە نەچۆتە نێو چوارچێـوەی بنەمـا راگەیانـدراوەکانی

ئەو دەوڵەتـانە. ئەگەرچـی ئیسـلامی رووحـانی[46] کـاردانەوەی خـۆی لەسەر کەشـوهەوای هـزری سیاسـیی ئەو دەسـتە لە دەوڵەتـانەدا داناوە.

خۆنامۆیی[47] کە سەرەتا لەسەر بەستێنی ئێتنیکی و پاشتر لەسەر بەستێنی ئایینی پێکدێت، هۆکاری ناتەباییە ناوخۆییەکـانە و کـاردانەوی هەیە لە چڕبـوونەوەی ناسـیۆنالیزم لە هەمـوو ئەو وڵاتـانەی ئەم پرسە تێیانـــدا سەریهەڵداوە. سەرەڕای ئەوە، دووپـــاتی دەکەینەوە کە لە ئیمپراتووریـای عۆسـمانی مـاوەیەکی دوور و درێـژ ئتنـۆس و ئایینـی زۆر جیـاواز لەژێـر سـایەی "سیسـتەمی میللەت"[48]ی "بـابی عـالی"[49] بەئاشـتی لەگەڵ یەکـتر ژیـاون. بەڵام کاتێـک ئەو ئیمپراتووریـا فـرە نەتەوەییە کەوتە قەیرانە ناوخۆیی و دەرەکییە سرۆشتییەکانی خـۆی و پاشـانیش تێکڕووخا، ئەو "حەیران"ە کۆتایی پێهات.

لە گۆڕەپـانی وڵاتـانی عەڕەبـی و وڵاتـانی دیکەی کۆلۆنیـالی و نێـوە کۆڵۆنیـالی نـاوچەکە، ناتەبـایی ئێتنیکـی-ئایینـی لە سەردەمی شەڕی یەکەمـی جیهـانی سەری هەڵـدا و گەشەی کـرد و پاشـانیش لەژێـر کـــاردانەوەی دەســـتێوەردانە مەبەســـتدارانەکانی زلهێـــزە ئەمپریالیســـتییەکان بـــۆ داگیرکـــردن و دامەزرانـــدنی گۆڕەپـــانی بەرژەوەندییەکانی خۆیان لە رۆژاوای ئاسـیا کەڵکیـان لە بزووتنەوەکـانی رزگاریخوازانەی دەوڵەتە فـرە نەتەوەییەکـانی ئەو نـاوچەیە بـۆ گەیشـتن بە مەبەســتەکانیان وەرگــرت. پــاش شەڕی دووەمــی جیهــانی و هەسـتانی شەپولی بـزووتنەوە رزگاریخوازانەکـانی وڵاتـانی ئەفریقـا و

46 Cleicalism -. وەرگێر.
47 Alination -. وەرگێر.
48 پروانە ژێرنووسی ٢١. -. وەرگێر.
49 پروانە ژێرنووسی ٢٢. -. وەرگێر.

ئاسـيا لەپێنـاو رزگـاریی لە کۆلۆنیـالیزم، دەسـتێوەردانەکانی رۆژئاوا لە ژیـانی گەلانـی رۆژهەڵاتـی نزیـک (لێـرەدا تەنیـا باسـی ئەو نـاوچەیە دەکەین) نەتەنیا کۆتایی پێنەهات، بەڵکوو لە زۆر بـواری دیـاردا تەنـانەت پەرەسـەندنی بەخـۆیەوە دیـت. تەنیـا شـێوازەکان و ئامانجەکـانی ئەو دەستێوەردانانە لەپەیوەندیی لەگەڵ هەلومەرجی تازەپێکهاتوو، گۆڕانی بەسـەردا هات.

لەم سـەردەمە تازیەدا، ئەگەرچی قۆناخی کاپیتالیزم و ئەمپریالیزمی کلاسـیک بەسـەرهات، بەڵام مەیلـی وڵاتە فرەپێشـکەوتووە پێشـەسـازییەکانی رۆژاوا بـۆ دەسبەسـەرداگرتنی رۆژهەڵاتـی نزیـک لەپێناو بەرژەوەندییە ژێئۆپۆلیتیکی و ژێئۆستڕاتێژیکییەکانیاندا بەتەواویی لەئاسـتی خـۆی مـایەوە و بەرەو وەدەسـتهێنانی سـەرچاوە سرووشـتیەکان (لە پلەی یەکەم نەوت و ئێسـتاش گـازی سرووشـتی) هەڵکشـانی بێ وێنەی بەخۆیەوە بینیوە. بەڵام بۆ راگرتن و بەپێی توانا، پتەوکردنـی پێگە وەدەسـتهاتووەکانی سـەردەمی کۆلۆنیـالیزمی کلاسـیک لە نـاوچەکەدا، پێویسـتیان بە شـێوازی سیاسـی نـوێ بـوو. زلهێـزە کـۆنە کۆلۆنیالیسـتەکان ئیـتر ئێسـتا سـەروکاریان هەبـوو لەگەڵ، یەکەم، گەشـەی خۆاگـایی ناسیۆنالیسـتی عەڕەبەکـان و گەلانـی دیکەی رۆژهەڵاتـی نزیـک لەپێنـاو سـەربەخۆیی راسـتەقینە و مـافی خۆبەڕێـوەبردن[50] بە رێبەرایەتـی ناسیۆنالیسـتە خۆجێییەکـان، دووەم، لەگەڵ ململانـی رکـابەرە رۆژاواییەکـانی دیکە (لەوانە، رکـابەری نـوێ، وڵاتە یەکگرتووەکـانی ئەمریکـا) کە چاویـان بڕیبـوو بەشـی خۆیـان لە سـەرچاوە سرووشـتییەکانی نـاوچەکە. ئەمپریـالیزم و کۆلۆنیـالیزمی

50 Sovereign -. وەرگێر.

شــــێوازکۆن، ناچـــاربوون بەرگـــری لەخۆیـــان بکەن، واتە بەناچـــاری بەتەواویـــی لە پێگەی فەرمـــانڕەوایی ڕۆژھەڵات پاشەکشەیان کـــرد و وازیـان ھێنـا لە تۆنـدوتیژیی بـێ بەزەیـانە وەک سەرەکی‌ترین ئامـراز. بەڵام بـۆ داگیرکردنـی نـاوچەی تـازەی کاردانەوەیـان و بەرگریکـردن لە دەســـتکەوتەکانیان، دەســـتیانکرد بە دۆزینەوەی ھاوپەیمـــان لەنێـــو نۆخبەکـانی خـۆجێیی و ھێـزە سیاسـییە تـازە سەرھەڵداوەکان کە زۆر جـار ناسیۆنالیسـتە خۆجێییەکـان و تێکۆشـەرانی سیاسـی و تەنـانەت کەسانی تۆندازۆشی دەگرتەوە.

ناســـیۆنالیزمی ھەمـوو ئەو کەسـانەی ھێسـتاش چەقبەسـتووی کۆمەڵگای نەریتی مابوونەوە و بەپێی ئاسـتی پێشـکەوتوویی ئەوکـات، پێـــوەرە دیارەکـــانی شارســـتانیەتی سەردەمیانە لایـــان بێگـــانەبوو، سنووردار و ناتەوا بوو و لەرووی سرووشتیەوە خۆپەرەسـتانە و تەنیـا بە پرسە بەرتەســـکە ئێتنیکییەکـــانی نەتەوەی خۆیـــان ســـنووردارکرابوو، سیستەماتیک نەبوو، بەرنامەیەکی ئەرێنی بۆ چاکسازی و نوێکاری لە بنکە سیاســـی و کـۆمەڵایەتی و ئابـوورییە کـۆن و پاشـماوەی سەدە ناوەڕاســـتەکانی پـــێ نەبـــوو. ئاڕاســـتەی ئەو ناســـیۆنالیزمە تەنیـــا دژایەتیکـردن بـوو لەگەڵ دوژمنـانی دەرەکـی کە ئەوە تێـرکەرەوە نەبـوو. بەگشـــتی لە ناســـیۆنالیزمی سەردەمیانەی ڕۆژھەڵاتـــی نزیـــک و بەتـــایبەت لە ناســـیۆنالیزمی عەڕەبـــدا، چ لە رووی ھـــزرییەوە و چ بەکـردەوە، کەسـایەتییکی "پرۆتاگۆنیسـتی"[51] لەئاسـتی نێونەتەوییـدا، پێـوەی دیـار نییە تـا پێکھێنەری ناسـیۆنالێزمێکی پێشـکەوتوو و ئاسـۆدار بێت ھەر وەک لە زۆر لەنموونەی کـارە سیاسـی و ھزرییەکـانی ڕێبەرە

51 Protagonist کەسایەتی یان قارەمانی سەرەکی ڕۆمان و داستان. -وەرگێر.

ناودار و کاریزماتیکەکانی رۆژهەڵاتدا دەیانبینین، وەک: سـوون یاتسـێن، گانـدی، نێهـروو، کەمـال ئاتـاتورک. لێـرەدا پێویسـتە ئەمەشـی لـێ زیادکەین کە ئەو ناسـیۆنالیزمە بەهـۆی لاوزبـوونی تـا ئێسـتا نەیتوانیـوە ئەزمـونێکی بەرچـاوی سیاسـی کۆبکـاتەوە تـا بیکـاتە بنەمـای رێبەریکردنـی بـزووتنەوەیەک بـۆ بۆنیادنـانی کۆمەڵگـایەکی رەسـەنی دێمۆکراتیـک لە وڵاتـانی عەرەبیـدا. هاوکـات ناسـیۆنالیزمی سەردەمییانەی عەرەبی پاشخانێکی ئیسلامیزمی پڕ لە گرێکوێرە کۆن و داسەپاوەکانی لەکـۆڵی بەسـتووە و تەنـانەت پێشـی وابەسـتەیە کە نەخشـێکی زۆر تێکـدەرانە لە گۆڕەپـانی نێونەتەوەییـدا دەگێـڕێ (ئەوە عەرەبە مەسـیحییەکانی شـام Levant نـاگرێتەوە). بـۆیە لەم سەردەمەی ئێمەدا نـاوەرۆکی نیشـتمانپەروەرانە و دژە هێژمـۆنیکی ناسیۆنالیزمی عەرەبی گەلێک سنووردار خۆیدەنوێنێ.

سەرەڕای ئەمـانە، ناسـیۆنالیزمی عەرەبـی نەخشـێکی گرینـگ و سەربەخۆیانە و هاوکـات زۆر شـاراوەی لە سیسـتەمی پەیوەنـدییە نێونەتەوەییەکانی سەقامگرتوو لە رۆژهەڵاتی نیزیکدا گێـڕاوە و بنـاخەی سیاسـی بزووتنەوەیەکـی بەهێـزی لە پێنـاو سەربەخۆیی تەواو و خۆبەڕێـوەبەری لە هەمـوو وڵاتـانی عەرەب پێکهێنـاوە کە لە ئاکامـدا روخـانی رژێمە کۆلۆنیـال و نیمچە کۆلۆنیالەکـانی ئاسـیا و ئەفریقـای لێکەوتـووتەوە. ئەو ئاکـامە، بەهـرەی ئەرێنـی ناسـیۆنالیزمئ عەرەبە لە رەوتی مێژوویی و گشتگیری پێکهێنانی بارودۆخ بۆ گەشەکردنی ئازاد و سەربەخۆیانەی گشت گەلانی جیهان. لە هەمـان کاتـدا، هەڵکشـانی خێـرای ناسـیۆنالیزمی عەرەب پـاش شەڕی دووەمـی جیهـانی، بـۆتە یەکێـک لە هۆکـارە سەرەکییەکانی پەرەسەندنی کێشەکان لە

ڕۆژهەڵاتـــی نزیـــک کە تەنـــانەت بـــۆ بەرژەوەنـــدیی خۆدی گەلانـــی عەڕەبیش هەڕەشەیە.

مـــافی چـــارەی خـــۆ نووســـینی گەلانـــی عەڕەب لەژێـــر ئاڵای ناســـیۆنالیزمی عەڕەب بـــۆ نمـــوونە لە ســـاڵانی ١٩٢٠ تـــا ١٩٧٠، ڕاســـتەوخۆ لەسەر بەرژەوەنـــدییەکانی وڵاتە زلهێـــزە فرەپێشـــکەوتوو و پێشەسازییەکانی ڕۆژاوا (هەروەها ژاپۆن) کاریگەریی مەزنـی دانـا. ئەو زلهێزانە بەهیـچ شـێوەیەک ئامـادە نەبـوون ڕێگـا بـدەن بە لاوازبـوونی کاردانەوەیـان لە جیهـانی عەڕەبـی، واتە ئەو وڵاتـانەی (ئێرانیشـــی لەگەڵ) کە خـــاوەن سەرچاوە سەرەکییەکانی وزەی سرووشـــتین. هەروەها هێندێک وڵاتی نەهەموو ئورووپی "پاشـکۆ"ی ئەو زلهێزانە کە بەسـتڕاوەی هەنـاردەی نەوت و گـازی ڕۆژهەڵاتـی عەڕەبـی بـوون، پشـتیوانی ئەو زلهێزانەیـان دەکـرد. هەمـوو ئەو وڵاتـانە بەگشـتی سەقامگیریی لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی نزیک و بەتـایبەتی لە دەوڵەتـانی میسر، سـودان، شـامی عەڕەبـی Levant، و عێراقیـان زۆر پـێ گرینـگ بوو.

بەڵام مـاوەیەکی دور و درێـژە ئەو نـاوچەیە سەقامگیریی بەخـۆیەوە هەر نەبینیوە و چاوەڕێ نـاکرێ لە داهـاتوویەکی نزیکیشـدا لەو ڕووەوە گۆڕانێـک ڕووبـدات. بە درێژایـی سەد سـاڵی ڕابـردوو پشـێویی ناسیۆنالیسـتی ئەو نـاوچەیەی تەنیـوەتەوە. پـاش ڕووخـانی ڕژێمـی سەرەڕۆی سوڵتان بەدەست تورکانی جەوان، لەسەرەتا هەستی دژە تورک ورووژا و پـاش هەرەسـهێنانی ئیمپراتووریـای عوسـمانی بەهـۆی شکسـتی لە شەڕی دووەمـی جیهانیـدا، گـوڕوتینی ناسیۆنالیسـتە عەڕەبەکـان بەدژی هاوپەیمـان و پشـتیوانانی پێشـوویان لەشەرەدا

هەڵگیرسا، واتە ئینگلیس و فڕانسییەکان، چونکوو نەتەنیا بەڵێنیی دامەزراندنی دەوڵەتێکی یەکگرتوو و سەربەخۆی عەڕەبی لەسەر وێرانەکانی ئیمپراتووریای عۆسمانیان بەجێ نەگەیاند، بەڵکوو بەکەڵک وەرگرتن لە سەرکەوتنی "هاوپەیمانانی ٣ لایەنی ئانتانت"[52] بەسەر "هاوپەیمانانی ٤ لایەن"دا، سووریا، لوبنان، فەلەستین، "ئەوپەڕی ئوردن" (ماوراء الاردن "ئوردنی ئێستا") و عێراقیان داگیر کرد و لەچوارچێوەی رژێمێکی کۆلۆنیالیدا خستیانە ژێر حوکمی "کۆمەڵەی نەتەوەکان"[53]. تەنیا پاش تەوابوونی شەڕی دووەمی جیهانی بوو کە ئەو وڵاتانە سەربەخۆییان وەدەست هێنا، ئەگەرچی لە یەکەم قۆناخدا زۆرتر بەشێوەیەکی رواڵەتی بوو و لە زۆر بواری هەستیاردا (پێش هەموویان ئابووری و سیاسی-سەربازی) بەستراوەیی زۆربەی وڵاتە سەربەستە عەڕەبییەکان بە رۆژاوا هەر بەردەوام بووە و تا ئێستاشی لەگەڵ بێ، هەر بەردەوامە.

پاش لەنێوچوونی کۆلۆنیالیزمی وڵاتانی عەڕەبی چاوەروان دەکرا روانگەی مافخوازانەی ناسیۆنالیزمی توندازووی عەڕەبی دژی رۆژاوا کۆتایی پێهاتبا و یان بەلانی کەم لاواز بۆبا. بەڵام ئەوە رووی نەدا و بەپێچەوانە، هەڵکشانی بەخۆیەوە دیت. رێک لەو سەردەمەدا و کاتێک پرسە کۆنە کلاسیکی و مێژووییەکەی رۆژهەڵات بەگۆڕ دەسپێردرا، تازە کێشەیەکی گەلێک مەزنی سیاسی-سەربازی دیکە دەست پێدەکات کە چوارچێوەی ناوچەیی تێدەپەڕێنێ و لەقوڵایی و پانتایی بەرفراواندا بڵاودەبێتەوە و دەبێتە سەرەکیترین و کاراترین کێشەی نێونەتەوەیی.

---

52 Triple Entente رێکەوتنی نێوان بریتانیا و فەڕانسا و رووسیا. -. وەرگێر.
53 League of Nation -. وەرگێر.

مەبەست پرسی فەلەستینە (لە نووسراوەکانی ئەم سەردەمەدا زۆرتر بە واتایەکی فراوانتر و لەرووی جۆگرافی نادیار، بە "کێشەی رۆژهەڵاتی نزیک" ناوی لێدەبەن) کە بەهۆی سیاسەتی ئەمپریالیستی لەندەن لە کۆتایی شەڕی یەکەم جیهانیدا و لەماوەی ریکەوتنەکانی ئاشتی پاش شەڕ بەسەر ناوچەکەدا سەپا. ئەو سیاسەتە تاکو ئێستا نەتەنیا ناوچەی رۆژهەڵاتی نزیک، بەڵکو کەشوهەوای سیاسی و کۆمەڵایەتی تەواوی جیهانی ژەهراوی کردووە و بۆتە کۆسپێک لەبەر سیاسەتی دەرەوی دەوڵەتە عەڕەبەکان و زۆربەی دەوڵەتانی موسڵمان، و ئەو وڵاتانەی هاویشتووتە ناو ململانییەکی زۆر پڕخەرج لەگەڵ ئیسراییل کە لەگەڵ بەرژەوەندییە بەهادارە نەتەوەییەکانییان نامۆیە و هەروەها دەبێتە هۆی پشتگوێخستنی گەلێک گیروگرفتی کەڵەکەکراوی ئەو وڵاتانە کە لەمێژە چاوەڕوانی چارەسەری دەکەن.

کێشەی رۆژهەڵاتی نزیک بەو روخسارەی کە ئێستا هەیەتی هەروەها بەشێوەیەکی نەرێنی کاردانەوەی لەسەر ئیسراییل داناوە و ئاسۆی مانەوەی سەقامگیرانەی دەوڵەتی لاوی یەهوودی خستۆتە ژێر پرسیارەوە. لە ململانی عەرەب و ئیسراییل کە پتر لە ٦٠ ساڵە درێژەی هەیە و چوار شەڕی گەورە و چەندها تێکەڵچوونی سەربازیی ناوچەییشی لێکەوتووتەوە، لە ٢٥ ساڵی رابردوودا هەردوو لایەنی خستۆتە بنبەستەوە. هەوڵی گەلێک لایەنگرانی هەڵسوکەوتی رادیکاڵانە لە رێکخراوی ناسیۆنالیستی و رێبەرانی دەوڵەتانی عەڕەب کە زۆرتر شێوازی پارتیزانی و تیرۆریستییان گرتبووبەر، نەیتوانیوە ئاکامێکی چاوەڕووانکراویان بۆ بەرهەم بێنێ. ئاکامی ئەو هەوڵانە

بەپێچەوانە، لاوازیـــی سیاســـی و سەربازیی عەرەبە رادیکاڵەکـــانی پێشان دا و سەلماندی کە ناتوانن بەسەر ئیسراییلدا سەرکەون و یان واداری بکەن پاشەکشەیەکی جیددی بۆ عەرەبەکان بکات. تاقمە توندوتیژەکانی کارگای کەرەسەسازیی عەرەبی داوای دامەزراندنی فەلستینی عەرەبییان دەکرد بە پایتەختیی ئورشەلیم و ئەگەر بکرێ سنوورەکانی بگاتە ئەو ناوچانەی ئیستا شارۆچکە زایۆنییەکان لێی ساز نەکرابوو ("داوای هەرە بەرز")، دەنا بەلانی کەم جێبەجێکردنی بریاری رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان لە ٢٩ نۆڤەمبەری ١٩٤٧ ("داوای هەرە نزم" جیاکردنەوەی دوو دەوڵەتی فەلەستینی عەرەبی و یەهودی).

بانگەشەکانی ناسیۆنالیستە عەرەبەکان دوربوو لە بەستێنی واقیعی و لەگەڵ بارودۆخی ژێئۆپۆلیتیکی نە رۆژهەڵاتی نزیک و نە جیهان یەکیان نەدەگرتەوە و هیچ چانسێکی نەبوو لە لایەن کۆمەڵگەی جیهانی پێشوازی لێبکرێ، ئیتر باسی هەڵوێستی ئیسراییل هەر ناکەین. بەڵام ئێستاش نزیک بە هەمووی ئەو روانگەیە بەردەوام لە لایەن کۆمەڵگای تەواوی وڵاتانی عەرەب هەمدیسان دووپات دەبێتەوە و هەروەها پشتیوانی و دڵسۆزیی جیهانی ئیسلام و، لەسەردەمی یەکێتی سۆڤیەتدا- وڵاتانی جەمسەری سۆڤیەت و دەوروبەری بۆ لای خۆی راکێشا. بۆیە لە ٢٠ ساڵی کۆتایی سەدەی بیستەم و سەرەڕای شکستە سەربازییەکانی عەرەب، ئەگەرچی لەوانەیە لەژێر کاردانەوەی ئەو شکستانەش بووبێ، ناسیۆنالیزمی عەرەب بە بەرزکردنەوەی هەست و سۆز و پشتبەستن بە سایکۆزی[54]

54 Psychosis دەروون شێواویی-. وەرگێر.

ڕێڤانشــیزمی[55] تـایبەت بە عەقڵییەتـی تۆڵەئەسـتێنەرانە و جێگرتـووی عەڕەب، پێشــکەوتنێکی بەرچـاوی بەخـۆیەوە دیـت، بەڵام بەگشــتی ئاڕاســتەیەکی تونــداژووانەی ئاشــکرای بەخــۆی گرتــووە کە بەرەو بنبەست دەیبات.

دوایـیــن ڕووداوەکــانی گۆڕەپــانی ڕۆژهەڵاتــی نزیــک لە سەرەتای هەزارەی تازەدا [هەزارەی سێەم]، هێنـدێک تایبەتمەنـدی تەڕ و تـازەی لە سەرلێشـێواویی ناسـیۆنالیزمی عەڕەب زیـاد کـردووە. کێشەکانی نـاوچە دیسـان بە سەرچاوەی نێوخـۆیی و دەرەکـی تـازە دەبنەوە و بە ڕەهەنــــدگەلی تــــازە سەرهەڵدەدەنەوە. هەڵبەت هەمـــوو ئەوانە پەیوەنـدییان بە ناسـیۆنالیزمەوە نییە، بەڵام هەمـوو ئەوانە کـاریگەریی ڕاستەوخۆ و ناڕاسـتەوخۆیان هەیە لە کـاراکردنی ناسـیۆنالیزم، چـۆنکە ناسیۆنالیزم لە پەیوەنـدی لەگەڵ هەر چەشـنە گۆڕانکـارییەک لەژیـانی کۆمەڵگـادا هیـچ کاتێـک بێلایەن نەبـووە و نـابێ. ئەم دیـاردەیە هەم لە جیهـانی عەڕەب و هەم لە دەوڵەتـانی دیکەی بـاکووری ڕۆژهەڵاتــی نزیک، بۆ نموونە لە ئەفغانستان بەڕوونی دەبیندرێن.

زۆرجار لایەنەکانی ململانی لە پێناو بەرژەوەندی نەریـتی خۆیانـدا واز لە گفتوگـۆیەکی شارسـتانیانە دێنـن و دەسـت دەدەنە شـێوازگەلێکی زۆر بێبەزێییــانە. ڕێککەوتنــی ئاشــتیانە دەکەوێتە پلەی دووەم و بــۆ چارەسەرکردنی کێشەکان گرینگی بە شێوازەکانی توندوتیژانە دەدرێ. تیرۆریــــزم گۆڕەپــــانێکی بەرفراوانــــی داگیرکــــردووە و هێنــــدێکجار کاردانەوەکـانی دەگـاتە ئاسـتی کۆمەڵکـوژی. بـۆ چارەسەری گەلێـک

---

55 Rewanshism بەمانای تۆڵەستاندن و تۆڵەکردنەوە، شیوازێکی هەڵسوکەوتی دەوڵەت، حیزب یان ڕێکخراەکانی سیاسییە بۆ گۆڕینی سنوورەکان یان ئەستاندنەوەی خاکی داگیرکراو بەهۆی شکستی سیاسی یان سەربازی. ویکیپێدیا -. وەرگێڕ.

کێشەی سیاسی و لە پلەی یەکەم ئەو کێشانەی پەیوەستن بە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان، توندڕەویی ئەویش بەشێوازەی هەرە خوێناوی خۆی، بۆتە باو.

نموونەیەکی زۆر ئاشکرا و لەهەمان کاتدا فرە ریاکارانەی سەرهەڵدانی توندڕەویی بریتییە لە کارنامەی حیزبی ژیانەوەی سۆسیالیستیی عەرەبی ("بەعس") لە عێراق (تا ماوەیەک لەمەو پێش) و لە سووریا کە بۆ رێبەری هەموو عەرەب تێدەکۆشان. ئەو حیزبە هەروەها لە لوبنان. ئوردەن و چەند وڵاتی دیکەی عەرەبی لایەنگرانی هەیە، بەڵام کاردانەوەیەکی بەرچاویان نەبووە. کادیرانی بەعەس زۆرتر هەلقوڵاویی بەستێنێکی وردەبوورژوایی بوون و خاوەن پێگەیەکی کۆمەڵایەتی و سامانیی جێگیر نەبوون، بۆیە بە خۆبایییەکی لەرادەبەدەر و بەپێی توانا بەکەمترین سەرئێشە، لەهەوڵی گۆڕاندنی پێگەی کۆمەڵایەتی خۆیاندا بوون. بەشی هەرە زۆری بەعسییەکان پێکهاتبوون لە ئەفسەرانی سۆپا و کارمەندانی پلەنزمی پۆلیس لەژێر کاریگەریی هەستی ناسیۆنالیستی وروژێندراو لەلایەن کارمەندانی ئاست نزمی ناو ئامرازەکانی راگەیاندن و هەروەها بەهۆی نووسراوەکانی ناو کتێبەکانی خوێندگەکان و بەسواربوون لەسەر شەپولەکانی نیشتمانپەروەریی، ئاواتەخوازی وەدەستهێنانی ناوبانگ بۆ کەسێتی خۆیان بوون. دیاردەیەک کە بەگشتی لە وڵاتانی پەرەئەستێنی رۆژهەڵات لەنێو نیمچە رووناکبیراندا باوە و ئارەزووی گۆڕانی خیرا دەکەن (بەگشتیش تەنیا بۆ سودی خۆیان).

ئەگەر لێکدانەوەیەک بۆ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی وڵاتانی ناسیۆنالیستی عەرەب بکەین و عێراق و سووریا بە نموونە بگرین،

بێگۆمان دەتوانی بەاوردیـان بکەیـن لەگەڵ ئیتالیـای سـەرەتای سـاڵانی ١٩٢٠ و ئاڵمانیـای سـەرەتای سـاڵانی ١٩٣٠. ئەم دوو وڵاتە لە رەوتـی خەبات بـۆ وەدەسـتهێنانی دەسـەڵات رووبەڕووی گەلێـک قەیرانـی یەک لەدوای یەکەکـــــان دەبنەوە، لەوانەش، لە بــــواری پەیوەنـــــدییە نەتەوەییەکـان (بەتـایبەت ئاڵـۆزیی کتـوپڕی نێـو پەیوەنـدییەکانی کـورد و عەڕەب)، هەڕەشـەی بەردەوامــــی هەڵگیرســـــاندنی شـەڕ نێــــوان ئیســــــراییل و ســــــووریا بەهــــۆی کێشـە لێنەپڕاوەکانیـــــان، هەوڵە تیرۆریسـتییەکان لە لوبنـان بەهـۆی هانـدانی لایەنە بەکرێگیراوەکـانی ســــووریا کە هەمــــوو ئەوانە بــۆنە هۆکـــاری هـــاتنە سەرکاری رژێمە فاشیســـتەکان لە ســـووریا و عێـراق. لە ٣٠ سـاڵی کۆتـایی سـەدەی بیستەمدا، بەهـۆی تـاقمێکی هەرە تونـدڕەو لە بیرمەنـد و چالاکوانـانی بەعســـی، دیکتـــاتووریەت سـەقامگیرتر دەبـــێ، لە وانەش لەسـەرووی هەمـــووان رێبەڕی عێـراق، سـەدام حۆســـێن کە لە سـاڵی ١٩٨٩ و لە سیاسـەتی ناوخۆیـیدا کەڵکـی لە بۆمـبی کیمیـایی وەرگـرت و تـاوانی کۆمەڵکوژی لە دژی کورد لە باکووری عێراق (حەلەبجە) ئەنجام دا و لە سیاسـەتی دەرەکیشــدا، هەم هێرشــی کـردە سـەر ئێـران و لە سـاڵی ١٩٨٠ تـــا ١٩٨٨شـەڕێکی ســـازکرد و هەم لە ١٩٩٠-١٩٩١کوێـتی بە عێراق "ئەنشلوس"[56] کرد. ئەو ئاژاوەگێڕییە هاوچەشـنانەی ئاکارەگەلی هیتلـر و مووسـۆلینی، سـەرئەنجام بیـری پـانعەڕەبی "سیدالرئیســی" بەعسییەکانی لە خشتە بەدەرکرد.

شکســـتە سـەربازییەکانی بەعســـییەکانی عێـراق کە تێکرووخـــانی یاســـامەند و چـــاوەڕووانکراوی رژێمــی سـەدام حۆســـێنی لە ســـاڵی

56 Anschluss وشـەیەکی ئاڵمانیە بە مانای لێکبەستنەوە. مەبەست داگیرکردنی وڵاتی ئۆتریشە لە لایەن سۆپای هیتلر لە ١١ مارچی ساڵی ١٩٣٨. ویکیپێدیا -. وەرگێڕ.

٢٠٢٣دا لێکەوتەوە، لەلایەک و دامـــاویی بەعســـییەکانی ســـووریا و هاوپەیمانەکانیـان لە لوبنـان و هێـزە پشـتیوانەکانیتریان لە وڵاتـانی دیکەی عەڕەبی لە بەرامبەر زەبری کـاریگەری ئیسـراییل لەلایەکیتـر، بیرو هزری فرە زەبەلاحی بەعسییەکانی بۆ دامەزراندنی نیشتمانێکی یەکگرتـــووی عەڕەبـــی، خســـتە ژێـــر خـــاکەوە. ناســـیۆنالیزمی سـەردەمیانەی عەڕەب بە لەدەســـتدانی ئەو بنەمـــا بنـــاژوخوازانە، وادیـارەبوو بـێ کەرەسـە دەمێنێتەوە. بەڵام ئەو بۆشـاییەی کە بەهـۆی شکســتەکانی ڕێبەری بەعســییەکانی ناســیونالیزمی سیاســی لە هێرشەکانیدا پێکهـــاتبوو، زۆر خێـــرا بە ئیســـلامی تـــازە پێگرتـــوو و شـەرئەنگیز پڕکریەوە.

نیشــتمانپەروەرانی عەڕەبـی ئەم سـەردەمە بـۆ قەرەبـووکردنەوەی هەسـتی ناکامی ناسیۆنالیسـتی، ڕوویانکردە بەهـا نەریتییەکـان، بەڵام ئەو جێگرەوەیە پڕ بە پێستیان نابێ.

چونکـوو، **یەکەم**، کێشـە نەتەوەییە ناوخۆییەکـانی پێشـوو هەر وەک خۆیان ماونەتەوە و تەنیا خامۆش بـوون بەڵام ئەم جـارە درەنـگ یـان زوو بەشـــێوازێکی زۆر دژوار سـەر هەڵـــدەدەنەوە، وەک پرســـی کـــورد کە نەتەنیا لە ئەجێندای سووریە دا مـاوەتەوە و بەڕاسـتی هیـچ کارێـک بـۆ چارەسـەری ئەرێنـی نەکـراوە، بەڵکـوو لە عێراقیـش هەر لە دەسـتوری کار دایە، ئەگەرچی لەوێندەرێ هێندێک پێشکەوتنی واقعی دەبیندرێ.

لە سـاڵی ١٩٩٢ەوە لە عێـراق ئۆتۆنـۆمی نەتەوەیـی کـورد بە بنەمـا ڕەوا و یاساییەکانی دەسـەڵات و خۆبەڕیـوەبەری ئابـووری بـوونی هەیە کە لەسـەر بنەمای ڕێکەوتنێکی سـەقامگیر بۆ نەوت لەبەرامبەر خۆراکدا لەگەل ڕۆژاوا و ڕێکخڕاوی نەتەوەیەکگرتووکان بەسـتڕا و بۆ دامەزرانـدنی

یەکەیەک ئۆتۆنـــــۆمی سیاســــی و دەزگاکــــانی بەڕێــــوەبردن و فەرمانگەکانی ئیـداری رزامەنـدی درا و ئەم رێککەوتنە هەم لە ئەمریکـا و هەم بە کۆی دەنگ لە ئوروپا پێشوازیی ئەرێنی لێکرا (بەڵام لایەنـی کــورد جەخـــتی کـــردووتەوە لەسـەر دەرفەتـــی چاوپێداخشـــاندن بە سنوورەکانی لە داهاتوودا، دیارە لەبەرژەوەندی خۆیدا).

مخـــابن، بە دامەزرانـــدنی "کوردســـتانی ئازاد"، واتـــایەک کە بـــۆ ئۆتۆنـۆمی کـورد لە عێـراق بەکـار دێـت، نـاکرێ یەکسـەر چـاوەڕوانی کۆتـایی هــاتنی ململانــی کــۆنی کــورد و عەڕەب لەم وڵاتەدا بیــن. عەڕەبیزمــی شەڕخواز ئەگەرچــی دوچــاری مــایەپوچیی بــووە، بەڵام ئامـادە نییە دان بە شکسـتی بەعسیسـتەکان و لایەنگرانـی بێنـێ و هەوڵ دەدات کۆســـپ و تەگەرە بخـــاتە سەر رێگـــای تێکەڵبـــوونەوەی نـــاوچەی کەرکـــووک بـــۆ سەر ئۆتۆنـــۆمی تازەپێکهـــاتووی کـــورد، ئەم نـاوچەیەی کە چـاڵاوە نەوتەکـانی پاشــکۆییەکی زەبەلاحــی نەوتــی باکووری عێراق پێکدێنێ. کـورد بەپێـی هەمـوو بنەماکـان دەیسەلمێنێ کە کەرکـووک لە کەونـارەوە خـاکی کـورد بـووە و پـایتەختی باشـووری کوردســـتانە و وەک مەرجـــی سەرەکی بـــۆ چارەسەریی ئاشـــتیانەی کێشـەی عەڕەب و کورد بەتوندی پێداگری دەکـات لەسـەر کوردسـتانی بـــوونی کەرکـــووک. لەو هەلـــومەرجەی کە لەم نـــاوچەیە پێکهـــاتووە، هەڵوێستی لایەنی کورد کاراتر دێتە بەرچاو.

دووەم، کارابوونی لەناکاوی ئیسلامی سیاسـی، بەتایبەت شـێوازە هەرە تونـدڕەوەکەی لە جیهـانی موســڵمانان و هەروەهـا لە وڵاتـانی عەڕەبـدا بـۆتە هـۆی تینـدانی دەسـتێوەردانەکانی روژاوا لەکاروبـاری نـاوخۆیی وڵاتـانی نـاوچە کە ئاکـامی چـاوەڕووان نەکـراو و بێگۆمـان

زیانهێنەری دەبێ بۆ ئەو وڵاتانە و لەوانەیە بۆ گشت ناسیۆنالیستە عەڕەبەکان و ناسیۆنالیستەکانی دیکەی ناوچەکەش کاردانەوەی پێچەوانەی لێبکەوێتەوە. ئەو بارودۆخە گرژ و ئاڵۆز و بەردەوامەی کە بۆ هێندێک لە وڵاتانی عەڕەبی ساڵانێکە قەیرانی یەک لەدوای یەک تا تێکهەڵچوونی سەربازی پێکهێناوە، لە پلەی یەکەم لەبواری دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەییدا یارمەتیدەری گەشەسەندنی ئەو وڵاتانە نابێ و بەرەو ئاسۆیەکی گەشاوە نایانبات.

کەوابوو، ئەو بژاردە دۆگماتیکە ناسیۆنالیستییانەی کە هێزە کۆنسێرڤاتیڤ و تاقمە توندئاژوو و بنچە مارگیناڵ[57] و بەتایبەت مێشک ویشکانی دەستە و دایرە ئایینییەکانی وڵاتای عەڕەبی لە سیاسەتی ناوخۆیی و دەرەکی گرتوویانەتە بەر و یان تێدەکۆشن بێخەنە بواری جێبەجێکردن، ئاسۆیەکی دیاری نییە و دەگاتە بنبەست و جێگرەوەیەکی واقیعی و گۆنجاویش بۆ ئەو سیاسەتە بەدی ناکرێ. لیکۆڵینەوەی دیاردەی ناسیۆنالیزمی عەڕەبی ئەم ئاکامە رەشبینانەیەی لێدەکەوێتەوە. ئەگەرچی دبێ باوەڕمان بەمە هەبێ کە رۆژێک لە رۆژان، درنگ یان زوو، بیرمەند و سیاسەتڤانانی جیهان عەڕەب بگەنە ئەو ئاستە کە پێویستە رێگا چارەی سەردەمیانە و شارستانیانەی داڕێژراو لەسەر بنەماکانی خۆبەڕێوەبەری و مافی چارەی خۆنووسینی دێمۆکراتیانەی نەتەوەیی وەک ئەگەری هەرە باشی چارەسەریی کێشە سەرهەڵداوەکانی خۆیان هەڵبژێرن.

---

57 Marginal لە وشەی لاتینی margo گیراوە بە مانای لێوار، کەنار. کەسی مارگیناڵ بەو کەسانە دەگوترێ کە لە لێوارەکانی تۆژێکی کۆمەڵایەتی و یان سیستەمێک و یان کولتوورێک هەستاون و هەڵگری دابونەریتێک دژن لەگەڵ دابونەریتەکانی ئەو شوێنەی لێهەستاتون. هێندیکجار بەهەڵە بەجێ "لۆمپەن" بەکار دێت. ویکیپێدیا -. وەرگێر.

تەمەنــی **ناســیۆنالیزمی کــورد** کەمــتر لە ناســیۆنالیزمی عەڕەب نییە، تەنـانەت تەمەنـی ئێتنیکـی کـورد زۆرتریشـە و لە نێوەڕسـتەکانی هەزاری یەکەمی زایینـی دەسـتپێدەکات، بەڵام سـەبارەت بە عەڕەب و بنەچە ئێتنیکییەکــانی لەو سـەردەمەدا، هیــچ بەڵگەیەکــی زانســتی لەبەر دەستدا نییە. هەڵبەت کورد وەک نەتەوەیەکی سـەربەخۆ گەلێک درەنگـتر و لە کۆتـایی سـەدەی میـانە و سـەرەتای سـەردەمی نوێـدا لە گۆڕەپانی مێژوودا پەیدا دەبێ.

ئەوەش راسـتە کە سـەقامگیربوونی ئێتنیکیی کۆمەڵگەی سـەرەتایی کورد (دەتوانین بە دڵنیاییەوە بڵێـن کە کـۆمەڵگەی سـەرەتایی کـورد لە سـەدەی ٥ و ٦ی زایینــی هەبــووە) سـەدان ســاڵی درێــژە کێشــاوە و دەکـرێ بڵێیـن کە لە هێنـدێک بـواردا هەتـاکوو ئێسـتاش بەسـەرئەنجام نەگەیشتووە. هۆکـاری ئەو دیـاردەیە تەنیـا دەگەڕێتەوە بـۆ نالەبـاربوونی بــارودۆخی دەرەکــی کە لە تەواوی قۆناخەکــانی مێــژووی کــورد و بەتــایبەت لەسـەرەتای دەســپێکی ئەو مێژوویە کــاردانەوەی لەسـەری دانــاوە. پێکهــاتن و سـەرهەڵدانی هێــزە سیاســییەکان لە دەوروبەر و نزیــک ســنوورەکانی کوردســتانی ئێتنیکیــی بەشــێوەیەک بــووە کە هەمیشـە خاکی کوردسـتان چاوی مرح و تەماحی جیرانەکـانی لەسـەر بـووە. بـارودۆخی لەم چەشــنە و بەشـێوازی جوراوجـور و بـێ بـڕانەوە، کاریگەریان هەبوو لەسـەر رەوتی یەکگرتنەوە و بۆتە مـایەی لێکـداپرانی کورد.

گەلی کورد نمـوونەیەکی کلاسـیکیی قوربـانیکراوی ژێئۆپۆلیـتیکە. نە لەسـەدەکانی نێوەڕاســـــت و نە لەسـەردەمی نــــوێ و مودێرنــــدا دەوڵەتێکی یەکگرتوو، تەنانەت گرۆپێکی یەکگرتوو لە میرنشـینانی کورد

پێـک نەهـاتوون. هەروەهـا لە درێژایـی سـەدان سـاڵ بـوونی ئێتنیکـی کوردیشــدا، تیـۆری و دوکتـورینێکی کەمتـاکورت روون بـۆ ناســیۆنالیزمی کـورد چ وەک ئیــدیۆلۆژی و چ وەک رێبەرییەکـی سیاســیی کارامـا بـۆ هەلسوکەوتی سیاسـی پێکنەهـاتووە کە شایسـتەی ئەو خەبـاتە بـێ وچـانە بـی کە گەلـی کـورد لەو وڵاتـانەی تێـدا دەژیـن لە پێنـاو مـافە حاشالێنەکراوەکانی خۆیاندا پێ هەستاون.

ئەومە بەو مانــایە نییە کە بــزووتنەوەی نەتەوەیــی لە کوردســـتان دیـاردەیەکی بەتـواویی بـێ ئامانـج بـووبێ و خـاوەن ئەو تایبەتمەنـدییە هاوشــێوانەی نەبــێ کە شایســـتەی لێکــدانەوەی زانســـتی بــن و لێکــــۆڵینەوەی تــــایبەتی بــــۆ نەکــــرێ، بە پێچەوانە، ئەو شوناسـە نەتەوەییەی کە کورد لەخۆی پێشانی دەدا و ئەو خۆشـەویسـتییەی کە بـۆ ئازادی هەیەتـی و ئەو پێـداگرییەی کە بـۆ ملکەچنەبـوون لەبەرامبەر دەسـەڵاتی بێگانە بەهەر بیچمێکەوە دەیکـات و لەرووی هەمەلایەنـی و سـامانییەوە ئەو کولتـوورە مەردومییە دەگەمەن و تاقـانەیە کە هەیەتـی و زۆرتــر لە هەمــوو شــووێنێک بە تەواوەتــی لە فۆلکلــۆری ئەو گەلەدا رەنگــــــی داتەوە (کە لە لایەن پســــــپۆڕان و کوردناســــــانەوە بە "هیپرفۆلکلۆر"[58] ناوزەد کراوە)، رێگامان پێدەدات تـا ناســیۆنالیزمی کـورد وەک دیـاردەیەکی سیاســی کـۆمەڵایەتی سـەربەخۆ بـبینین کە هەم شــایانی لێکــۆڵینەوەی بابەتیــانەی زانســـتییە و هەم شایســـتەی مناقشـەیەکی ئاسایی گشتییە.

بەڵام لێـرەدا گرفتێـک هەیە، ناســیۆنالیزمی کـورد خـۆف[59] و ئادرەس گەلــی دیــاریکراو و روونــی نییە تــا بە هەڵســوکەوتی سیاســی و

58 فۆلکلۆری فرەمەزەن -. وەرگێر.

59 Phobia -. وەرگێر.

ئیـــدیۆلۆژیکی خـــۆی لە بەرامبەریانـــدا راوەســـتێ. بەڵام هێڵێکـــی درەوشـــاوەی لێـــدەردەکەوێ، واتە خەبـــات لە پێنـــاو سەربەخۆیی نیشتمانی مێژوویی کورد، یانی کوردستان، رزگارکردنی گەلی کورد لە ستەمی سەدان ساڵە و لە یەخسیریی دەسەڵاتدارانی بێگانە بێ جیاوازی دانان لە نێوانیاندا بە هەر چەشنە پێناسەیەکی جۆگرافی و ئێتنیکی و کولتووری و ئایینییەوە کە هەیانبێ، مادام بێگانەیە، ئیتر تەواوە! ئەوە ناســــیۆنالیزمێکی روونە وەک ئاو، بەڵام بە هێنـــــدێک رایەڵەی تێکەڵ پێکەڵ کە رەنگـــــدانەوەیەکە لەو ئاراســــتە تـــایبەتە مێژوویەی کە کورد لە ماوەی دوو هەزار و پێنج سەد ساڵ ژیان و گوزەرانی مێژوویی خۆیدا تێپەڕیکردووە.

بێگۆمان ئەگەر باسی کەم تەمەنی، کاڵی سیاسی و شکڵ نەگرتنی ناسیۆنالیزمی کورددەکەین بەو هۆیەیە کە "ئاڕاســتە-ئامانجی" ئاشکرای سیاسی نەبووە. نەبوونی دەوڵەت و نەبوونی بەرنامەیەکی تایبەت بۆ یەکگرتنەوەی سیاسی ئێتنیکی و چارەسەریی پرسە گشت نەتەوەییە پێشەرووەکان، کاردانەوەی خۆی لە نەڕەخسانی بارودوخێک بۆ گەشەسەندنی نەریتە مێژوویی و کولتوورییەکانی داناوە.

بـــزووتنەوەی رزگـــاریخوازانەی سەدەکانی ١٨ تـــا ١٩ لەسەرەتا لە ئیمپراتووریـــای عۆســـمانی و پاشـــان لە عێراقـــدا، بەرهەمـــی ناسیۆنالیزمی کورد پێکدێنێ. سیمای کولتووری و ئیدیۆلۆژیکی تایبەت بە کـــورد، چ لەبـــاری ئەرێنـــی و چ لەبـــاری نەرێنییەوە، رێـــک لەم بزوتنەووانەدا بە روونی بەرجەستە دەبنەوە.

لەباری ئەرێنییەوە دەکری باسی ئازادیخوازی بێسنوور و دوژمنی لەگەڵ دەسەڵاتی بێگانە بکەیەن وەک لایەنی هەرە بەرچاو و جیانەکراوە لە عەقڵیەتی کورد. دەکرێ بڵێین گشت مێژووی کورد، لەسەردەمی پەرەگرتنی موسڵمان-عەرەب لە سەدەکانی ٧ تا ٨ی زایینی تا سەرەتای هەزارەی هەنووکەیی، بریتییە لە زنجیرەیەکی لینەبڕاوە- و گۆیا سەرکوتکراو، لە ڕاپەڕین لە پێناوی ئازادی و سەربەخۆیی و لەدژی زۆڵم و ستەمی عەرەب و دوواتر تورکانی مەغول و عۆسمانییەکان و ستەمکارانی دیکە و کۆلۆنیالیستە ڕۆژاواییەکان. ئەگەرچی تەواوی ئەو راپەڕینانە خێرا سەرکوت نەکراون و لەرووی دەستکەوتەوە لاواز و لەرووی سەرکەوتنەوە کاتی بوون، بەڵام کوردستان بە وڵاتێک ناوبانگی دەرکردووە کە بەردەوام ئامادەی سەرهەڵدان و راپەڕینە. ئەگەرچی دان پێ نەنراوە، بەڵام بەکردەوە، هەمیشە بەشێکی بەرچاوی خاکی کوردستان خۆدمۆختار بووە (بەپێی کات و شوێن، رووبەر و سنوورەکانی ئەو خۆبەڕێوەبەرییە جیاواز بووە) و وابەستە بوونی بە والی و حاکمان تەنیا رواڵەتی بووە و بەکردەوە نۆخبەی کوردە خۆجێییەکان بەپێی بنەماکانی نەریتی عەشیرەتی و فیودالی بەڕێوەیان بردووە و تەنیا لەرووی یاساییەوە و لەبواری پەیوەندی لەگەڵ دەوڵەتانی بیانییەوە بەستراوە بووە.

لە سایەی بەرەنگاری و خۆڕاگری کۆمەڵانی خەڵک لەبەرامبەر داگیرکارانی بیانیدا، بنەمای ئێتنیکی و هەروەها کولتووری نەریتی و لەوانەش کولتووری سیاسی گەلی کورد، بەتەواویی پاریزراو ماونەتەوە. دەرکەوتەی بنەڕەتی و بەرچاوی ناسیۆنالیزمی کورد لە

روحی بەرەنگاربوونەوە و لە دەنگ هەڵبڕین و هەوڵدانی لەخۆبردووانە بۆ ئازادی، سەرچاوەی گرتووە.

تایبەتمەندی ناسراوی ناسیۆنالیزمی کورد سۆزداریی پان و بەرینێتی، بەڵام کەماسی بەرچاوی نەبوونی پلان و بەرنامەیەکی روونە. خۆڕسکی و کتوپڕی، تایبەتمەندیی هەموو بزووتنەوە نەتەوەییەکانی کوردستانە. لاوزیی لە رێکخستنی دەسپێکەکان کە رەنگدانەوەی ئاستی نزمی رێبەریی هزری سیاسی کۆمەڵگای پێشنەکەوتوو و کەم سەقامگرتووی کوردە، "پاشنەی ئاشیل"ی ناسیۆنالیزمی کوردە و دوژمنانی سەربەخۆیی کورد هەمیشە کەڵکیان لێ وەرگرتووە. رێبەرایەتی بزووتنەوە نەتەوەییەکانی کورد بەتەواوی لە دەست چەند رێبەرێکی کاریزماتیکدا بووە کە زۆربەیان هەڵقوڵاوی نۆخبە نەریتییەکانی کۆمەڵگای کوردی بوون و ئەوش کاردانەوەی هەم ئەرێنی و هەم نەرێنی لەسەر چارەنووسی بزووتنەوەکان داناوە.

زۆربەی راپەڕینەکان لە لایەن سەرۆک عەشیرەتەکان دەستپێکردووە کە زۆرجاریش کەسانێکی نەریتی و هاوکات رێبەرێکی پایەبەرزی ئایینی و خاوەن هێزگەلێکی سەربازی ئازا و تەیار بوون و زۆر خێرا لە تەواوی کوردستاندا لایەنگریان پەیداکردووە و دەستە دەستە کۆمەڵانی خەڵک لەژێر ئاڵاکەی کۆبوونەتەوە و وەک هێزگەلێکی ئەمکدارک و رێکوپێک کەوتوونەتە خزمەتی رێبەر و تا کۆتایی پێی وەفادار ماون. بەڵام نیشتمانپەروەریی گشت کوردیی زۆرجار درێژخایەن نەبووە و لەبەرامبەر بەرژەوەندییە پارتیکۆلیارانەی هێندێک خان یان بەگ و یان شێخدا کورتی هێناوە و خامۆش بووە. ئەوە دیاردەیەکی کلاسیک و بەرچاوی سەردەمی فیۆدالی و عەشیرەتییە

کە لە ڕەوتـــی سـەقامگیریی نەتەوەی کـــورد و ناســـیۆنالیزمی کـــورد دەبیندرێ.

پێ بە پێی لەناوچوونی سرووشـتیانەی سـامان و هـزری نەریـتی و کۆنی بەجێماو لە رابردوو، ناسیۆنالیزمی کورد هێدی هێـدی نێـوەڕۆکی نۆێ لەخۆ دەگرێ و ڕەوتگەلێکی دێمۆکراتیک تێدا بەهێز دەبێـت و پێـش هەمــوو شـــتێک کــاردانەوەی بەهێــز و یەکپــارچەی ئەو پەیوەنــدییە کۆمەڵایەتییانەی کە تایبەت بوون بە پێکهاتەی پاشکەوتووی کۆمەڵگای عەشیرەتی کورد و لە کەونـارەوە لە لایەن نـۆخبە فیۆدال و خێڵییەکـان بەتەواوەتـــی خاوەنـــداریەتی و ڕێبەری کـــراوە، بەرەو لاوازی دەڕوون. بەڵێ! ناسیۆنالیزمی کورد بەو نێوەڕۆکە تازەیەوە کە لەژێـر کـاردانەوەی گۆڕانکـــارییە بنەڕەتییەکـــان لەتەواوی جیهـــان و لەوانە لە نـــاوچەی کوردستاندا وەدەستی دەهێنێ لە هەڵوێسـتی کۆنسـێرڤاتیڤ و بـاوی خـــۆی پاشەکشە دەکـــات و دەکـــرێ بڵێیـــن هەناسەیەکی تـــازە هەڵدەکێشـێ و هەوڵ دەدا لە سیاسەتی تونـداژووانەی جێگیـر لەنێـو عەقڵیەتـی کـورددا، دوور بێتەوە، و بەشـێوازی سـەردەمیانە و مۆدێرنی چـالاکی و تێکۆشـانی سیاســی کە ئەوەش دانپێنـانە بە سیســتەمە دارێژراوەکانی پەیوەندییە نێونەتەوەیەکان، خۆی تەیاربکات.

بەکورتی، پرسـی کورد کە ڕەنگدانەوەی شارسـتانیانە ناسیۆنالیزمی کـــوردە، لەبـاری ئۆبژێکـتیڤەوە بەشـێکی یاســایی و هەرە سـەرەکی سیســـتەمی نـــوێ جیهـــانی و بەتـــایبەت بـــابەتێکی دیسکۆرســـی زانســـتیانە پێکـدێنێت. لەکاتێکـدا ڕۆژهەڵاتــی نزیکــی ئەم سـەردەمە بەدەســت گێــژاوە و ئاژاوە بەردەوامەکــانی سـەر بەســتێنێکی کـارای ئێتنۆپۆلیـتیکی نـاوچەکە دەنــاڵێنێ و مەترسـێکی زۆر ئاشــکرای بـۆ

سەقامگیری نـــــاوچەکە و دەوروبەری پێکهێنـــــاوە، تایبەتمەنــــدی و وردەکارییەکانی پرسـی کورد زۆر زەق و بەرچاو دەبنەوە.

ئەو ناســــــیۆنالیزمە مۆدێرنەی کـــــورد کە لە هەڵگیرســـــــاندنی نارزایتییەکـانی بەرامبەر بە سیاسـەتە شـۆڤینیانەکانی دەسـەڵاتدارانی ئەو وڵاتــانەی کوردســـتانیان بەسـەردا دابەشـــکردووە، دەبینــدرێ و لە تورکیــا و ئێــران تــارادەیەکی کەم بڵاوبــۆتەوە، بەشــێوەیەکی بەرچــاو جیـاوازترە لەو ناسـیۆنالیزمەی کە لە سـەد سـاڵی رابـردوو و لە کـاتی شـەڕە جیهانییەکـان و سـاڵانی پاشـی لە سـەردەمی شـەڕی سـارددا گەشاوەتەوە. جۆگرافیا، نێوەڕۆکی سیاسـی-کـۆمەڵایەتی و ئاڕاسـتەی سیاسـەتی دەرەکی ئەو ناسیۆنالیزمە گۆڕانی بەسـەردا هاتووە.

رێبەڕان و چالاکـانی کـورد وەک پێشــوو پێیـان وایە کە پرســی کـورد پرســێکی گشــتگیری هەمــوو کــوردە و لایەنگریــی لە یەکگــرتنەوەی کوردســـتان دەکەن، بەڵام بەکــردەوە هەرچــی زۆرتــر روو لە کــرداری پارتیکۆلیاری دەکەن و هێز و توانای خۆیان بۆ خەبات لەپێناو دابینکردنی مــــافی دانیشــــــتووانی کـــــورد واتە بـــــۆ خۆدمۆختاری لە نــــاوچە دابەشــــکراوەکانی کوردســـتان تەرخــان دەکەن بــێ ئەوەی ســـنوورە جــــوگرافی و ئیــــدارییەکانی ئەو ناوچــــانە دیــــاری بکەن. کەوابــــوو، ناســـیۆنالیزمی هەنــووکەیی کــورد تایبەتمەنــدییەکی دوو رەهەنــدی هەیە، یەکگرتنەوە و جیاکردنەوە و بەپێی پێوەرە جوگرافییەکــان دابەش دەبێ بە بلۆکی تورکیـا و ئێـران و عێـراق. کوردسـتانی سـووریا بەپێـی جـوگرافی و ئێتنیکـی و زاراوەیـی بەرەو عیـراق و تورکیـا دەشـکێتەوە و گەلێکجار ناسیۆنالیستە کوردەکان جیاوازییەکی بۆ دانانێن.

ئەو ناسیۆنالیزمە جیاوازانە، باشترە بلێن ئەو ناسیۆنالیزمە پارتیکۆلیارە کوردیانە، رکابەریی یەکتر ناکەن، بەڵکو زۆرتر تەواوکەری یەکترن و تابلۆیەکی رەنگاوڕەنگ لە ژیانی سەردەمیانەی کوردستانی چوارپارچەکراوی مێژوویی بەڵام یەک ئێتنیکی، پێکدێنن کە لەڕاستیدا هەر چوارپارچە بۆ یەک ئامانجی دومایی، واتە بۆ یەکگرتنەوە لە یەک دەوڵەتی سەربەخۆدا هەوڵ دەدەن. پرسی دژوار لێرەدایە کە ئەو ئامانجە لەبارودۆخی هاوسەنگی هێزە هەنووکەییەکانی ناوچەی رۆژهەڵاتی نزیک و دەوروبەری بەهیچ شێوەیەک سەر ناگرێ مەگەر بە گۆڕانی نەخشەی جوگرافی تەواوی ئەو ناوچەیە کە ئەوەش مەترسی شەڕی مەزنی لێدەبێتەوە کە هیچ کەس نە خوازیارێتی و نە رێگاشی پێدەدات.

بۆیە لەم بارودۆخەدا وا دیارە "بزووتنەوەی یەکگرتووخوازانە"[60] لەسەر بەستێنی کوردی بە هەموو توانایەوە لەپێناو یەکگرتنەوەی تەواوی خاکی کوردستان لە یەک دەوڵەتی سەربەخۆدا و لەسەر بنەمای یەکێک لە پارچەکان، تەنانەت لەسەر بنەمای خۆدمۆختاری نیمچە سەربەخۆی کورد لە عێراقیشدا، ناتوانێ چاوڕوانی ئاسۆیەکی واقیعیانە بێ.

بەڵام هزری پشتیوانی گشتگیری کورد لە خەباتی رزگاریخوازیدا و یەکگرتنەوەی هێزە بەرهەڵستکارە نەتەوەییەکان لە هەموو پارچەکانی کوردستانی دابەشکراودا کۆتاییان پێنەهاتووە و لە مێشکی نیشتمانپەروەرانی کورددا هەر زیندوویە و پەرەدەستێنێ. پەیوەندیی

60 Irredentism (لە وشەی ئیتالیایی irredento بەمانای ئازاد نەکراو) بزووتنەوەیەکی ناسیۆنالیستیی سەرەتایی لە ئیتالیا لە کۆتایی سەدەی ١٩ و سەرەتای سەدەی ٢٠ کە خوازیاری لکاندنی ناوچە هاوسنوورییە ئیتالیایی زمانەکانی ئەو سەردەمی ئیتالیا بوو، وەک Trieste و Trentino-Alto Adige. ویکیپێدیا. -. وەرگێڕ.

ئەو هێزانە هیچ کاتێک نەپچـراوە و لە ڕۆژهەڵاتـی نزیـک و بەتـایبەت لە تاراوگەدا ئاڵۆگۆڕی زانیـاری و کـۆکردنەوەی یـارمەتی- زۆرتـر بەشـێوەی پارە و چەک بۆ ئەو ناوچانەی بەرەنگاریی چەکدارییان تێدایە، بەتـایبەت لە باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا، بێ پسانەوە هەر بەردەوامە. لە ناوچە سـنوورییەکانی ئێـران و تورکیـا بەمەبەسـتی یارمەتیـدانی هاونیشـتمانانیان و سـازکردنی بنکە و پایەگـا و دەرمـانکردن و حەسانەوەیان، هاتوچووی پێشمەرگە شوڕشـگێرەکان هەر بەردەوامە. بەدرێژایی سنوورەکانی ئێران و تورکیا و بە قـوڵایی دەیـان کیلومیـتر لە هەردووک لاوە، بنکەکـانی خەبـاتی چەکـداری لەپێنـاو سەربەخۆیی کوردستان سازکراون. ڕێک لەو نـاوچەیە و لە ناوەنـدی تێکەڵبـوونەوەی سـنوورییەکانی تورکیـا و عێـراق و ئێـران و سـووریا، هەڵمەتـی راستەقینەی "بزووتنەوەی یەکگرتووخوازانە"ی کـورد لە هەڵگیرسـاندن دایە و شەپولەکانی شەڕێکی رزگـاریخوازانە تەواوی پانتـایی نـاوچە کوردییەکانی ڕۆژهەڵاتی نزیکی تەنیوەتەوە.

هزری یەکگرتووخوازانەی کورد بەئاسۆی دامەزراندنی یەک دەوڵەتی سەربەخۆی کـورد لە ڕۆژهەڵاتـی نزیکـدا، لەڕاسـتیدا بـوونی هەیە و یەکێک لە نیشانەکانی ناسـیۆنالیزمی مۆدێرنی کـوردە، بەڵام بەخـتی جێبەجـێ کردنـی ئەو بیرۆکەیە لە داهـاتوویەکی نزیکـدا پێشـبینی ناکرێ.

کەوابوو چارە چییە؟ ڕێبەرانی ئەو خەباتە – کە حەزدەکەن پێی بڵێـن " شۆڕشـی کـورد"، بـۆ ئەو پـارتیزان-پێشمەرگانەی کە ئێسـتا لە کوردسـتانی تورکیـا خەبـات دەکەن و بـۆ ئەو پێشـمەرگە دێرینـانەی خەباتی رزگاریخوازیی کوردستانەکانی عێراق و ئێران و سـووریا، بەو

هەمـوو خەسـاره گیانـانەی کە لە شـەڕ لەپێنـاو ئازادی و سـەربەخۆیی داویانە و دەیدەن، چ وڵامێکیان هەیە؟ نابێ لەبیری بکەیەن کە نەتەنیـا نەریتەکانی باشووری کوردستان، بەڵکوو ئەو خاکەی-دەکـرێ بڵێـن بـۆ هەمیشە ئازادکـراوە لە سـاڵی ۱۹۹۲ەوە کە هێزیـان بەخشـیوە بە ئۆتۆنـۆمی ئەو بەشە، ئاوێنە و بنەمـا سـەرەکییەکانی کوردسـتانێکی یەکگرتوو و سـەربەخۆیان لە داهاتوودا پێکهێناوەن. بەپێی گەلێـک بنەمـا دەکرێ پێشبینی بکەین کە باشووری کوردستان (عێـراق) لەداهـاتوودا دەبێتە پێگەی سـەرەکی بـزووتنەوەی یەکگرتووخـوازانەی گشـتگیری کـورد، و ناسـیۆنالیزمی کـورد سـەرئەنجام ئەرکـی مێژوویـی خـۆی دەڕەخسـێنێ. بنەمـای ئەو بۆچـوونە دەسـتکەوتەکانی ئۆتۆنـۆمی کوردسـتانە کە بریـتیین لە: یەکگـرتنەوەی نـاوخۆیی سـتروکتوری سیاسـی و نەتەوەیـی سەرکردایەتی کـورد پێکهـاتووە لە پـارتی دێمـۆکراتی کوردسـتان بە سەرۆکایەتی مەسـعود بـارزانی (کـوڕی مستەفا بـارزانی، سەرۆکی بـزووتنەوەی نەتەوەیـی کـورد لە عێـراق و ئێـران و دامەزرێنەری پـارتی دێمـۆکراتی کوردسـتان) و یەکێـتی نیشـتمانی کوردسـتان بە سەرۆکایەتی جەلال تاڵەبـانی، سـەرۆککۆماری ئێسـتای[61] عێـراق، گەشـەی بەرچـاوی ئابـووری و کولتـووری (٣ زانکـۆ چـالاکن) و لەم بـارودۆخەدا گرنگـتر لە هەمـووان، پتەوکردنـی هێـز و توانـای بەرگریکـردن لەخـۆ کە بەکـردەوە کـارامەیی خۆی لە ماوەی ٣٠ ساڵ شەڕەی رزگاریخوازی نەتەوەیی پێشان داوە، ئەو سـەرکەوتنەی ئێسـتایان مسـۆگەر کـردووە. ئۆتۆنـۆمی لەبـواری نێونەتەوەییـدا نەتەنیـا بـووە بە"De facto"[62] بەڵکـوو بە بـۆنی ئەربیـل

61 ئەو بابەتە ساڵی ۲۰۰۸ نووسراوە. -. وەرگێر.
62 بەکردەوە خۆ سەلماندن. -. وەرگێر.

(هەولێر) بە پایتەخت، بوو بە "De jure"[63] و رووسیاش کۆنسـوڵخانەی لەوێ کردووتەوە.

لەم سـەردەمە و لە نێو گۆڕەپانی نێونەتەوەییدا، ناسـیۆنالیزمی کـورد چ وەک هـــزر و چ وەک سیاسـەت، دوو روخســـاری ئارمـــانجی[64] و واقیعی[65] پێوەدیارە. رووی ئارمـانجی ناسـیۆنالیزمی کـورد لە بەرهەمە زانستی و هونەرییەکانی نۆخبەی کورد لە وڵاتانی رۆژاوا (و لە وڵاتانی رۆژهەڵاتـــی نزیـــک سەرەڕای فشـــار و سەرکوتی راســـتەوخۆ) بەشـــێوەیەکی بەربڵاو و بە سـەربەســـتی بەرجەســـتە دەبێتەوە و هەروەها لە هاموشـە و داهێنانەکانی خەلکـی ئاسـاییدا دەبیسـترێ. لەو بەرهەمانەدا لایەنی سـەرەکی بە خەبات و قارەمانی کـورد لەپێنـاو ئازادی و سـەربەخۆیی دراوە و دڵنیـــایی دەدرێ بـــۆ ئازادی لەچەنـــگ سـەرکوت و ســـتمکاری سەڵاتدارانی نـــاوچەیی و کۆلۆنیالیســـتە بیانییەکان و باوەرمەنـدی بە دامەزرانـدنی یەک دەوڵەتـی ئازادی کـورد بڵاودەکاتەوە. بیر و هـزری ئازادیخـوازانەی نەتەوەیـی چـۆتە نێـو نـاخی عەقڵیەتـــی گەلـــی کـــوردەوە و بەشـــێکی جیـــانەکراوە و سـەرەکی کولتووری گشتگیری کوردی پێکهێناوە.

روخساری دووەم، واتە رووی واقیعی ناسـیونالیزمی کـورد هەڵگـری تایبەتمەنـدییەکی تەواو سیاســی و رۆژانەیە. لێـرەدا دژوارە ئارمـانجی نەتەوەیی بـۆ کـارتێکەری لە ئاســتی هەنـووکەیی پرســی کـورد بەکـار بێنین و بەگشتی ئەو کارە گونجاو نییە و پێویســتی بە راســتکردنەوەی جیـدیی هەیە. چەنـدە کۆســپە ئۆبژێکتیڤەکـان گرینگـن، ئەوەنـدەش

---

63 بە یاسایی خۆ سەلماندن. -. وەرگێر.
64 Ideal -. وەرگێر.
65 Real -. وەرگێر.

شێوازە سەرەکییەکانی بەکار هێنانی هێز لە خەباتدا گرینگیان هەیە. ئەو شێوازانەی کە پارتی کرێکارانی کوردستان بەڕێبەری عەبدوڵلا ئۆجەلان (پ.ک.ک. بەناوی دیکەش دەناسرێ) و هێزە فرە چەپ و توندڕەوەکان پێداگری لەسەر دەکەن و کاردانەوەی پێچەوانەیان هەبوو و سەرکوتکاری سۆپا و جەندرمەی تورکیای لێکەوتووتەوە، بۆتە هۆی فراوانکردنی درز لە بزووتنەوەی کوردانی تورکیادا. "ئاپۆچییەکان" (لایەنگرانی پ.ك.ك) ئەگەرچی بەتەواوی شێوازە دیپلۆماتی و سیاسییەکانی خەبات ڕەت ناکەنەوە، بەڵام هیچ گرنگییەک بە پێویستیی بەکار هێنانی کارای ئەو شێوازانە نادەن و ئەوەش چ لە تورکیا و چ لەسەر ئاست نێونەتەوەییدا، دژواری خستۆتە سەر ڕێگای پەیداکردنی هاوپەیمان و ڕاکێشانی سرنج بۆ بزووتنەوەی ڕاستەقینە و دێمۆکراتیک و دژەشۆڤینیستیانەی کوردستانی تورکیا، ئەمەش بەشێوەیەکی نەخوازراو یارمەتی داوە بە دزەکردنی هێندێک تاقمی ئاژاوەچی و تەنانەت دز و جەردە لە نێو ڕێزەکانی ئەو بزووتنەوەیەدا.

کەوابوو، ناسیۆنالیزمی سەردەمیانەی کورد، دیاردەیەکی تابڵێی دژوار و ناتەبای کۆمەڵایەتییە و مەرجدارە بە نێوەڕۆکێکی ناوخۆیی ڕەوتێکی مێژوویی و بەستێنێکی دەرەکی کە ئێتنۆسی کورد وردە وردە بەدرێژایی سەدان ساڵ لەو چواچێوەدا پەرەیگرتووە کە نیشانە تایبەتییە سەرەکی و جیاوازکەرەوەکانی بریتین لە کەوناربوونی، بەردەوامبوونی لێنەبڕاوانەی، نەرێتە سەقامگرتووەکانی، پەیوەندییە چڕوپڕ و ئۆرگانیکەکانی لەگەڵ بزووتنەوە کولتووری و سیاسییەکانی گەلانی هاوسێی، و هاوکات پاشماوەی بژارنەکراوەی خۆاگایی پارتیکۆلیاری عەشیرەتی (هیوادارین لەناو بچێ) کە بەرژەوەندییە

تاکەکەسـی و ناوچەییەکـان دەخەنە پێـش بەرژەوەنـدییە گشـتییە نەتەوەییەکان. ئەوانە بۆنەتە سەرچاوەی گەلێک لایەنی لاوز و نەرێنیـن لە بزووتنەوەی کورد وەک: تەقوتۆق کردن، سەرلێشـێواویی سیاسـی، بێ پرەنسیپی، نەزانین لە هەڵبژاردنی شێوازەکانی خەبات و هتد.

ئەو ناسـیۆنالیزمەی کە گەلـی کـورد لەسەردەمی شەڕی دووەمـی جیهانی و دواتریش، لەژێـر ئاڵاکەی راپەڕیـو، ئەگەرچـی نـاتەواو بـووە و زیانیشی هەبووە، بەڵام دوواتـر بزووتنەوەیەکـی بەهێزتـری لێکەوتەوە. لە ئێران و پاشـان لە عێراقـدا راپەڕیـن سەریان هەڵـدەدا، لە باشـووری رۆژهەڵاتـی تورکیـا لە نێوەڕاسـتی ٨٠کـانی سەدەی بیسـتەمەوە چەخماخەی شەڕی پارتیزانی چەند قۆنـاخی جیاجیـای تێپەڕ دەکـات و خۆپێشاندان و نارزایەتی لە سـووریا هەڵدەگیرسـێ. ئەو راپەڕینـانە کە هێنـدێکیان خۆرسـک بـوون و هێندێکیشـان لەپێشـتر ئامادەسـازیی چەکـداری بۆکرابـوو، بەدەسـت بەشـێک لە سـۆپای تەیـارکراوی ئەو وڵاتـانە سەرکوتدەکرێ. لەراسـتیدا بەشـی هەرە زۆری خـاکی کوردسـتانی ئێتنیکـی هەڵکەوتـوو لە کوێسـتانەکانی رۆژاوای تورکیـا و بـاکووری عێـراق و روژئاوای ئێـران بـۆنەتە گۆڕەپـانی پێکـدادانە یەک لەدوای یەکە سەربازییەکان کە هێنـدێکجار خـامۆش دەبـن بەڵام پەیتـا پەیتا هەڵدەگیرسێنەوە. هەموو هەوڵەکانی دەسەڵاتدارانی ئەو وڵاتانە بـۆ دامرکانـدنی کوردانیـان، چ بە زۆر و چ بە کـردەوە بێهوودەکانیـان بەهێنـدێک گۆڕانکـاری رواڵەتـی، رووبەڕوی شکسـت بـوونەتەوە. لە رۆژهەڵاتی نزیک، پرسی کورد وەک پرسی فەلەستین تاکوو ئێستاش لەریزی ئەو کێشـانە مـاوە کە هێشـتا چارەسە نەکراون. بـۆیە دەکـرێ

بڵێین کە تۆخبـوونەوە و پەرەسەندنی ناسـیونالیزمی کـورد لە تورکیـا و ئێران و "مەشرقی عەڕەبی" چاوەڕوانکراوە.

شـێوازە جیاوازەکـانی روخسـاری ناسـیۆنالیزمی عەرەب و کـورد لە دەوڵەتانی رۆژهەڵاتی نزیکدا نەخشـی هێزی بـزۆنەر لە رەوتە مێژووییە ناوخۆیی و دەرەکییەکانی ئەو دەوڵەتاندا دەگێرێ و پێش هەموو شتێک لە بەرژەوەنـــدی چینـــی بـــاڵای دەسەڵاتداری سەر بە "Titular nation"[66]ی ئەو وڵاتانە و هەروەها تـوێژە وابەسـتەکانیاندا نییە. لێـرەدا مەبەسـت نەتەوە "کێشـەدار"ەکـان و هزرەکانیـانە واتە ئەو نەتەوانە کە ئێسـتا سەقامگیریی نەتەوەییـان دابیـن نەبـووە و نەگەیشـتوونەتە ئاســتی خۆبەڕیــوەبەری و ناســیۆنالیزمەکەیان ئێســتا بەتەواوی دەرنەکەوتــووە. نە ناســیۆنالیزمی عەڕەب و نە ناســیۆنالیزمی کــورد کەڵکیان لە هێزی شاراوەی گەشەی "ئێـدنۆگێن"[67] و "ئێکسـۆگێن"[68]ی ناسیۆنالیسـتی خۆیـان وەرنەگرتـووە، واتە کاتێـک ئێتنـۆس و هەسـتی نەتەوایەتــی و دەوڵەتــی نەتەوەیــی لێکگرێــدەدرێن و بەیەکەوە یەک چەمک و واتا سازدەکەن.

نمـوونەی بەرچـاو لەو لێکگرێـدانە لە پانتـایی رۆژهەڵاتـی نزیکـدا زۆر کەمە و تەنیا دوو نموونە هەیە. ئێران و تورکیـا. دەکـرێ ئیسراییلیشــی لێ زیاد کەین، بەڵام ئەو وڵاتە تایبەتمەنـدیی خـۆی هەیە. بنەماکـان و دۆگمەکــانی ناســیۆنالیزمی سەردەمیانەی ئیســراییل کە لە تــۆڕاتی کەونــار سەرچاوەی گرتــووە بــۆ کەشــوهەوای کولتــووری و مێژوویــی بەشـێکی زۆری ئاسـیا نـامۆیە. بەکردەوەیـی کردنـی ئەو شـێوازە لە

66 پروانە ژێرنووسی ١٣. -. وەرگێر.
67 Endogenous سازوکارە دەرونی و نێوخۆییەکان -. وەرگێر.
68 Exogen سازوکاری دەرەکی-. وەرگێر.

دەربڕینەی کە ئێستا لە زایۆنیزمی کلاسیک دەکرێ ئەگەرچی بۆ لێکۆڵینەوەی بابەتێکی نەتەوەیی گۆنجاوە و لە دەستوری رۆژیش دایە، بەڵام تەنانەت لە ئاستی ناوچەی رۆژهەڵاتی نزیکدا، تەنیا لە قەبارەیەکی نەتەوەیی زۆر تەنگی خۆجێییشدا ناگونجێ. سەرەڕای ئەوەش، ئەو پرسە لە نووسراوەکانی ئەم سەردەمەدا رەنگدانەوەیەکی بەرچاوی هەبووە.

پرسی دیکە، ناسیۆنالیزمی دەوڵەتی دوو زلهێزی کەنارە باکوورییەکەی باشووری رۆژاوای ئاسیا، واتە تورکیا و ئێرانە. تایبەتمەندیی ئەو ناسیۆنالیزمە بریتییە لە لوو یان سیندڕۆمی زاڵی ژلهێزبوون کە لەسەر بنەما ئاڵوزەکانی ئیمپراتوریەتەی سۆلتانانی عۆسمانی و شاهانی ئێران پێکهاتووە و نەتەنیا لەسەردەمی لەشکرکێشییە مەزنەکانی سەدەکانی ١٤ تا ١٨دا دەبیندرێ، بەڵکو درەنگتریش و کاتێک ئیتر سەرکەوتنەکانیان هەرچی زۆرتر بەرەو شکست وەردەچەرخێ و ئیمپراتورییەکانی عۆسمانی و شاهەنشاهی روو لە کزبوون دەدەن (سەدەی ١٨ تا ١٩)، ئەو سیندڕۆمە هەر دەبیندرێ. سرنجڕاکێشە کە شانازیکردن بە رابردوو، ئەویش نە بە ئاوازێکی رەخنەگرانە، لەئاستێکی فراواندا هەر زیندوویە و هێشتاش پڕاوپڕی هەنبانەی ناسیۆنالیستەکانی تورک و ئێرانییە، ئەوانەی کە ستایشی شاکارە سەربازییەکانی عۆسمانییەکان، سەفەوییەکان، نادر شا، قاجارەکان و فەرماندە سەربازییەکانی دیکەی رابردوو دەکەن و نەتەنیا بە شەڕەکانیان بەڵکو بە سەرکوتکارییە خۆێناوییەکانی گەلانی راپەڕیویش شانازی دەکەن، وەک ئەرکێکی

ڕۆژانە، مێژوویـــان کردووتە کەرەســـیەک بـــۆ جێبەجێکردنـــی ڕاســـپاردە سیاسییەکانی خۆیان.

نەریتەکـــانی مێـــژووی سەربازیی ئیمپراتـــوریەتی عۆســـمانی لە تورکیای ئەم سەردەمەدا وەک بەشێک لە مێـژووی ڕابـردوو و تێپەڕبـوو، نەخراونەتە نێـو ئارشـیڤخانەکان، بەڵکـو ئێسـتاش کـاری پێـدەکەن و بەردەوام لە پڕۆپاگەنـدە ناسیۆنالیسـتییەکاندا کەڵکـی لێـوەردەگرن. ڕووداوە تازەکانی سەردەمی شۆڕشی کەمالیستەکان کە بە چڕوپڕی لەسەر کـۆڵەکەی ڕێبەرایەتـی هێژمۆنیخـوازانەی کەمـال ئاتـاتورک دامەزراوە، هەمدیســـان بـــۆ ئەو ئامـــانجە بەکـــار دێنـــن. لێـــرەدا نیشتمانپەرەســتە ناسیۆنالیســتەکانی تــورک هەرگیــز شەرمەزاریی نایانگرێ کاتێک چەمک و بابەتەکانیان ناتەبایی ئاشکرا لەگەڵ ڕاستییە مێژوویيە سەلمێندراوە گشتییەکاندا پەیدا دەکات.

بـــۆ نمـــوونە، ئەو کەســـانەی خۆیـــان بە شۆڕشـــگێر و دێمـــۆکڕات و لایەنگرانی بەرژەوەندیی گشتی دەزانـن، بەکەیفـی خۆیـان بە ڕژێمـی سەرەڕۆی سۆڵتانەکانی عۆسمانی هەڵدەڵێن و سەردەمی ئەو ڕژێمە نایاســـــایی و سەرەڕۆ لە سیاسەتی نـــــاوخۆیی و پەلامـــــاردەر لە سیاسەتی دەرەکییە، بە "سەدەمی زێرینی" دەسەڵاتداری ناودەبەن. ئەو کەســـــانە لەبەرامبەر ڕووداوە خۆێنـــــاوییە لێنەپراوەکـــــانی سەر بەســـتێنی ئێتنیکـــی و ئایینـــی کە بەدرێژایـــی مێـــژووی ٦٠٠ ســـاڵەی ئیمپراتوریی عۆسمانی قەوماون، یان بێدەنگن و یـان بە بەرگرییکردنـی موسـلمانەتی لەبەرامبەر پەلامەری خەڵکـانی مەسـیحی و پشـتیوانە زلهێـــزە ئورووپییەکانیـــان دەینەخشـــێنن. پڕۆپاگەنـــدە فەرمـــی و نافەرمییەکـانی تورکیـا هەمیشە و لەسەردەمی هەمـوو ڕژێمەکانیـدا

بێ دڕدۆنگی نکۆڵییان کردووە تەنـانەت لە راسـتییە سەلمێندراوەکانی کۆمەڵکوژی کەمایەتی مەسیحییەکان (ئەرمەنـی، ئاشـووری، یۆنـانی، سێربی، بۆلگاریی و هتـد) کە لە سەردەمی دەسەڵاتی سـۆڵتانەکاندا بەشـێوەیەکی رێکوپێـک ئەنجامـدراون و دوواتریـش لە نێوەڕاسـتی سەدەی ١٩ تـا کۆتـایی شەڕی یەکەمـی جیهـانی لە باڵکـان و لە رۆژهەڵاتی ئاناتۆلی و لە ئەوپەڕی قافقاز دیسان بەردەوامییان هەبوو و هەروەها لە ساڵەکانی ٢٠ و ٣٠ی سەدەی ٢٠ لە کاتی پـاککردنەوە و راگواستنی کوردە ناسـونییەکان و سەرکوتکردنی راپەڕینەکـانی کـورد، تورکە جەوانەکان و کەمالیستەکان دووپاتیان کردووتەوە.

کاتێـــک ئەو کەســـانە راســـتییە مێژووییە سەلمێنڕاوەکان بە روانگەیەکی داڕێـژراوی ناسیۆنالیسـتییەوە بەئاشـکرا پێچەوانە پێشـان دەدەن، ئەوە چەشـنێک خۆدزینەوە و بەلاڕێـدا بردنـی رەوتە سیاسـی-مێژووییەکـانە. بـۆ نمـوونە، خـاڵە رەش و ناحەزکـانی پێکەوە ژیـانی سەدان سـاڵەی گەڵانـی خـۆجێیی و گەلانـی کـۆچکەر لە بەشەی ئاسیایی و ئورووپیی تورکیا زەقدەکەنەوە و تێپەڕاندنی مێژۆییەکـی دور و درێژی هاوبەشی ئەو گەلانە بەیەکەوە، بە مەبەسـتی گڵاو (یـان لە رووی نـــادانییەوە) بەرئاوەژوو پێشـــان دەدەن. چاوپۆشـــیکردن لەو راســتییانەی کە بـۆ نمـوونە باسـی کـاری هاوبەشـی مێژوویـی و کولتـووری گەڵانـی جیـاوازی نـاوچەی تـورکە عۆسـمانییەکان و یـان باسـی پشـکی هاوبەشـی ئەو گەلان لە خەبـاتی دژ بە داگیرکـارانی دەرەکـی دەکـات، زۆر زەحمەتە. لێـرەدا پەیرەوانـی هێڵـی فەڕمـی ئیستامبوڵ و ئانکـارا لە روانگەیەکـی فرە ویشـکی ئۆرتۆدۆکسـاڵی بـۆ چارەسەری پرسـی نەتەوەیـی لە تورکیـای ئەم سەردەمە دەرمـانی:

یەک وڵات، یەک گەل، یەک نەتەوە و یەک دەوڵەت پێشــکەش دەکەن. هەمــوو دەسەڵاتدارانی تــورک لە کــاتێکی دور و درێــژ چ لە تورکیــای سوڵتانەکان و چ دواتر پاش شەڕی یەکەمی جیهانی و کـاتی کۆمـاری کەماڵیســتەکان، هەر بەو نەفەسەوە پرۆپاگـانەدەیەکی پـان و بەرینـی پــانتورکی قیــن لەدڵانەیــان لە دژی بــزووتنەوە ئازادیخوازانەکــانی کەمایەتییە نەتەوەییەکان پێکردووە.

ئەو روانگە ویشــک و نەگــۆڕە، لە لایەن نــۆخبەی دەسەڵاتدارانی تورکیاوە هێستاش "بێ ترس و سڵکردنەوە" بۆ پرسی نەتەوەیـی و بە ئامـانجی کۆتـایی پێهێنـانی ئەو پرسە بەکـار دێـت کە سەرەکیترین ئامانجیــان پاراســتنی دەوڵەتــی تــورک لە چوارچێــوەی ســنوورە نەگۆڕەکـانی ئێسـتایە و مـل نەدانە بە پێـداچوونەوەیان لەژێـر فشـاری داخوازییەکانی کەمایەتییە ئێتنیکییەکان و نەدانی مافی خۆبەڕیوەبەری بەو گەلانەیە.

مخــابن ئەزمــونی تورکیــا هەرگیــز نــاتوانێ بــبێتە نمــوونەیەکی سەرکەوتوو بــۆ چارەسەری ئەو کێشــــانەی کە لەسەر بەســـتێنی ئێتنیکیــدا پێکــدێن. بەپێــی گەلێــک بەڵگەی مێژوویــی بە ئاشــکرا دەردەکەوێ بەکار هێنانی شێوازە کلاسیکەکانی ئیمپراتـوریەت لەسەر بنەمای داپڵۆسانی خەڵـک و رێبـازی رەگەزپەرەسـتانەی بەڕێـوەبردنی دەسەڵات کە تـایبەتە بە وڵاتە سەرەڕۆکانی رۆژهەڵات و ئیـدیۆلۆژی و شەڕعی ئیسـلام، بـۆ چارەسەری هەر چەشـنە پرسـێکی نەتەوەیـی گۆنجاو نەبوونی خۆیـان پێشـانداوە. بـۆیە ناسـیۆنالیزمی تـورک بە هەر روخسارێک بێ، چ بە شێوازی "کلاسیکی" سەردەمی سـوڵتانەکان و چ بە جلکی تاڕادەیەک لیبڕالی سەردەمی تورکە جەوانەکـان، لەوانەیە

هێنـــدێک بەڵام نە بەتەواویـــی، نەیتوانیـــوە کێشە نەتەوەییەکـــانی ئیمپراتوری عۆسمانی و دواتر کۆماری تورکیا چارەسەر بکات. هەروەها دواتریش لە رەوتێکی هێنـدێک باشـتری چاکسـازییەکاندا (تەنزیمـات و هتـــــد) لە دەســـــپێک و نێوەڕاســـــتی سەدەی ١٩دا ئەو هەوڵە رواڵەتییـانەی کە بــۆ مۆدێرنکردن و بەئورووپیکردنـــی تورکیـــا لەسەر بەسـتێنێکی نزمـی شارسـتانیەت کـرا، دەسـتکەوتێکی ئەوتۆیـان لـێ هەڵنەوەری.

لە کۆتایی سەدەی ٢٠ و لەپەیوەندی لەگەڵ نزیکبوونەوەی تورکیا لە سیســـتەمی ئورووپـــی و بڵاوبـــۆنەوەی قۆنـــاخ بە قۆنـــاخی رەوتـــی جیهانگیریی لەو وڵاتەدا، رادەیەکی دیاریکراو لە جـۆلە و گۆڕانکـاریی لە ناســیۆنالیزمی تورکــدا بەرچــاو دەکەون. لەژێـر کـاردانەوەی بەهێـزی سەردەمیانە (مافی مرۆڤ، مـافی نەتەوەکـان بـۆ چـارەی خۆنووسـین، چاکســـازیی سیاســـی و هتـــد) هەڵوێســـتی رەق و ویشـــکی ناســـیۆنالیزمی دەوڵەتـــی قۆنـــاخی ئاتـــاتورک قەڵشـــی بەرچـــاوی تێدەکەوێت.

پاشـان هێنـدێک ئاسـانکاری روودەدات، بـۆ نمـوونە، بەکارهێنـانی زمانی کوردی لە ئامرازە گشتییەکانی پەیوەندی و لە ناو کۆمەڵگـا و لە بەشەکانی وێـژە و هـونەر و لە کەرتـی خۆشـگوزەرانیدا. واتە تـاقمی دسەڵاتدارانی تورکیـا لەبەرامبەر بـزووتنەوەی کـورددا پاشەکشەیەکی بەرچاو دەکەن و بـۆ یەکەمجـار هێنـدێک مـافی سیاسـی هەسـتیار بە کورد رەوا دەبینن و لە پلەی یەکەمدا رێگـا بە نـوێنەرانی کـورد دەدرێـت لە پارلەمانی تورکیادا بەشدار بن.

مخـــابن تـــا کۆتـــایی سەدەی پێشـــوو، گۆڕانکـــارییەکی ئەوتـــۆ لە پەیوەنـدییەکانی تـورک و کـورددا رووناـدات. سیاسەتی ناسـیۆنالیزمی "کلاســـیکی" دەوڵەتـــی هەر وەک هەمیشە بەردەوام دەبـــێ و لە سیاسەتی دەرەکیشدا بەرەو ئورووپیی بوون هەنگاو دەنێ، بەڵام ئەو سیاسەتە لە نێوەڕۆکـدا هەمدیســان کەرسەی شـۆڤینیانەی خـۆی لەدەسـت نـادات و تـاقمە دسەڵاتدارەکانی ئەو سەردەمەی تورکیـا لە سیاسەتی ناوخۆییدا دژایەتی هەر وەرچەرخانێک دەکەن.

هاوکـات جـوڵەیەکی چارەنووسســاز لە پەیوەنـدییەکانی تـورک و کورددا رووداوەدات و ئانکارا لەژێر زەبری یەکێتی ئورووپا بۆ ئەنـدامبوونی، ئامادە دەبێ گۆڕانکاریی بنەڕەتی بکات. سیاسەتی تازەی دەسەڵاتی تورکیـا سەبارەت بە پرســی کـورد لەسەردەمی ســرۆککۆمار تورگـوت ئۆزال (١٩٨٩-١٩٩٣) دەست پێـدەکات و زمـانی کـوردی ئازاد دەکـرێ و رێگا بە پارتی دێمۆکراتی نزیک لە کـوردان دەدرێ بە سەربەسـتی کـار بکـات و رۆژنـامە و چـاپەمەنی خـۆی بڵاو بکـاتەوە. بەڵام کۆچیـدووایی لەناکـــاوی ئوزال لە رووداوێکـــــی تـــــا ئێســـــتا روون نەکـــــراوەدا، دەستکەوتەکانی رەوتێکـی هیـوابەخش لە پەیوەنـدییە دوولایەنەکـانی دەوڵەتـی تورکیـا لەگەڵ کوردەکـانی خـۆی بـۆ مـاوەیەکی دور و درێـژ دەخاتە ناو گۆڕ.

ئاشـکرابوو کە هەردوو لایەن لەبـاری سیاســییەوە ئامـادەی ســازان نیین و هیچکامیان بۆ ئەویتر پاشەکشە ناکـات. هەوڵەکـانی دەسەڵات نیوەچـڵ، و تەنیـا بـۆ کەمکـردنەووەی فشـــارەکان بـــوون و هاوکـــات مەبەستی لاواز کردنی بزووتنەوەی کورد و ئەنجام نەدانی چاکســازییە هەڵاوەردەکـــان و خۆدزینەوە لە دێمـــۆکراتیکردنی سیســـتەمی بـــێ

رووممەتــی ناســیۆنالیزمی دەوڵەتــی بــوو. بــۆیە زۆربەی بەڵێنەکــان سەبارەت بە پێــدانی مــافی سیاســی راســتەقینە بــۆ کــورد و دەســتەبەرکردنی بەشــداری کــورد لە دەسەڵاتدا بەدی نەکـران و یـان بەنێوەچڵی لەبیر کران و یان بەتەواویی پاشەکشەیان لێکرا. دەسەڵات لە مل نەدان بە داخوازییەکانی بزووتنەوەی کورد مەگوڕ بوو و بیّ بنەما ئەو داواکارییانیــان بە مەترســی سەرەکی دەدیــت بــۆ یەکپــارچەیی دەوڵەتــی تورکیــا وەک میراتێکــی یاســایی خۆیــان کە لە ئیمپراتوریــای شکۆداری عۆسمانی پێیــان گەیشــتبووە. ســۆپا و هێــزە سەربازییەکان کە خۆیان بە سەرەکی‌ترین دەستەبەر و ئەمەکــدارانی وەســیەتەکانی ئاتــاتورک و سەربەخۆیی وڵات دەزانــی و لە ٥٠ ســاڵی رابردووشــدا ٣ جــار کودەتایــان کردبــوو و یــاریکەرانی سەرەکی گۆڕەپــانی سیاســی تورکیــا بــوون، ئەو چاکســازییە نەرم و نیانانەشــیان وەپشــتگوێدا کە لەلایەن هێــزە دیمۆکراتەکــانی تورکیــا پێشــنیاز کرابــوون و پێیــان وابــوو لەداهاتوودا مافی دیاریکردنی چارەنووسی کوردی لێدەکەوێتەوە.

بەم چەشــنە لە هەمــوو لایەکەوە پرســی کــورد گەیشــتە دۆخێکــی بنبەست، دۆخێکــی لێوانلێــو لە گەلێــک کێشەی مەترســیدار کە دەبێتە خۆشکەری ئاگرێکی بەردەوام لە کوردستان و بەپێی هەموو پێوەرەکان دیاربوو کە ماوەیەکی دوورودرێژیش دەخایەنێ و هاوســێتی فەلەســتین لەگەڵ کوردستانی تورکیاش دەبێتە تەوژمێــک بــۆ گــرژی و ئاڵــۆزیی لەو ناوچەیە و ئەو ئاگرە دەگەشێنێتەوە.

پێشــــبینی دەکــــرێ بــــزووتنەوەی نەتەوەیــــی کــــورد بەهەمــــوو چەشنەکانیەوە بەفەرمــی بەرەو "Secession"، واتە جیــاخوازیی بڕوات کە بەپێی یاساکانی تورکیا تاوانکارییەکی مەزنی دەوڵەتییە.

ئەوە بۆختــانێکە کە بەشـــێوەیەکی بەرفـــرە کەوتـــۆتە سەر زاران و بڵاوبــۆتەوە و دەزگــای دادوەری و دامودەزگــا سەرکوتکارەکانی تورکیــا بەکاری دێنن. تـا مـاوەیەک پێـش ئێسـتا تەنـانەت بـۆ بەکـار هێنەرانـی زمـــانی کـــوردی لە شـــوێنە گشـــتییەکان وەک لە ســـینەما و لە کۆنســـێرتەکان و هتــد، ئەو تــاوانە بەرزدەکــراوە و ئەوەش بە مانــای قەدەغەکردنی زمانی کوردی لە هەر رێوڕەسمێکی کولتووری گشتییدا دێت.

بەکورتی، هەڵسـوکەوتی تـاقمە دەسەڵاتدارەکانی ئێسـتای تورکیـا لەگەڵ خەبـاتی کـورد بـۆ دیـاریکردنی چارەنووســی نەتەوەیـی خـۆی، تەواو یەکلایەنە دەردەکەوێ و لەگەڵ پێوەرەکـــــانی شارســــــتانیەتی سەردەمیانە نــاگونجێ. مخــابن ئانکــارا سەبارەت بە پرســی کــورد ناتوانێ درێژە بە هەڵوێستی کۆنسێرڤاتیڤی پێشووی خۆی بــدات و لە رەوتـی باشـترکردنی هەرچـی زۆرتـری دۆخـی ئابـووری و سیاسـی و حقوقی کـورددا خرابکـاری بکـات، وێنـاچێ بەوکـارانەی ئابڕووی خـۆی بخـاتە بەر مەترســی لەبەرامبەر یەکێـتی ئورووپا لەکاتێکـدا سەرەڕای سەرنەکەوتنی تائێستا، زۆر پێداگرانە خوازیـاری وەدەسـتهێنانی مـافی ئەنــدامبوونی تەواوە تێێــدا. لێــرەدا سەرنەکەوتنی تورکیــا مەترســی کەوتنە نێو ریزی دەوڵەتانی پەراوێزخراوی لێـدەکەوێتەوە و ئانکـاراش بە هــۆگەلی دیــار هەوڵ دەدات تــا بەهەر شــێوەیەک بــێ دوچــاری ئەو چارەنووسە نەبێت.

ئێستاش نەتەنیا ململانی و پێکدادان لە کوردستانی تورکیا لە کزیی نەداوە، بەڵکــو بە پێچەوانە خەریکە بەرەو هەڵکشــانی زۆرتــر هەنگــاو هەڵدەگرێ.

بەو چەشـــنەی کە بەرەی کــورد لە تورکیــا خــۆی پێشــانی داوە، دەردەکەوێ کە زۆری ماوە بگاتە ئاستی دڵخواز و وادیارە نــاتوانێ وەک هێزێکی یەکگرتوو شوێن پێی خۆ بکاتەوە و نەیتوانێـوە لەم بـارودۆخەی کە پــاش شەڕی دووەمــی جیهــانی رۆژهەڵاتــی نزیکــی گــرتەوە، بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد رێک بخـات و رێبەری بکـات. لە لێوارەکـانی هەزارەی ســێیەمدا، لێکــداپران و پەرتەوازیــی بــاڵی بەسەر کــوردانی تورکیادا کێشاوە و هێشتا نەیانتوانیوە بژاردەیەکـی گونجـاو بـۆ خەبـاتی ئازادیخوازانەی خۆیان دەستەبەر بکەن.

دەگۆترێ کە پاشــکەوتوویی کــوردان لە هەرێمەکــانی رۆژهەڵات و باشووری رۆژهەڵاتی ئاناتۆلی کاردانەوەی هەبووە. مخابن بـزووتنەوەی کــورد دوچــاری لاوازی نەبــوو. بەپێچەوانە، ئاگـری بەربەرەکـانی لەنێـو کـوردانی تورکیـا بـۆ یەک رۆژیـش خـامۆش نەبـووە. ئەوەش بەشـێوەی جموجوڵێکی تێکدەرانەی تیرۆری تاکەکەســیی بــووە کە تــاقمێکی کەم هەژمــار پــێ هەســتابوون، بەڵام سەرتاسەری کوردســتانی داگـرت و بەڕاستیش لەنێـو کۆمەڵگـادا رووبەڕوی بێـزاری و نکـۆڵییەکی زۆر بـووە. ئامرازەکـانی راگەیانـدنی تورکیـاش ئەو جموجوڵانەیـان زۆر لەقەبـارەی خۆی مەزنتر پێشاندەدا و دێوێکی ترسناکیان لە تیرۆریزمی کـورد ســاز کردبووە و هاوکات چاوپۆشیان دەکرد لە هەڵکشانی خێرای جموجوڵی تاقمە راســتەرەوە ناسیۆنالیســتەکانی تـورک کە هەمیشە پشــتیوانی هێزە سەربازییەکان و دەزگا سەرکوتکەرەکانی تورکیایان لەگەڵ بووە.

بــۆیە لە تورکیــا بەســتێنی هەڵگیرســاندنی دووبــارەی کێشە و ململانــی ئێتنۆپۆلیــتیکی تـــرک-کورد هەر وەک خــۆی مــابۆوە و لە هەلــومەرجێکی تــازەتری مێــژوویەدا دیســان ئەو ململانییە لەنێــوان

ناسیۆنالیزمی دەوڵەتیی تورک و جیاخوازیی پارتیکولیاریی کورد سەر هەڵدەداتەوە. هۆکارەکانی سەرهەڵدانی دووبارەی ئەو ململانیانە ئەگەرچی بەشێوازی کۆنی پێکدادانی چەکداری بوو، بەڵام هەمان هۆکار بوون کە پاش شەڕەی دووەمی جیهانی گەشەی گشتگیر و خێرای بزووتنەوە ناسیۆنالیستییەکان لە تەواوی جیهاندا لێکەوتەوە، واتە: تێکۆشانی ئێتنۆسە بێبەشەکراوەکان لەپێناو دیاریکردنی چارەنووسی خۆیان و چاکسازیی بنەڕەتی لە ژیانی ئابووری و کۆمەڵایەتی خۆیاندا. بەڵام لێرەدا رووبەڕووی هێندێک فاکتەری کارای تایبەت بە تورک دەبین کە لەژێر کاردانەوەی دۆخە هەنووکەییەکاندا پەیدابووبوون. پاش شەڕی دووەمی جیهانی و ماوەیەکی کورت پێش لە گۆرانی دامەزرێنەر و یەکەم سەرۆککۆمار مستەفا کەمال ئاتاتورک، لە مێژووی کۆماری تازەی تورکیادا سەردەمێکی تازە دەست پێدەکات کە بەسەردەمی گۆڕانکاریی جیددی لە سیستەمی "کلاسیکی" کەمالیزم پێناسە دەکرێ. کاتی ئەوە هاتبوو کە تورکیا بەهایەک قورس بدات بەهۆی ئەو بێلایەنییە کە بۆ خۆپاراستن لە نەهامەتییەکانی شەڕ هەڵیبژادبوو، بەڵام بەهۆی درنگ رێکەوتن لەگەڵ "نەتەوە یەکگرتووەکان" قازانجە چاوەڕووانکراوەکانی وەدست نەهێنا. سەرەڕای ئەوەش، کاتی ئەوەش هات کە ئانکارا یەکێک لە بنەما هەرە سەرکییەکانی میراتی سیاسی ئاتاتورک، واتە راگرتنی سەربەخۆیی سیاسی و تەواویەتی خاکی تورکیا، قوربانی بکات.

ئاکامی مەترسیداری گۆرینی ئاڕاستە لە سیستەمی ڤێرسای[69] بۆ پەیمانی ئاتلانتیک گەلێک درەنگتر نیشانەکانی وەدیار کەوت. بەڵام

69 مەبەست رێکەوتنامەی ڤێرسای‌یە کە پاش کۆتایی شەڕی یەکەمی جیهانی بەسەر وڵاتانی شکستخواردوو داسەپا و تورکیا یەکێک لەوانە بوو. -. وەرگێر.

لەو ماوەدا و لێرە و لەوێ، تورکیا بە بەرزەفڕیی ناسیۆنالیستی خۆی گەیشت. لە ساڵی ١٩٣٩ لە هەلومەرجی قەیرانی پێش شەڕ لە ئورووپا، تورکیا "سنجاغی ئەسکەندەروون"[70] (خەتایی) بەخۆی لکاند کە تا ئەو کاتە بەشێک لە سوریای ژێر چاودێریی فەڕانسا بوو. لە ساڵی ١٩٧٤ لە کودتای یۆنانییە راستڕەوەکانی قۆبرس کەڵکی وەرگرت و بەشی باکووری ئەو دوڕگەیەی داگیرکرد و نیمچە دەوڵەتێکی بەتەواویی وابەستە بەخۆی دامەزراند بەناوی "کۆماری تورکی باکووری قۆبرس" کە لەئاست نێونەتەوەییدا دانی پێنەهێنراوە. لەنێو ناسیۆنالیستە توندڕەو و ڕێڤانشیستە[71] تورکەکاندا کە بەشێوەیەکی سەرەکی خۆیان لە سیستەمی سیاسی-سەربازی وڵاتدا خزاندبوو، هزرێکی گەلێک زەبەلاح بڕەوی پەیداکرد کە زۆر بەرزەفڕانە داوای ئەو ناوچانەیان دەکرد کە لەئاکامی شەڕی یەکەمی جیهانیدا ئیمپراتوریای شکست خواردوی عۆسمانی لەدەستی دابوو. ئەوە بەتایبەت ئەو کەمایەتییە ئێتنیکییە تورکزمانانەی دانیشتووی ویلایەتە عەڕەبەکانی پێشووی عۆسمانی دەگرێتەوە. پانتورکەکان هەروەها بۆ لکاندنی ناوچە نەوتییەکانی کەرکوک و مۆسڵ بە تورکیا، "بەڵگە"گەلێک لەسەر بنەمایەکی سستی وێچوونی ئێتنیکی تورکمانەکانی ئەو ناوچانە لە هەنبانەیان دەردێنن. روانگەی پانتورکی کە ئیتر متمانەی مێژوویی نەماوە واز لە لافی مەزنخوازانە خۆی هەڵناگری و لەم سەردەمەشدا دەبێتە خۆراکی ناسیۆنالیزمی تورکی،

70 Sanjak Alexandretta لە ٧ سپتەمبەری ١٩٣٨ تا ٢٩ جۆنی ١٩٣٩ بەناوی کۆماری خەتایی دەناسرا و بەشێک بوو لە سوریای ژێر سەرپەرەستی فەڕانسا، پاشان لەلایەن تورکیاوە داگیرکرا. ویکیپێدیا -. وەرگێر.

71 پروانە ژێرنووسی ٣٣. -.وەرگێر.

ئەو ناسیۆنالیزمەی کە دیارە بەتەواویی لەسەر بەرژەوەندیگەلێکی سیاسی و ئابووری دیاریکراو داڕێژراوە.

ناسیۆنالیزم هێشتاش کەرەسەیەکی سیاسەتی دەرەکی ئانکارا پێکدێنێ کە سەرەڕای روانگەی توندی کەمالیزمی رەق و ویشک، گەلێک دوربۆتەوە لەسنوورەکانی ئەو هزرە نەتەوەیی و نیشتمانپەروەرانەیەی کە نێوەڕۆکێکی بەرگریکارانەی لەبەرامبەر داگیرکاریی "هاوپەیمانانی ٣ لایەنی ئانتانت"[72] پاش شەڕی یەکەمی جیهانی هەبوو. لێرەدا مەبەست تەنیا هێندێک بیرۆکەی تازەیە کە مێشکە ئاگراوییەکانی بەرەی ناسیۆنالیزمی تورکی پڕکردووە. مخابن، بەهۆی جێگیربوونی هەنووکەیی هێزەکان لەئاست گۆڕەپانی نێونەتەوەیی و رۆژهەڵاتی نزیک کە رەنگدانەوەی پەرسەندنی جیهانگیری[73] و کارابوونی بەرچاوی یەکێتی ئورووپایە، جێبەجێبوونی پلانە دەرەکییەکانی ئەو بیرۆکە تازەیە جێگای گۆمانە. بەڵام گۆڕانکاری سیاسی و ئابووری لە کێشەی کۆنی رۆژهەڵاتی نزیکدا جێی گۆمان نییە، تەنیا ئاڕاستەکەی و کات و ماوەی ئەنجامدانیان پێشبینی ناکرێن.

بۆیە لە تورکیای ئەم سەردەمەدا (هەروەها لە دەوڵەتە سەربەخۆکانی ناوچەکەشدا) فاکتەرە دەرەکییەکان ئیتر نابنە هاندەر و بزۆنەری سەرەکی هەست و سۆزی ناسیۆنالیستی بەو شێوەیەی کە لە سەردەمی "پرسی کۆنی رۆژهەڵات" و قۆناخی بزووتنەوە نەتەوەیی و رزگاریخوازانەکانی پاش کۆلۆنیالیزم و دەستێوەردانی زلهێزە ئەمپریالیستەکان روویدا و هاندانی دەرەکی و بیانی بۆ

72 پڕوانە ژێرنووسی ٣٠. -. وەرگێر.

73 Golobalisation -. وەرگێر.

هەڵگیرساندنی ناسیونالیزم وەک مەرجێکی گرینگ، خرا مەبەستی دووەمی بەرنامەکانیان. لەسەردەمی پۆست کۆلۆنیالیزمدا، سەرکەوتنەکانی جیهانگیریی ئەگەر نەخشێکی زۆر سەرەکیشی نەگێرابێ، ورده ورده بۆته هۆی لێکنزیک کردنەوەی ئەو فاکتەره دەرەکی و نێوخۆییانەی جوڵێنەری هێزەکان کە رەوته مێژووییەکان خێراتر دەکەن و دەبنه هۆی گۆرانی ئەو نەخشه باوانه لە سیستەمی سازوکار و پەیوەندییه نێونەتەوەییەکان و پێش هەموو شتێکیش نەخشه و پەیکەربەندییه ژێئۆپۆلیتیکەکان دەگۆرن. لەو گۆرانکارییانەدا، ناسیۆنالیزم نەخشێکی یەکجار گرینگ و هەستیار دەگێرێ و هاوکات کاردانەوەکانیشی بەئاشکرا روخساری "دوو جەمسەر"[74]ی لەخۆ دەگرێ.

لەلایەک، ئامانجێکی بەرگریکارانەی دەبێ و لەبەرامبەر مەترسی واقیعی یان خیاڵی و یان هەرەشەکانی نەتەوه یان دەوڵەتانی دیکه بەرگریی لە بەرژەوەندیی ژیان و ژینی نەتەوه یان ئتنۆسی خۆی دەکات (دیاره ئەگەر هەڵگری هزر و کردەوەی ناسیۆنالیستی بێت). لەلایەکی دیکه، لە بواری سیاسەتی دەرەکیدا و بۆ بەدەستهێنانی باڵادەستێکی دیاریکراو، ناسیۆنالیزم لە رۆژهەڵاتی نزیک بەشێوەیەکی سەرەکی و بەئاشکرا تەوەژمێکی هێرشبەرانه لەخۆ پێشان دەدات. واته، ناسیۆنالیزم رێک لە گۆرەپانی رۆژهەڵاتی نزیکدا کارامایی خۆی نمایش دەکات و ئەو راستییه کۆنه دەسەلمێنێ کە لە بارودۆخی رەخساوی مێژووییدا بەرگریکردن دەتوانێ خزمەت بە تاکتیک و ستراتێژیی هێرشبەرانه لە سیاسەتدا بکات.

74 Bifurcation بەمانای دوو جەمسەری. ویکیپێدیا -. وەرگێر.

هەڵوێسـتی بەتینـی بەرگریکـارانەی ئەم دوواییانەی ناسیۆنالیسـتە تورکەکانی ناو دەسـەڵاتی تورکیـا، ئەو بۆچـوونەی سـەروو دەسـەلمێنێ. هەلـومەرجی ژێئۆپۆلیـتیکی تورکیـا پـاش کۆتـایی شـەڕی سـارد تـا رادەیەکی بەرچاو دوچاری دووفاقەیی ببـوو و ئەگەر نە بەتەواوی، بگـرە هێندێک گۆڕانکاری خێرا و پڕاوەی پێویست بوو. لایەنگری تاکلایەنانە لە ئەمریکیزمی رۆژاوا و پێوەرەکانی لە ژیان و بەها سیاسی-کـۆمەڵایەتی وهـزری و ئەخلاقییەکـانی، لە هەزارەی سـێیەمدا ئیـتر نەیـدەتوانی چاوەڕووانی بەشێکی بەربڵاوی کۆمەڵگای تورکیا مسۆگەر بکات کە لە هەوڵـــی دۆزینەوەی رێگـــای جێگـــرەوە بـــۆ چارەسـەریی کێشە هەڵپەساردەکانیان بوون.

ئەم هەوڵانە چەنـدین ئاڕاسـتەیان گـرتەبەر و هەر ئەوەش بەمانـای بوونی قەیران لە رەوتی گەشـەی سیاسـی ناوخۆیی تورکیادا بـوو. هەر لە نێوەڕاسـتی سـەدەی ٢٠ەوە دەسـتکرا بە هێنـدێک چاکسـازیی لە سیستەمی تاکە حیزبـایەتی دامەزراو لە لایەن ئاتـاتورکەوە ئەگەرچـی لە کـاتی خۆیـدا نەخشـێکی گرینگـی لە مۆدێرنیزاسـیۆنی کۆمەڵگـا و دەوڵەت و سیسـتەمی پێشـکەوتووی پەروەردەیی لە وڵاتدا گێڕا. دۆخی دێمۆکراتیـک کە تـایبەتمەنیی هەر شـۆڕشـێکە (جـا هەر شـۆڕشـێکی کۆمەڵایەتی یان سیاسـی و یان نەتەوەیـی بـێ) و لەسـەرتادا بنەمـای مۆدێرنیزاسیۆنی مۆدێلی تورکیا بـوو، لەو وڵاتەدا مسـۆگەر نەکـرا و زۆر خێرا جێگای خـۆی دا بە دیکتـاتۆریەتی تـاک حیزبـانەی پـارتی کۆمـاری گەل [CHP] کە لەلایەن ئاتـــــاتورک دامەزرابـــــوو و لە تـــــوێژە نیشتمانپەرەسـتەکانی سـۆپا و چالاکـانی سـڤیلی نێـو بـزووتنەوەی رزگـاریخوازانەی نەتەوەیـی پێکهـاتبوو و بەتـایبەت پشـتی بەسـتبوو بە

سەربازە دێرینەکانی پاشماوەی شەڕەکانی دژ بە "هاوپەیمانانی ۳ لایەن ئانتانت" کە ڕێبەری کاریزماتیکی مستەفا کەمال سەرۆکایەتی دەکردن. دۆخی تاک حیزبانەی کۆماریەتی تورکیا، هەم لە کاتی کەمالیستەکان (ماوەیەکی درێژی نەخایاند) و هەم لەسەردەمی پۆست کەمالیستەکاندا بەردەوام بوو.

ڕێبازی "کلاسیکیی" کەمالیزم کە روخساری دژە عۆسمانی و دژە سوڵتانی و دژە ئایینگەرایی (لاییزم) بە ناسیۆنالیزمی تورک بەخشیبوو، زۆر کەم درێژەی بەژیانی میژوویی خۆی دا. پێگەی کۆمەڵایەتی-ئابووری و کۆمەڵایەتی-کولتووری ئەو رێبازە، کاڵ و کرچ بوو و ئەوەندش پێشکەوتوو نەبوو تا بۆ ماوەیەکی دورودرێژتر ببێتە بنەمایەکی پتەو و هیوابەخش بۆ پێکهێنانی سیستەمێکی سەربەخۆی هزری-سیاسی. پاشکەوتوویی سەدان ساڵەی پەنگاوخواردوو و کەڵەکەبووی سەردەمی فیۆدالیی ژێر ستەمی پاشایەتی سەرەڕۆیانە و بارگرانی کۆتایی لێنەهاتووی نەریتە ئاخناوە ئیسلامییە پیرۆزەکانی ٤٠٠ ساڵەی سەردەمی خەلافەتەکان، سەرەڕای ویست و داکۆکی و فشاری زۆری کەمال، کۆسپی زۆر جیددیان سازکرد لەسەر رێگای داهێنانی تازەگەریی لە بەستێنی کۆمەڵایەتی-کولتووری و کۆمەڵایەتی-ئابووری کۆمەڵگای تورکیادا و دژواریان خستە سەر ئەنجامدانی چاکسازییە بنەڕەتییەکان.

بەهۆی ئەو بەربەستانە، مۆدێرنیزاسیۆنی تورکیا (کە پاش سەرکەوتنی شۆرشی کەمالیستەکان لە ساڵانی ١٩٢٠-١٩٣٠ زۆرتر بە "ئوروپایی کردن" ناویان دەبرد) ئاواتەکانی تیمی کەمال ئاتاتورک کە ئەو رەوتەیان بەڕێوە دەبرد، بەئەنجام نەگەیشت. ئەو رەوتە تا

رادەیەکی زۆر نێوەچڵ و ڕواڵەتی بــوو، هەڵبەت هێنـدێک دەســتکەوتی بەرچاویشـی هەبوو. هێڵـی ئاســن دامەزرا، هێنـدێک کارخـانە ســازکرا (بەشێکی بە یارمەتی یەکێتی سۆڤیەت)، بێگۆمـان سـازدانی ئەلـف و بێی لاتینی کاردانەوەیەکی گەلێک ئەرێنی هەبوو لە گەشـەی کولتــوور و پەروەردە و هتد. هاوکات نابێ کاردانەوەی دەستکەوتەکانیش بەکەم بگریــن و پێویســـتە دان بەوەدا بێنیــن کە چاکســـازییەکان کـاردانەوەی ئەوەیـان هەبـوو کە پێـش بە درێژەکێشـانی پاشـکەوتوویی درێژخـایەن بگرێ کە ئەو وڵاتە بەدرێژایی ماوەیەکی یەکجـار زۆر، بەلانـی کەم لەو کــــاتەوە (نێوەڕاســـــتەکانی سەدەی ١٩) کە تورکیــــا لە کەرتە بنەڕەتییەکـانی ئابــووری و کولتووریــدا وەک وڵاتێکــی نێــوە کۆڵۆنیــالی دەژمێـــردرا. پاشــــماەکانی فیۆدالی کـــۆن لە گۆنـــدەکانی تورکیـــادا، لەبەرامبەر ئەو چاکسازییانەدا کاردانەوەی پێشگیرانەیان هەبـوو و بـۆیە لەسەرەتادا گۆڕانە ئەرێنییەکان لەو ناوچانە زۆر کەم بەدی دەکران.

بەو شــێوەیە، ناســیۆنالیزمی تــورک سەڕەڕای بەرجەســتەکردنی لاییـــزم وەک ڕێبـــازی فەرمــــی کەمالیســـــتی، چ لە سەردەمی کەمالیســـتییدا و چ لە کـــاتی پۆســـت کەمالیســـتییدا ڕوخســـاری عۆسمانی-ئیسلامی و کۆنە ئیمپراتوریەتی خۆی لەدەست نەدا.

ئێستا زوویە بۆ هەڵسەنگاندن کە ئایا گۆڕانکارییەکانی ئەم دووایيــانە لە ژیـــانی ئابـــووری و سیاســـی و هـــــزری-کولتووری کۆمەڵگــا چ چاکســـازییەکیان لە دۆخـــی ناســیۆنالیزمی تــورک پێکهێنــاوە. بەڵام، تێکەڵبـــوونی تورکیـــا و وڵاتــانی دیکەی ڕۆژهەڵاتـــی نزیــک لەو ڕەوتە پێشــــکەوتنە هەنووکەییـــانەی بوارەکـــانی ئابـــووری، کولتـــووری و زانیارییەکـانی گشــتی، بێگۆمـان کـاریگەریی خـۆی لەسەر نەتەوەی

تـورک دادەنـێ و هێـدی هێـدی جلکـی شـەڕی فیۆدالی، لەبـاڵای ناســیۆنالیزمی نەریـتیی عۆســـمانی-تورک دادەکەنـێ. بەکـورتی، ناســیۆنالیزمی ئەم سـەردەمەی تـورک، لەنێوەرێگـای گەشەسەندن هزرێکـــــی ناسیۆنالیســـــتی تەواو دایە تـــا بتــــوانێ هێــــزە پێشـکەوتووخوازەکانی نەتەوەیـی لەدەوری بێرۆکەیەکـی ژیانمەنـدی تاقـانەدا لێکگرێبـدا. ئێسـتا ناسـیۆنالیزمی تـورک لە خەبـاتی هـزری-سیاســـی خۆیـــدا رەنگـــدانەوەی ئاڕاســـتەیەکی پێشـــکەوتوو و ئاڕاستەیەکی بەسـەرچوو و کۆنەپەرەسـتانەی پێوەدیـارە. چارەنووسـی کوتـــایی ئەو ململانییە پەیوەنـــدی بە هەوڵـــی ئەرێنـــی و لەمێژچـاوەڕوانکرای تەواوی کۆمەڵگـا بـۆ چارەسەرکردنی کێشەیەکی نەتەوەیی لەمێژینە و زۆر کۆن (واتە، کێشەی کورد) هەیە کە هەروەها چارەنووسی وڵاتی تورکیا وەک دەوڵەتێکی سەربەخۆ و دیمۆکراتیکیش دیاریدەکات.

ناســـــیۆنالیزمی عەڕەب و تـــــورک و کـــــورد لەو روانگەوە کە رەنگـــدانەوەیەکی بەرچـــاوی بنەمـــای ئێتنیکییـــان پێوەدیـــارە، ناسیۆنالیزمێکی تایبەت و جیاکراوەن. تایبەتمەندی هاوبەنـدیان بریـتییە لە بەســتێن و بنەمــایەکی ئیســلامی کە تێگەیشــتنی بــۆ بنچینە جیاوازەکـــانی هەریەک لەو ناســـیۆنالیزمانە نییە و بەتـــایبەت لەم سـەردەمەدا ئەو بەستێنە ئیسلامییە ئەگەرچی نە هەمیشـە، بەڵام لە ئامـرازە گشـتییەکانی راگەیاندنـدا لەسـەر کولتـووری فەرمـی و نێـوە فەرمــی و بگــرە لەسـەر ژیــانی رۆژانە خەڵکــی و دیــارە لەنێــوان ئەو تــۆژانەی خەڵــک کە ئاڕاســتەی ژیانیــان لەسـەر بەهــا نەریتییەکــان دامەزراوە (بۆ نمـوونە، لە گونـدەکانی کوردسـتانی تورکیـا) کـاریگەریی

بەرچــاوی هەیە. ئەگەرچــی باڵادەســتی بەهــا ئیســلامییەکان لەو ناوچانە بەسەر بەها نەتەوەییەکان جێگای گۆمانە.

هەرچــــی لە گەرووەکــــانی دەریــــای رەش بەرەو رۆژهەڵات دوور دەکەوینەوە، ئەوەندە زۆرتر ئیســلامی رووحــانی[75] بەرەو سیاسـیببوون دەچێ و لە ئێـران، ئەفغانسـتان و پاکسـتان بەهەڵگرتنـی بنەمـایەکی فەرمی، بە کردەوە وەک ناسیۆنالیزمێکی دەوڵەتی ئەو وڵاتانە پێناسـە دەکـرێ کە بەرواڵەت دەکـرێ بە ناســیۆنالیزمی ئیســلامی کە بنەمـا ئێتنیکییەکان دەخاتە پلەی دووایی، ناوی بەرین و هاوکـات نەخشـێکی پەنگـاوخواردوو و پاشــکەوتووانە لە ژیـان گەلانـی نـاوچەی باشــووری رۆژهەڵاتــــی ئاســــیا دەگێــــرێ و لە رەوتــــی مۆدێرنیزاســــیۆنی چاوەڕوانکراویاندا دوچاری تەنگ و چەڵەمەیان دەکات.

کەوابوو، رۆژهەڵاتی نزیک و ناوەڕاسـت وادیارە بە پێـی پێناسـە ئێتنـۆ-ناسیۆنالیسـتی و ئێتنۆپۆلیتیکی و ئێتنۆئایینی بەسـەر چەندین پـارچەی تێکچڕژاو و لێکگرێدراوی جۆگرافی دابەش بـووە و بە پیـێ ئەو پێناسـە و ناسـنامەیەی کە لەم سـەردەمەدا بۆ رێبازی داهـاتووی ناسیۆنالیسـتی خۆیان دیاریـدەکەن و کـاری پیـدەکەن، بەرەو ئەم یـان ئەو ئاڕاسـتەیەدا هەنگاو دەنێن.

بۆ نموونە، لە گۆڕەپانی عەڕەب زمانەکان و بە پانتـاییەکی یەکپـارچە و یــان پــارچە پــارچەکراوی ژیــانی هاوبەشــی ســونی و شــیعەدا، بەفراوانـی روانگەی "خۆدی-بێگـانە" بـڕەوەی هەیە، رێـک لێـرەدا بـۆی هەیە باسی دیاردەی ناسیۆنالیزمی سـونی و ناسـیۆنالیزمی شـیعە، تەنـانەت بەشـێوەی شـۆڤینیزم بکەیـن (عێـراق، یەمەن، ئیماراتەکـانی

75 پڕوانە ژێرنووسی ٢٧. -. وەرگێر.

کەنــــداوی فـــارس و دەریـــــای عۆمـــــان). لە لوبنـــــان تێکهەڵچــــوونە خوێناوییەکـانی کـۆن لەنێـوان مەسـێحی و موسـڵمانەکاندا هێنـدێکجار خامۆش دەبـێ و هێنـدێکجاریش دیسـان هەڵدەگیرسـێتەوە، ئەو وڵاتە بـۆتە پاشـکۆی شـۆڤینیزمی ئێتنـۆئایینی لەهەمـوو چەشـنەکانی. لە سودان کە زۆربەی خەڵکەکەی موسڵمانی عەڕەب زمانن لەگەڵ هۆزە رەشپێسـتەکانی باشـووری وڵات (نیلییەکـان[76]) کە بەشـێکیان بـۆنەتە مەســـیحی، ناتەبـــاییەکی ئێتنۆکولتوورییـــــان هەیە. لەو نـــاوچەیە ناســــیۆنالیزم-شۆڤینیزمێکی سەرەتایی بەهـۆی جیـاوازی ئایینـی و تەنانەت رەگەزیی هەرچی زۆرتر قوڵتر دەبێتەوە.

بەکورتی، دووپـاتی دەکەینەوە، لە رۆژهەڵاتـی نزیکـی فـرەنەتەوەدا، بەسـتێن بـۆ پەیـدابوون و گەشەکردنی ناسـیۆنالیزم چ وەک هـزر و چ وەک سیسـتەمێکی سیاسـی، بنەمـای ئۆبژێکـتیڤی هەیە و مخـابن جیهـانگیریی بەهیـچ شـێوەیەک نەیتوانیـوە پێشـگیری لەوە بکـات. هەڵبەت، بەکارهێنانی واتاکانی "ناسـیۆنالیزم" و "شـۆڤینیزم" و واتـای دیکەی هاوشێوە لە کۆمەڵگا فرەئێتنیکییەکانـدا زۆرجـار بـۆ جیاوازیـدانان لەنێو کۆمەڵانی خەڵک و یان تاوانبارکردنی دەوڵەت بە مانای رواڵەتی و ساختەش بەکار دێت و هیچ پێوەندییەکی بە بنەمـا ئێتنیکییەکـانی ئەو چەمکـانەوە نییە (بـۆ نمـوونە کاتێـک لە چەمکـی "جەنـدەر" و یـان لە رەفتـاری سێکســیدا باســی "شـۆڤینیزمی پیـاو" دەکـرێ). مخـابن، دوژمنایەتی ئایینی لە رۆژهەڵاتی نزیک و ناوەڕاسـتی ئەو سەردەمەدا زۆرجـــار وەک بەهـــانە بەکـــاردێت بـــۆ هارۆژانـــدنی پـڕئازاری گشـــت

76 Nilotic یان "نیلی" نەتەوەیەکی دانیشتووی کەنارەکانی رووباری نیل کە لە باشووری سودان، ئوگاندا، کینیا، تانزانیا و سنوورەکانی کۆماری دێمۆکراتیکی کۆنگۆ و ئیتیۆپیا و میسر دەژین. ویکیپێدیا -. وەرگێر.

چەشـــنەکانی ناســـیۆنالیزم و وەک پاڵنەرێـــک خـــزمەت دەکـــات بە خوێنرژتنی فـراوان لەسـەر بەسـتێنی ئێتنۆ-ناسـیۆنالیسـتی کە لەسـەر ئاســـتی سیاسـەتی نـــاوخۆیی و تەنـــانەت نێونەتەوەییشـــدا بـــۆ قەیرانگەلێکی سـەخت و بێ پسانەوە و چارەسـەردژوار پەلکێش دەبێ. زیادەڕەویی نییە ئەگەر بڵێیـن کە لەم رۆژگـارەدا لە پانتـایی جوگرافیـای رووژاوای ئاسیا (باشووری ئەفریقا و رۆژهەڵاتی نزیـک) پرسـی ئایینـی بەمیـرات گەیشـــتوو لە قـولایی سـەدەکانی نێوەڕاســـت بەتـــایبەت بەتێگەیشـــتنێکی بـــاو بـــۆ ئەم سـەردەمە، بەئاشـــکرا پرســـی ئێتنۆناسیۆنالیستی بەرزدەکـاتەوە، واتە، لە پەیوەنـدییە کـۆمەڵایەتی و سیاسـییەکاندا بەجلکـی تـازەگەریی و تـا رادەیەکیـش چاکســازی و گۆڕانکاری دەردەکەوێ، بەڵام لێرەدا ویشـکەمێشـکی و دەقە ئاخنـاوییە کـۆنە داسـەپاوە ئایینییەکـانی خـۆی بەهەمـان نـاوەرۆکی کەونـاری و کۆنسێرڤاتیڤانە هەر دەپارێزێ.

پرســی ئایینــی لە رۆژهەڵاتــی نزیــک و نێوەڕاســـت هەر ئێســـتا بەشــــێکی بنەڕەتـــــی و جیـــــانەکراوە و زۆرجـــــار هەرە سـەرکی ناسیۆنالیزمی ناوچەیی پێکدێنێ کە بەگشتی روخسارێکی ئیسـلامی هەیە. بۆیە نابێ چاوەڕووان بین لە داهاتوویەکی پێشـبینیکراو و نزیکـدا گۆڕانکاریی ئەرێنی لە ناسیۆنالیزمی نەریتی رۆژهەڵاتی نزیکدا بـبینین و تەنیـــا دەبـــێ هیـــوادار بیـــن کە بەلانیکەم هێنـــدێک ئاڕاســـتەی دێمۆکڕاتیـک، هـاوتەریب لەگەڵ پێـوەرە هەنـووکەییە شارسـتانییەکان بگرێتەبەر.